

KÁLVIN JÁNOS
KÉT LEVELE

I. AZ ISTENTELEN ÉS MEG NEM ENGEDETT
SZERTARTÁSOK KERÜLÉSÉRŐL

II. A PÁPÁS EGYHÁZ PAPI MÉLTÓSÁGÁNAK
ELVETÉSÉRŐL

BÁZEL, 1538.

FORDÍTOTTA
RÁBOLD GUSZTÁV
REF. FŐGIMN. TANÁR

PÁPA
NYOMATOTT A FŐISKOLAI KÖNYVNYOMDÁBAN
1909.

Tartalom

KÁLVIN JÁNOS A KEGYES OLVASÓHOZ.....	3
ELSŐ LEVÉL.....	4
Az istentelen és meg nem engedett szertartásokról való tartózkodásról s a keresztyén vallás tisztaságának megőrzéséről.	4
MÁSODIK LEVÉL.....	43
A keresztyén ember kötelességéről a pápas egyház papi méltóságainak elfogadására vagy elvetésére vonatkozólag	43
Utószó a fordításhoz.....	76

1Kir 18,21.

Meddig sántikáltok még kétfelé?
Ha az Úr az Isten, kövessétek őt,
Ha pedig Baál, kövessétek őt.

KÁLVIN JÁNOS A KEGYES OLVASÓHOZ.

Bár az én leveleim néhány jámbor férfiúnál olyan gyümölcsöt hoztak, ami a jövőt illetőleg valamivel nagyobb reménységet kelthet bennem: mégis mivel azt hallom, hogy bizonyos jó embereim és mások is, mégpedig nem kevesen, akik ezeket olvasták, bár az utolsó betűig egy véleményen vannak velem, még sem indultak meg valami nagyon, azt hozván fel okul, hogy én nagyon is kemény és szigorú feltételt szabok eléjük; azért azt hittem, hogy a fáradságot igazán megérdemlő munkát végzek, ha ez alkalommal esedezem az összes jámbor emberekhez, és az Isten rettentő nevére kérem őket, hogy az Isten igéjéből vett intelmeket, melyek itt előttük vannak, ne vegyék úgy, mintha egy költő mondana nekik mesét, vagy valami szónoklattanító olvasná fel előttük az előadását, amire vonatkozólag elegendő, ha tapssal és hízeltő felkiáltásokkal hagyják jóvá: hanem jusson eszükbe egyrészt az, hogy az élet tudománya adatik át nekik, amellyel szemben csakis engedelmisségük által fejezhetik ki kellően helyeslésüket: másrészt pedig gondolják meg, hogy éppen ez a tudomány az Isten igéje, amelyet büntetlenül nem tehetnek gúny tárgyává. S mivel ezen nézetemet most bővebben nem fejtegethetem, Ezékiel prófétának egy jövendölésével foglalom össze röviden az egészet. Kiváló hely ez (33,31 s köv.), mely a zsidók példájában némileg a mi szerencsétlen korunk képét is megjeleníti, másrészt meg méltán meg kell bennünket rendítenie az isteni ítéletre való borzadalmas várakozással. "Csapatonként jönnek hozzád (mondja az Úr a prófétának) s odaülnek elődbe és hallgatják beszédeidet, de nem cselekszik azokat, mert csúfságot tesznek az ő szájukkal, szívük pedig nyereség után jár. És íme, te olyan vagy nekik, mint valamely szerelmeskedő ének, széphangú, csak hallják beszédeidet, de nem cselekszik azokat. De ha beteljesedik az idő (ami bizonyára közel van már), megtudják, hogy próféta volt közöttük." Isten veled.

Genfben, az 1537. év január 12-én.

ELSŐ LEVÉL.

Az istentelen és meg nem engedett szertartásokról való tartózkodásról s a keresztyén vallás tisztaságának megőrzéséről.

Kálvin János üdvözli a legderekabb férfiút, az ő kiváló barátját N-t.

Veled együtt, kedves testvérem, igazán nagyon sajnálom és kötelességszerűleg szánom a te helyzetedet: mivel nem lehet még kivergődnöd abból az Egyiptomból, melyben oly szörnyűséges bálványimádás és annyi bálvány lebeg állandóan előtted és tűnik a szemeidbe, hogy az ember szemeinek (persze csak azokénak, akikben igen gyengéd érzés van, s akikre erősebb benyomást gyakorolnak), ha rátekinthet, kimondhatatlan nagy mértékben meg kell botránkozniok, mivel a jámbor emberek ezeknek már a hallatára is megborzadnak. Kénytelen vagy (amint mondod) nézni a szerzetesekben és áldozároknak az istentelenség gyalázatos formáit, a népben az ezerféle babonát s az igaz vallásnak igen sokféle kigúnyoltatását: amiktől ott nálatok minden hemzseg és zajong. Azokat, akik szeméiket megkímélik ezektől a látványoktól, ahhoz a szánalmas kényszerűséghez mérve a dolgot, amiről te írsz, igazán boldogoknak tartom. Különösen pedig a mise, az összes utálatosságoknak ez a legnagyobbika látható leginkább és tűnik fel az összes alávaló dolgok között a legjobban s ebben minden elképzelhető bűnös istentelenséget végrehajtanak. Ha az ilyen látványosságok csak mulattatásra volnának szánva, akkor tán nevetnél rajtuk, mivel azonban nagyon is komolyan veszik őket, s mivel ezekkel a legnagyobb sérelmeket követik el az Istent, (amennyire a te jámborságodat ismerem) kétségtelennek tartom, hogy téged inkább haragra, mint mosolyra indítanak, vagy pedig könnyekre fakasztanak. Mivel azonban az én tanácsomat kéred arra, hogy azon borzalmas szentségtörések és babiloni piszkok közepette, amelyekben most az időviszonyok és saját körülményeidnél fogva kénytelen vagy élni, miképpen őrizhetnéd meg magadat tisztán és mocsoktalanul Isten számára: nagyon szívesen megteszem, hogy erre az egész dologra vonatkozólag feltárom előtted lelkem véleményét, mégpedig annál inkább, mivel sok emberről, kik abban a színben akarnak feltűnni, hogy ők némileg megízlelték az Istent veszem észre manapság, hogy feladatuknak éppen nem felelnek meg: s különösképpen e tekintetben igen sokról, sőt majdnem valamennyiről azt látom, hogy a helyes útról letérnek. S valóban nem is nagyon nehéz erre a dologra vonatkozólag tanácsot adni, ha önmagadat egészen Isten tudományának szenteled és belenyugszol abba, hogy összes indulataidat az ő igéje tartsa féken. De nem tudom, hogy közülünk igen sokan hogyan őrvöngenek néha istentelen vakmerőségükben az Isten hatalma ellen, és azt megvetvén vagy legalábbis vele nem törődvén s éppen azért meg is vetvén, hogyan

vesznek maguknak bátorságot annyiszor, ahányszor tetszik, azokra a dolgokra, amik a legszigorúbban el vannak tiltva. S ez leginkább az itt szőnyegen levő dologban szokott előfordulni. Mivel ugyanis azok, akik olyan szorult viszonyok között vannak, mint amilyenben most te vagy, látják, hogy a saját nyugalmaikat megőrizni s az azokkal való egyetértést, akikkel együtt élnek, fenntartani csakis úgy tudják, ha színleg azok bálványimádására adják magukat, ily nagy nehézség által szorongattatván és abba belebonyolódván, inkább arra gondolnak, hogy mi van az ő hasznukra, mint hogy mi van Isten tetszésére; inkább arra, hogy miképpen szerezzék meg az emberek jóindulatát, mint hogy hogyan tegyenek eleget Istennek. Közben még azt a mentséget is kieszelik, hogy ezzel fegyverezték fel magukat Isten ítélőszéke előtt: ők szívük mélyében sohasem egyeztek bele semmiféle istentelenségbe sem, hanem némi csekély, de ártatlan színleléssel számot vetettek a körülményekkel, hogy így a tapasztalatlan emberek tudatlanságához alkalmazkodjanak: akiről jobban gondoskodhatnak úgy; ha van valami reményük arra, hogy őket oktathatják: s akiket bizonyára ostoba dolog volna a maguk nagy veszedelmére minden eredmény nélkül ingerelni a nagyobb fokú szabad gondolkodással. Látjuk azonban, hogy akik ilyen elvek mellett kezdték meg a saját romlásukat, akikre legalább mi emlékszünk – bevonván vitorláikat ugyanabban a hajótörésben merültek el, amelyből egyszer kimenekültek. Eleinte, mivel még nagy veszély esetén is, ha bizonyos dolgokban a szükség úgy hozta volna magával, őszintén megvallották volna azt, ami lelkükben lakozik, akképpen gondolkoztak, hogy nem valami nagy jelentőségű dolog, ha a nép kedvéért egy kissé ostobáskodnak: mikor ily módon súlyos sérelmeket lehet elhárítani. Ezért másokkal vegyesen végezték az istentelen szertartásokat. Azután, mivel az emberek gyanúját így sem tudták elkerülni, még tovább mentek egy lépéssel, azt gondolván, hogy elegendő, ha csak a jó embereknek van tudomásuk az ő hitükről, és semmi bajt sem okoznak azzal, ha másokat valami módon vélekedésükben félrevezetnek. S ha ilyenkor Krisztus ellenségei az igaz tudomány ellen fecsegték valamit, abba arcvonásaikkal, főhajtéssal s testük egész mozgásával beleegyeztek. Mikor aztán észrevették, hogy ez a ravaszkodás nem sikerül nekik kívánságuk szerint, kezdtek a lelkiismeretüknek minden emberi vélekedés elől való eltitkolásával megelégedni, s hogy ezt elérhessék, gondosan óvakodtak, hogy a keresztyén lélek valamiféle jelét el ne árulják. Ily módon, minthogy az ilyen emberek kötelességük helyes irányától bizonyos (mint ők hiszik) meggondolt óvatosságból lassanként eltérnek és eltávolodnak, végre megvakulva és mintegy önmagukról megfeledkezve hanyatt-homlok döntenek magukat a veszedelembé. Valóban nyilvánvaló az Isten büntetése, mely méltán fosztotta meg hiábavaló gondolkozásmódjuktól azokat, kik helytelen elővigyázatosságból Istent és az embereket megcsalni szándékoztak. Az ő történetüknek ugyanis utolsó szakasza az volt, hogy nemcsak senkit nem tettek meg szívbeli érzésük szem- és fültanúivá, úgy mint az előtt szokták, hanem tőlük telhetőleg minden igyekezetükből azon voltak, hogy mindenki mellettük tanúskodjék

azon dolgokat illetően, amiknek a lehető legtávolabb kell lenni a keresztyén embertől; s ami mellett azelőtt legalább titokban kitarítottak, attól nyíltan elfordultak és megtagadták. Az ilyen példáknek természetesen intelmül kellene szolgálni arra, hogy saját helyzetünkkel nem törődve, mint a próféta mondja (Mik 6,8), alázatosan járjunk a mi Istenünk színe előtt: hogy könnyelmű vakmerőséggel ki ne vonjuk magunkat azon törvények alól, amelyeket az Úr reánk rakott: s amit ő szorosra kötött, azt meg ne tágítsuk; azután pedig félnünk is kell, ha önmagunkat bölcseknek tartjuk, hogy Isten megfogja a bölcseket az ő csalárdságukban és a hamisak tanácsát hiábavalóvá teszi (Jób 5,13; 1Kor 3,19) De az, amiről kezdetben is panaszkodtam, hogy ti. az emberek nagy része e tekintetben semmit sem tud tisztán megérteni, semmit sem tud helyesen megítélni, és semmit becsületesen elhatározni, igazabb, mint én szeretném, mert mikor azt látja, hogy az isteni törvény teljes és becsületes betartása folytán őt veszedelmek fenyegetik, az ezektől való félelem folytán megzavarodva és lesújtva azon tűnődik, hogy hogyan tarthatná meg Isten bocsánatával együtt az emberek jóakarátát is. S ebben a tűnődésben semmi mástól nem kér tanácsot, mint csak a saját félelmétől és vak zavarától: pedig teljesen helytelenül és fonákul teszi mind a kettőt. Azt ugyanis, amit Isten az ő szavával egyszer elrendelt és szentesített, nekünk nem szabad megfontolás tárgyává tenni, s viszont semmiféle jó reményt sem tart fenn magának az, aki az ilyen nagy fontosságú dolgokról való tanácskozással bevonja a saját féltékenységét és kislelkűségét, amely érzelmekből mindig rút gyermekek származnak. Ennél fogva ezt a helytelen fontolgatást hasonló helytelen határozat követi! Ha ugyanis szemüket Isten ígéjétől eltérítvén, önmaguktól semmi többet nem végeznek, mint csak azt, amit saját üdvösségük és dolgaik sértetlen állapota mellett meg lehet tenni: akkor a némi veszedelemmel járó és igenis nagy fáradságot igénylő dolgok elmulasztását könnyen megengedik maguknak, s közben nem veszik észre, hogy mily borzalmas büntetés van kiszabva azokra, kik Isten erősségeit megvetvén, állomásukat elhagyják, hogy maguknak jobbat szerezzenek. Az Úr ugyanis a zsidókat, mivel ezek meglevő javaikban, amikben az ő parancsa szerint meg kellett volna nyugodniok, nem bízván, Egyiptom tiltott segélyét keresték, a következőképpen feddi a próféta által: "Jaj – úgymond – (Ézs 30,1–3) a pártos fiaknak, kik tervet visznek véghez nélkülüm és szövetséget kötnek, de nem lelkem által, hogy bűnre bűnt halmozzanak! Akik Egyiptomba szállanak alá és számat nem kérdezik meg, hogy meneküljenek a Fáraónak oltalmába és Egyiptom árnyékába rejtőzködjének. És lesz a Fáraó oltalma szégyenetekre és az elrejtőzködés Egyiptom árnyékába gyalázatokra". Ha pedig ily nagy szigorúsággal kel ki ezek ellen, remélhetnek-e nagyobb elnézést és szelídséget azok, kik méltatlankodván amiatt, hogy az ő parancsai érvényben vannak és azt mondogatván, hogy Isten akarata folytán mindenki gyűlöletének és mindenféle veszedelmeknek ki vannak téve, a maguk számára önerejükkel új és meg nem engedett biztosítékokat alkotnak? Jól tudom azonban, hogy az olyan menedékek, amelyek látszólag valamiféle veszélyt távolítanak el tőlünk, mennyivel jobban esnek

a mi elpuhult testünknek, mint az Úr igéje iránt való egyszerű engedelmesség, mely oly sok veszedelmet hoz az emberre. Nincs azonban az a nehézség, amelyből ki ne tudna lábolni az olyan ember, ki a következő gondolkodással fegyverzi fel magát: Semmivel sem lehet jobban megfenyegetni az egész emberi nemet, mint azzal, amit az Úr az általunk említett próféciaiban kijelent azokra, kik a saját táborukat elhagyják. Éppen nem kárba veszett fáradság tehát, ha meggondoljuk itt azt, amit Ágoston beszél el egy helyen Cyprianusról. Miután ezt halálra ítélték, hogy életét megmentse, szabad választást engedtek neki, ha legalább szóval megtagadja azt a vallást, amelyért meghalt; alkalmat azonban erre a választásra csak akkor adtak neki, midőn a vesztőhelyre érkezett s mikor a tartomány kormányzója őt büszkén felszólította, hogy nem akarná-e inkább az életét megmenteni (mivel ez a császárok kegyelme folytán megtörténhetett), mint ostoba nyakasságból a büntetést elszenvedni. Ő azonban mindezekre röviden azt válaszolta, hogy ily szent dologban semmi helye sincs a fontolgatásnak¹. Ha valaki csodálkozik azon, hogy ezt a szent férfiút, bár szemei előtt voltak a kínzó eszközök közelében volt a kegyetlen és vadtekintetű hóhér, már-már nyakán volt az életét kioltó pallos és köröskörül az őrjöngő népnek szitkozódásokkal kevert iszonyú átkai zúgtak, mindezek a rémképek el nem tántorították attól, hogy önmagát, mint az oltárra szánt áldozatot vidáman adja át a kínzásra, ha – mondom – valaki csodálkozik ezen, azt bizony méltán teszi; de gondolja meg egyúttal azt is, hogy őt egyedül ilyen gondolkodásmód mellett támogatta az a törhetetlen lelki nagyság a végsőkig: mivel, mikor lelkét és gondolatait teljesen Isten parancsára irányította, mely őt hitének megvallására indította, ugyanakkor teljesen elfordult az olyan látványoktól, amelyekről való rettegés folytán megtántorodhatott volna. Olyan mondást tett tehát ő közismertté, amely örök érvényű ugyan, de amelyet nem annyira dicsérni, mint inkább utánozni kell! S ez csakugyan így van! Bárminő alakban furakodjék is hozzánk a szerencse és haszon, amely csak egy ujjnyira is elvonhatna bennünket a mi mennyei Atyánk iránt való engedelmességtől, első gondolatként rögtön annak kell eszünkbe jutni: hogy az olyan szent dolog, mint amilyen szentnek Isten bármiféle parancsának lennie kell, nemcsak semminemű vita, hanem még megfontolás tárgyává sem tehető. Mihelyst ugyanis megengedjük magunknak a fontolgatást, ezzel már átléptünk a határokon: ha pedig ezeken túlmentünk, igen könnyű dolog nagyon messzire elbarangolni és messzire eltávolodni. Ezeket a mindnyájunkkal közös félénkségre vonatkozólag, mielőtt a neked adandó válaszhoz fogtam volna, nem ok nélkül bocsátottam előre, hanem azért, mivel látom, hogy inkább ezen félénkség – hogy úgy mondjam – nyavalyája, mint valami más tudatlanság akadályozza lelkeinket abban, hogy e téren az igazat észrevegyék. Tán hosszabban is beszéltem erről, mint a dolog megkívánta volna, de bizonyára rövidebben, mint ahogy korunk erkölcsi követelik, mivel igen sok olyan embert ismerek manapság, akik, ha csak nem pirongatják, és kíméletlenül majdnem vérig nem bosszantják őket, minden tanítással szemben siketek. Aztán a

---

¹ Augustini Serm. 309. in Natal. Cypriani.

mi korunknak is, meg a többinek valamennyinek is hibája az, hogy a testi csábok oly ravasz, kedves, ámító és széphanzású nevekkkel felékesítve működnek közre kinek-kinek a megtévesztésére, úgy, hogy ennek a gondolkodásunktól való távoltartása és elűzése a belátás első lépése. De ha csak egyedül téged tekintenék, akkor nem is bizalmatlankodnám annyira a te tehetségedben, hogy oly sok szót kelljen a buzdításra vesztegetnem. Hiszen az oly szelíd és csendes elmének (amilyenek a tiedet már régen nagyon sok jelből ismerem) teljesen elég az egyszerű intés és felvilágosítás. Azonban bár a te személyes kívánalmaidnak szándékom eleget tenni: mégis mivel az általad kérdezett dologban mindenféle veszedelmes bűnöket követnek el, azt gondoltam, hogy munkám nem lesz hiábavaló és eredménytelen, ha ez alkalommal igyekszem egyúttal másokat is oktatni, akik ugyanezen hibában leledzenek: úgy hogy ha közülük némelyeknek esetleg kezébe kerül ez a levél (pedig nem csak szívesen venném, hanem nagyon is óhajtanám, ha valamennyiüknek a kezébe kerülne), gondolják azt, hogy nekik is íródott: és ha éppen meg is akarják azt szívlelni, ott lehessen előttük a követendő intés, mely őket kötelességük teljesítésére buzdítja: ha pedig nem, akkor legalább mint önmaguk ellen szóló bizonyosságot fogadják el, amely meggyőzi őket arról, hogy tudva, kellő belátással s akarva is rohantak a maguk veszedelmébe.

Először mintegy mozdulatlan szemekkel mindig arra kell tekintenünk, amit Krisztus mond az összes tanítványainak, midőn tanainak első elemeibe avatja be őket. Midőn ugyanis megtanította őket arra, hogy önmaguk megtagadásával és keresztjük türelmes viselésével kell dolgukat elkezdni, hozzáteszi egyúttal azt is (Luk 9,26): "Aki engemet és az én beszédemet szégyenli, azt az embernek Fia is szégyenli, mikor eljövend az ő dicsőségével, az Atyáéval és a szent angyalokéval". Ne feledjük el tehát, hogy az Úr Jézus Krisztus, mikor először írnak be minket az ő családjába; azt adja tudtunkra: hogy ez a mondás örök érvényű és az egész életen át kötelezi azokat, kik azt akarják, hogy az ő országába sorozzák őket, úgy hogy, ha szívből eredő igaz jámborsággal fogadják az Ő tanítását, ugyanerről a szívből eredő igaz jámborságról külsőleg is vallomást kell tenniök. S valóban, mily nagy gonoszságra vall az, ha nem akarják megvallani az emberek közt azt, akiről azt akarják, hogy őket az angyalok előtt elismerje, és ha megtagadják a földön Isten igazságát, amelyről azt akarják, hogy az égben rájuk nézve megmaradjon! Ezért nincs is ok arra, hogy valaki ravasz színlelésből már itt tetszelegjen, vagy a jámborságot illetőleg hamis vélekedéssel hízelegjen magának abban a hitben, hogy ő azt ápolja szívében, amelyet külső bizonyosságtételeivel teljesen megsemmisít. A valódi jámborság ugyanis, valódi megvallást eredményez! Nem kell továbbá haszontalanságnak tartanunk Pálnak ezt a mondását sem (Róm 10,10): "Amiképpen szívvel hiszünk az igazságra, azonképpen szájjal teszünk vallást az idvességre".

Szóval vallomástételre hívja fel az Úr az övéit, s akik ettől vonakodnak, azoknak más felsőbbiséget kell a maguk számára keresniök, mert ez az ő színlelésükkel együtt nem tűrheti meg őket. Itt azonban a következő kérdéssel állhatna elő valaki: Vajon hát annak a kevés hívőnek, kik az istentelen és babonás tömegben szétszórta élnek, hogy hitükről helyesen tegyenek tanúságot, alkalmas vagy alkalmatlan időben, nyilvános vagy magánhelyen fel kell emelni szavukat földijeik istentelensége ellen? Tartoznak-e ők Isten igazságát az utcákon hirdetni, szószerűkre menni, vagy gyűlést hívni össze? A legkevésbé sem! Sőt inkább, mivel az Úr az ő igéje által különösképpen hívja el úgy az apostolokat, mint a prófétákat és a hirdetőket, vagy bárminő névvel nevezzük is azokat, kiktől azt akarja, hogy az ő beszédek hangozzanak; ugyanezt mindenkinek minden különbség nélkül megkísérteni annyira nem szükséges, hogy ez egyáltalán nem vezetne célra és nem is volna illő dolog. Amiért is inkább azon kell lenni, hogy ki-ki gondolja meg önmagában, mi illik leginkább az ő hivatásához és állapotához, s ha ennek igen jól megfelel, akkor a feladatával járó kötelezettséget is igen jól teljesíti. Akiket az ő igéjének szolgálatára szemel ki az Úr, azokra mintegy közhivatalt ruház, hogy az ő hangjuk szerepeljen a nyilvánosság előtt, és hogy ez mint a trombita harsogása a házak fölé emelkedjék. A többieknek pedig tartózkodni kell a nyilvános apostoli szolgálattól, de úgy, hogy a magánéletükkel járó kötelezettség teljesítés által tegyenek vallomást keresztyén voltukról. Mivel pedig ily röviden nem lehet jól kifejteni, hogy ez miben áll, bővebben fogunk róla beszélni. Arról a hivatással járó nyilvános foglalkozásról azonban, amelyet kiváltképpen csak bizonyos emberekre korlátoztunk, most nem szólnunk, mert bővebb alkalmunk lesz talán máshol beszélni; csak azt fogjuk most kutatni, ami a nép minden egyes tagjára vonatkozik, hogy ti. milyen vallomástételt kíván az Úr az övéitől, kik az istentelenek között szétszórta szanaszét élnek olyan helyen, ahonnan az igaz vallás hirdetését száműzték; azután, hogy külső életmódjukat tekintve, minő ismertető jegyekben kell nekik különbözniök a bálványimádók tömegétől, akik között élnek? Nem szándékom másfelől határozottan megjelölni azt sem, hogy mikor, kiknél, miféle helyen és mennyire nyílt bizonyítékot tartozik adni a keresztyén ember a maga hitéről; sem arra nem akarok határt szabni, hogy meddig kell előre mennie, vagy hol állhat meg sérelem nélkül, valahányszor Isten dicsőségének a terjesztésére kínálkozik alkalom, vagy bármi módon remény támad az előhaladásra. S ez a fejtegetés megmérhetlensége mellett még abban is igen eltér a szokásos tanítási módtól, hogy határozott szabályokba zárni és foglalni nem lehet. Mert nem is könnyű dolog megállapítani annak a készségnek a határait, amelyet Péter kíván tőlünk, mikor azt akarja (1Pét 3,15), hogy mindig készek legyünk megfelelni bárkinek a kívánságára, úgy, hogy a bennünk levő reménységről beszéljünk, és nem [!?] Isten nevének, meg az ő nagyszerű országának a dicsőítésére irányuló nagy vágyról, amelytől ujjongott és nyugtalankodott Isten népe, amint a próféták őt elénk állítják, ezen szavakat adván a szájába (Ézs 2,3): "Jertek menjünk fel az Úr hegyére, Jákób Istenének házához, hogy megtanítsa minket az Ő utaira és

mi járjunk az ő ösvényein". Ezek a szavak – mint látjuk – majdnem hangos buzdítást foglalnak magukban arra, hogy Isten megismerésére törekedjünk. Továbbá ki ne tudná, hogy mily terjedelmes tanításai vannak Pál apostolnak az épülésre való törekvést illetően, úgyhogy azoknak, kik igaz jámborsággal vannak eltelve az ő Istenük iránt, semmi más határozottabb törvényre nincs szükségük, mint csak arra, hogy az Ő szent fölségét (egészen ennek kell ugyanis magukat szentelniük és ajánlaniuk) minden lehető alkalmas módon dicsőítsék; s ezen dicsőítésnek nem kell más módját és határát maguk elé tűzni, mint csak azt, hogy minden legkisebb alkalmat törekedjenek megragadni, és (hogy úgy mondjam) állandóan kapkodjanak minden pillanat után addig, amíg erősen hiszik azt, hogy képesek valamit megtenni. Egyik ember ugyan kiválóbb, erősebb és kitartóbb, mint a másik, de minden egyes embernek erre kell törekedni a neki juttatott kegyelem mértéke szerint. Ezért – amint mondtam – nem térek most ki arra a terjedelmes fejtegetésre, mivel nem szándékozom itt összefoglalni mindent, amit az Úr dicsőségének, vagy az emberek épülésének előmozdítására tenni tartozol, hanem csak azt mutatom meg röviden, hogy neked, aki ott az istentelenek között élsz, miféle óvatosságot kell szükségképpen szem előtt tartanod, amelyet nem is mellőzhetsz anélkül, hogy magadat az ő istentelen szentségtöréseikkel be ne mocskolnád.

S mivel úgy látszik, hogy mindazt, amit erre a dologra vonatkozólag írásba foglaltak, különösen azok végett rendelték el, kik Isten ismerete nélkül élnek a pogányok között, általánosságban pedig azt hiszik, hogy igen nagy különbség van ezek bálványimádása, s azoknak, akikkel nekünk manapság dolgunk van, a babonája közt (mert ez valami módon Isten és Krisztus nevébe burkolózva ámitja az embereket, az pedig valamivel vaskosabb tudatlansága folytán nyíltan megveti az igaz Isten tiszteletét), ezért mi először a Szentírásban levő parancsokat soroljuk fel; azután a mi időnkre fordítjuk tekintetünket és a dolgok hasonló voltából állapítjuk meg teendőnket. Bár semmi okát sem látom annak, hogy Isten örök parancsait miért szorítsuk így egy korszakra, de a járatlanoknak, hogy valami kétely ne támadjon az ő lelkükben, megengedjük ezt az eljárást. Midőn az Úr az ő törvényével megtiltotta a bálványok tisztelését és imádását (2Móz 20,4) ebbe a fejezetbe beleértette mindazt a külső tiszteletet, melyben az istentelenek az ő bálványaitat részesíteni szokták. Mert az általa használt szavaknak is az a tulajdonképpeni értelme, hogy egyikük meghajlást, másikuk tiszteletet jelent, és bizonyos, hogy az imádás azon nemét jelzik, amellyel a fa- vagy kőbálványokat tisztelik testmozgás kíséretében. Ez tehát olyan tilalom, amelyben nemcsak egyszerűen azt tiltja meg az Úr az ő népének, hogy mint a pogányok a fákon vagy köveken álmélkodják, hanem azt is, hogy valami módon azok gyalázatos otrombaságát utánozza azáltal, hogy pl. tiszteletének kifejezése végett a képek előtt leboruljon vagy a tiszteletadás bármiféle más jelét mutassa, amit mi kalaplevétellel vagy térdhajtással szoktunk kifejezni. Ezért mikor az ő valódi

tisztelőit írja le, a következő jellel jelöli meg őket: Hétezer embert hagyok meg csak magamnak, úgymond (1Kir 19,18). Hát aztán vajon kiknek a szívét nem bódította el Baál az ő álnokságával és hazugságaival? S nemcsak ezt mondja, hanem azt is: kiknek térde nem hajlott meg Baálnak és akiknek szája nem csókolta azt meg. Ugyanezzel az ismertetőjellel írja le magát a megismerést is, mikor azt állítja, hogy mindenkinek meg kell ismerni az ő felségét, az égieknek, földieknek és a földalattiaknak is: "Nekem hajol meg – úgymond (Ézs 45,23) – minden térd és rám esküszik minden nyelv". Viszont ennek az eredménye az, hogy akik valamiféle testi mozgással jelzik Isten tiszteletét, azok az ő tiszteletének ürügye alatt egy képet istenítének. S az ő hitszegésük bebizonyítására éppen nem fontos dolog az, vajon színlelésből vagy meggyőződésből teszik-e ezt. Mindaz ugyanis, ki a tisztelés valami neme alatt bálványt állít magának, bárhogy legyen is lelkiileg meggyőződve, elismerte azt Istennek. Aki pedig az istenség nevét bálványnak tulajdonítja, az az Istentől veszi el ezt a nevet. Hogy pedig mennyit ér az ilyen színlelés, megmutatta azt Dániel három társa (Dán 14) akik előtt könnyebbnek tűnt fel az, hogy testüket a tüzes kemence lángjai által való kegyetlen pusztulásra juttassák, mint hogy térdeiket a szobor előtt egy kissé meghajlítván, a királynak látszólag eleget tegyenek. S vagy nekünk is nevetni kell ezeknek az esztelenségén, hogy annyira jelentéktelen dolog miatt életük nagy veszélyeztetésével maguk ellen ingerelték a leghatalmasabb király haragját: vagy tanuljuk meg a példájukból, hogy a külső és az emberek kedvéért magunkra vállalt bálványimádás minden halálnál keményebb büntetésnek van alávetve. Ezért Dániel társai, midőn a kettő közül az egyiket kellett volna választaniok, úgyszólván letéve az Isten félelméről, a bűnös parancsnak engedelmeskedjenek, vagy nyíltan kijelentsék, hogy Isten helyett az embereket vetik meg, tudtára akarták adni a királynak, hogy az ő isteneit nem tisztelik, és az általa emelt szobrot nem imádják. Magáról Dánielről is hasonló állhatatosságot mond el egy éppen ilyen ügyben az az író, – bárki legyen is az – ki az ő jövendöléséhez a függeléket toldotta (Dán 14), mikor – mint beszéli – inkább alávetette magát annak, hogy az oroszánok karmaikkal tépjék őt szét, sem hogy térdét a sárkány tiszteletére, amelyet a többiek Isten gyanánt tiszteltek, meghajlítsa. Mivel azonban a történelem ezeket a példákat nem tartja mind hiteleseknek, én sem fáradozom azzal, hogy beszédemmel ezeknek hitelességet szerezzek. Továbbá, hogy valaki azt ne gondolja, hogy eleget tett kötelességének azzal, ha csak a fej- és térdhajlítást illetőleg tartotta vissza magát a bálványok imádásától, igen sok parancsot adott az Úr arra is, hogy a saját szertartásaikat szentül megőrizzék és a pogányok útjait mindenben kerüljék. A prófétánál (Ézs 52,11) pedig röviden kijelentette az Úr, hogy az ő akarata szerint, mily távol kell lenni az ő népének az istentelenséggel való minden közösségtől, midőn a Babilonba hurcolt zsidóknak teljesen megtiltotta azt, hogy valami tisztátalant illessenek. S ebben a záradékban (Pál magyarázata szerint) röviden azt foglalta össze, hogy valami a saját vallásuk szentségéhez nem illő és méltatlan szertartással magukat be ne szennyezzék. Mikor ugyanis Pál a korinthusi egyháznak

azt a parancsot adta, hogy vegyék fontolóra az ő egész mondásának lényegét, megelégedett ezzel az egy bizonyítékkal. Hidd el nekem, nem szabad könnyelműen és egykedvűen figyelmen kívül hagyni azt, hogy Isten szent vallását csakis azok tartják meg szabályszerűen, akik ezt semmiféle fonák babonának a szennyével meg nem fertőztetik; s ugyanezt azok sértik meg, azok mocskolják be és teszik tönkre, akik ocsmány és istentelen szertartásokat kevernek közéje. Azok a hívők, kik ebben a gondolkozásban gyakorolják magukat, minden igyekezetükkel azon lesznek, □ hogy ilyen szentségtörésbe soha ne bonyolódjanak. Így Ábrahám, Izsák és a többi pátriárkák, mikor a bálványok utálatosságával telt vidékek lakói voltak, bár fájdalommal nézték a többi lakók esztelenségeit, mivel azonban a bajokat orvosolni nem tudták, eltűrték ugyan őket, de gondosan megmaradtak az ő Istenüknek tiszta és eredeti épségében levő tisztelete mellett. S amint nem ütötték dobra azt, hogy amazok babonáit nem helyeslik: úgy annak sem adták semmi jelét sem, hogy a velük való egyetértést színlelik. Ennek az egyenességnek kiváló példája látható Dánielben (6,11). Habár ő Babilonban az undok bálványimádás közepében élt – mégis mivel a közösség minden színlelésétől távol volt, éppúgy, mintha valami nagy távolság választotta volna őt el, semmiféle szenny sem tapadt hozzá. Mivel pedig látta, hogy a valódi istenfélelemnek nem lesz helye a nép gyülekezetében, a nyilvánosságtól félrevonult s az ő felső termének ablakai nyitva lévén, illő tisztasággal külön imádkozta az ő Istenét: így a város és a nép nyilvános tévelygése dacára ő maga se tért le a helyes útról. Erre irányult az a rendszabály is, mely a törvényben a zsidók elé volt írva, hogy a pogányok faragott képeiről az aranyat és ezüstöt meg ne kívánják és házaikba ne vigyék: hanem mint tisztátalan és szennyes dolgoktól utálattal forduljanak el tőlük, mert az Úr átka van ezeken. Ezzel ugyanis arra tanította őket, hogy minden olyan dolgot, ami egyszer a bálvány névvel összeköttetésben volt, megvessenek és megátkozzanak, hogy így annál jobban visszaborzadjanak a pogányok minden tisztátalan babonájától.

Ha tehát már az ószövetségben azt akarta az Úr, hogy az ő vallását, mely akkor még homályba volt burkolva és csak jelképekben volt vázolva, oly őszinte külső nyilatkozattal tiszteljék, mennyivel inkább tennie kell ezt a keresztyén egyháznak, amely előtt Isten, midőn az ő egyszülött Fia által megjelent, bölcsességének titkait feltárta és felette mintegy köröskörül az ő igazságát ragyogtatta? S ezt az apostolok tanításából is könnyen be lehet bizonyítani: mert ha azt a bizonyítékot, melyet Pál apostol a bujálkodás ellen használ, ide illesztjük, mivel ez e hely ugyanolyan elbírálás alá esik, ezzel éppen nem követünk el képtelenséget: "Nem tudjátok-e – úgymond (1Kor 6,15) – hogy a ti testeitek a Krisztusnak tagjai? Elszakasszam-e azért Krisztusnak tagjait, hogy a paráznának tagjaivá tegyem? Távol legyen". Ebből mi ilyenformán is okoskodhatunk: Mivel a mi tagjaink a Krisztus tagjai, bemocskoljuk-e ezeket a bálványok tiszteletével vagy holmi szennyes babonákkal? S mi mást

cselekednénk ezzel, mint azt, hogy vagy Krisztus dicsőségét vetjük alá ilyen gyalázatosságnak, vagy a mi testünket szakítjuk el a Krisztus testétől azért, hogy a bálványokkal bujálkodjunk? A legvégül hozzáfűzött oktatás pedig: ne feledjük el, hogy a mi testünk a Szentlélek temploma; hogy mi nem vagyunk a magunkéi; mert nagy áron vétettünk, s azért hordoznunk és dicsőítenünk kell Istent a mi testünkben, minden külső megtartóztatásra vonatkozik. Vajon hát feltűnik-e Isten dicsősége a mi testünkben, ha az a szentségtörések szennyében hempereg? Hát megőrizzük-e Isten templomának fölséges szentségét, hogyha illetlen és istentelen szertartásokkal szennyezzük be? De ha más tekintetben némileg szigorúan int is bennünket Pál a kötelelességteljesítésre leginkább abban a dologban összpontosítja minden szigorúságát, amikor arra inti a keresztyéneket, hogy hitüknek az emberek előtt való megvallása alkalmával semmi olyan gyalázatos dolog se legyen bennük látható, ami a helytelen szertartások használatából származik. Leginkább pedig két bűnnek, ti. Isten meggyalázásának s az emberek megbotránkozásának a felemlítésével, amely két bűn velejár a bálványimádás minden színlelésével, vagy bármi okból való utánzásával, rettent el ettől bennünket. Isten nevének és tiszteletének a megszenteltetésére vonatkozólag ezek az ő szavai (1Kor 10,14–21): "Azért szerelmesim, távoztassátok el a bálványimádást (hogy az "imádás" szó alatt az istentelenek szent ténykedéseinél használt összes külső szertartásokat értette, az hamarosan kinyilvánul a következőkből); úgy szólok hozzátok, mint tudósokhoz; ítéljétek meg ti, amit mondok. A hálaadásnak pohara, melyet megszentelünk, nem a Krisztus vérével való közösségünk-e? S a kenyér, melyet megesszünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-e? Mert egy kenyér és egy test vagyunk sokan; mert mindnyájan egy kenyérből eszünk. Tekintsétek meg a test szerint való Izraelt: Akik az áldozatokból esznek, nincsen-e közük az oltárhoz? Mit mondok azért, hogy a bálvány valami volna-e, vagy a bálványoknak áldoztatott volna-e valami? Sőt azt mondom, hogy amit a pogányok áldoznak, az ördögöknek áldozzák s nem az Istennek, nem akarom pedig, hogy ti az ördögöknek közösei legyetek. Nem ihatjátok az Úr poharát és az ördögök poharát; nem lehettek az Úr asztalának és az ördögök asztalának részesei". Először emlékezetükbe idézi, hogy mily közel van hozzájuk éppen ez a Krisztussal való közösség, s hogy az ő testében és vérében való egyesülésnek, minél jobban hozzácsatolta ez őket a Krisztushoz, annál inkább vissza kell tartania a bálványokkal való minden érintkezéstől. A külső szentségek pedig olyanok, mint valami kötelékek, melyek által ők összefüggnek az Úrral: ugyanez tehát ellenkezőleg történik azokkal, kik a tisztátalan szertartásokba keverednek azért, hogy ezek által a bálványok társaságához szegődjenek és csatlakozzanak. Azután minden kifogásnak elejét veszi, midőn azok ellenvetését támadja, akik azt hozhatnák fel ürügyül, hogy a bálvány semmi, s ezért a bálványoknak áldozott hús semmiben sem különbözik a közönséges hústól. Ezt magának a húsnak a lényegét illetőleg megengedi ugyan, de azt mondja, hogy más azoknak az embereknek a vélekedése, kiknek ítéletét a szemeik előtt levő cselekedeteinkben tekintetbe kell venni. Azok

pedig, kik a bálványoknak áldozott húst megeszik, bizonyítékot szolgáltatnak a tapasztalatlanok tévelygésének, amelyből ezek azt következtetik, hogy ők ily módon áldoznak a bálványoknak, s így az emberek szeme láttára meggyalázzák az Istent. Azután még azt a kemény mondást is odateszi, hogy oly nagy különbség van Krisztus és az ördögök asztala között, hogy az egyikről le kell mondania annak, ki a másiktól valamit megízlel. Buzdítását végül a következő záradékkal végzi: Nem ingereljük-e haragra az Urat? Avagy erősebbek vagyunk-e ő nála? Hiszen oly nagy az ő ereje, hogy semmiféle bűnös cselekedetet sem üldözhet erősebben és majdnem azt mondhatnám, tragikusabb módon, mint ahogy üldözte azt a tettettet babonáskodást, amely sokak véleménye szerint ma sem tartozik a legcsekélyebb bűnök közé. Másutt meg így beszél Pál apostol (2Kor 6,14–16): "Ne szerkesztessetek a hitetlenekkel felemás igába. Mert micsoda társasága vagyon az igazságnak a hamissággal? És micsoda egyesülése vagyon a világosságnak, a setétséggel? És micsoda egyessége vagyon Krisztusnak a Béliállal? Avagy micsoda egyezése vagyon az Isten templomának a bálványokkal? Mert ti az élő Istennek templomai vagytok, mint az Isten mondotta (3Móz 26,11): "Mivel őbennük lakozom, és bennük járok, és leszek az ő Istenük, és ők lesznek az én népem". Azt nem akarja, hogy a keresztyének a hitetlenekkel való minden összeköttetéstől annyira borzadjanak, hogy semmiféle polgári érintkezés, semmiféle közlekedés se legyen köztük, s a hitetlenekkel még szóba se álljanak. Mert – mint ő maga mondja – (1Kor 5,10) különben ki kellene menni ebből a világból; nem engedi meg azonban, hogy valami olyan egyességbe menjenek velük, mely a hívőket ezek babonáinak utánzására indítaná. Azután hozzá teszi még Ézsaiás (Ézs 52,11) ezen tanúságtételét: "Azért menjetek ki öközülük és szakasszátok el magatokat azoktól, mondja az Úr, és tisztátalant ne illessetek". Ezzel nem azt parancsolja az Úr, hogy a hitetlenek testeitől valami nagy térség által legyenek messzire elválasztva, hanem azt, hogy azok szennyes szertartásaitól különítsék jól el magukat. Annak pedig, amit akár önmagától, akár máshonnan tesz hozzá a próféta szavaihoz, hogy ti, csak akkor fogad el az Úr bennünket, akkor mutatja magát Atyánknak, s ismer el minket fiainak és leányainak, nagyon is meg kell rendítenie bennünket, mert ha az ő parancsa ellenére is nem tartózkodtunk teljesen a tisztátlan dolgok érintésétől, megérdemeljük azt hogy bennünket elveszen és elűzzön. A felebarátunk megbotránkoztatásáról gyakran beszél másutt is, de bőségesen szól róla a korinthusbeliekhez írt első levelében, következőképpen (1Kor 8,4–7): "A bálványáldozatok evésére nézve, tudjuk, hogy a bálvány semmi a világon és hogy nincsen más Isten, hanem csak egy; mert noha sokan vannak olyanok mind a földön, mind az égben, kik isteneknek neveztetnek, mindazáltal nekünk egy Istenünk vagyon, amaz Atya, akitől mindenek vannak, s mi is őbenne vagyunk, s egy Urunk a Jézus Krisztus, ki által mindenek vannak, s mi is őáltala; de nem mindenekben vagyon ez a tudomány". Itt is egy előleges fogalomból indul ki, amellyel azokat, kik benső lelkiismereti ártatlanságukra való hivatkozással keresnek kibúvót, az ilyen menedéktől megfosztván, őket azon emberek vélekedésére utalja,

akiket, mint cselekedeteiknek tanúit, hasonló merészségre csalogatnak. S ezek merészelnek is, nem azért, mintha belátnák, hogy ez meg van engedve, hanem azért, mivel látják a példát, melyet utánoznak, bár az ellenkező részről ingadozik, sőt rosszállását fejezi ki a lelkiismeret meggyőződése. Vedd tehát észre, hogy ezzel az egy ellenvetéssel mily szigorúan megsemmisít minden olyan ürügyet, ami a mentegetőzésre alkalmas volna! A bálványimádás bizonyos neme és színlelése volt az, ha valaki a bálványok tiszteletére rendezett vendégségen részt vett. Mégis megjelentek azokon a hívők közül néhányan azon ürügy alatt, hogy Isten tiszta és szent teremtményeit eszik, amiket ha ezerszer feláldoznak is a bálványoknak, mégsem lehet az ilyen szentségtörő áldozással beszennyezni, mivel a bálvány nem egyéb, mint a tudatlanok ostoba csinálmánya. Az apostol, hogy ezt a gyöngye kifogásukat megdöntse, azt a furfangos körütekintést ostromozza, amely miatt a testvérekkel nem törődnek, elhanyagolják őket, és csakis önmagukra gondolnak. "Az értelem – úgymond – felfuvalkodtat, a szeretet azonban épít. Ha pedig valaki azt hiszi magáról, hogy tud valamit, az ilyen ember még semmit sem tud úgy, a mint kellene tudni." Elismeri ugyan az apostol, hogy a bálvány semmi, de ezzel szemben odaveti azt, hogy a bálványok tisztelete már valami, s az ebben való részvételre ők adják a példát a tudatlanoknak. Nincs meg – úgymond – mindenkiben a tudomány. De némelyek a bálvány felől való lelkiismeretüknél fogva bálványáldozat gyanánt eszik azt, és az ő lelkiismeretük, mivel erőtelen, megfertőztetik. S ha valaki azt, akinek értelme van, a bálványok lakomájánál látja ülni, vajon annak a lelkiismerete, mivel erőtelen, nem bátorodik-e az evésre? És a te értelemmeddel a te erőtelen atyádfia, akiért a Krisztus meghalt, elvész-e? S mikor így vétkeztek az atyafiak ellen és sebesítitek az ő erőtelen lelkiismereteiket, a Krisztus ellen vétkeztek." Olyan ez, mintha ezt mondaná: Hogy a pogányoknak az ő isteneikre vonatkozó összes meggyőződéseit haszontalan és ízetlen koholmányoknak tartjátok (aminthogy tényleg azok is), azt egyedül magatokat tekintve okosan teszitek: hogy azonban nyíltan olyasmit fitogtattok, ami a hamis istenek tiszteletéhez tartozónak látszik, azt sokaknak a veszedelmére teszitek. Mert az ilyen látványnál jelenlevő tudatlan és egyszerű emberek, minthogy ők nem jutottak a ti tudásotokkal egyenlő értelmiségre, hogy belátnák, hogy a bálványok semmik, rólatok pedig látják, hogy a bálványoknak szánt áldozatokban részt vesztek: lelkükben mire is gondolhatnának másra, mint arra, hogy ti a bálványok tisztelői vagytok, és így a ti példátok buzdítja olyan cselekedet elkövetésére, amit lelkiismeretük bíraskodása mellett kárhózatossá tartanak? Azért ezzel az általatok mentségül felhozott tudással nem foglalkozom, mert ez amily mértékben veszedelmes az atyafiakra és anyagot szolgáltat a tévedésre, épp oly mértékben méltatlan is a keresztyén emberekhez. Sőt azért az istentelenségért is, mit a tudatlanok a ti utánzástok végett elkövetnek, mivel a ti hibátok idézi azt elő, nektek kell felelni. Most már hát eléggé világos, hogy ha a hit nyilvános megvallására vonatkozó kötelezettségnek nem is tartozik minden keresztyén ember eleget tenni, mégis van valami magán vallomástétel, amely kivétel nélkül minden keresztyén

embertől megkívántatik, hogy azonban ennek minő határok között kell mozogni, azt éppen nem lehet megállapítani. Mivel ezen vallomás megtételére nincs mindenki egyforma kegyelemmel megáldva, s mivel okot jó részben a véletlen ad rá, ami pedig nem minden emberre egyenlő, azért kétségkívül annyira kell terjednie, hogy benne semmi olyant ne mondjunk, vagy ne tegyünk, ami hitünk igaz voltához méltatlan, vagy vallásunk tisztaságával ellenkezik. Erre a vallomástételre, amennyire az apostolok irataiból, részben pedig a régi történelmi művekből hozzávethetünk, igen szép példák vannak az első jól rendezett és jó erkölcsű egyházakban. Amint ugyanis nem olvashatjuk az azon korbéli hívőkről, hogy vallásukról az utcákon vagy nyílt tereken szónokoltak volna, s amint olvassuk róluk, hogy keresztyén voltukat eltitkolták azok előtt, akiknek azt elárulni veszedelmes lett volna, úgy viszont nem kisebb buzgalommal ügyeltek arra, hogy vallásuk ellenére semmit se tegyenek, s hogy színlelésből magokat ne mutassák másoknak, mint keresztyéneknek. S valóban, hogy mire becsüli az Úr azokat, kik hitüket, mellőzve minden vallomást, a szívükbe zárják, észrevehetjük azon mondásból, mellyel az evangélista jellemzi őket (Ján 12,42): "Sokan – úgymond – a főemberek közül is hívének benne, de a farizeusoktól való féltükben nem vallják vala, hogy a gyülekezetből ki ne vettetnének. Mert inkább szerették az emberek dicsőségét, mint az Isten dicsőségét". Ó, veszedelmes dicsőségvágy! Ha ugyanis az emberek gyalázatosságainál kell kezdeni azt a dicsőséget, aminek Istennél nézünk elébe, akkor majd mi vár azokra, akik inkább az emberek, mint Isten helyeslésével akarnak találkozni?! És ha az Úr az ő mondásában kijelentette, hogy a jövőben elvesztik életüket azok, kik a jelenben meg akarják tartani azt (Mát 10,39, Luk 9,24), mennyivel jobban áll ez a dicsőségre, amit sokkal könnyebb elveszteni, mint az életet? Továbbá, ha kijelentette az Isten, hogy őt azok szenteljék meg (Ézs 8,13), akiket Ő az ígérete szerint meg fog szentelni, minő reményekkel mernek lenni önmaguk iránt azok, akik az ő megszentelését nem méltatják annyira, hogy azért legalább a saját véleményüknek némi kis megcsonkítását adják cserébe? Ami pedig ezen megvallást illetőleg tulajdonképpen ide tartozik, arra vonatkozólag minden vitán fölül áll az, ami az Úr igéjének kétségtelen szavaiból világosan kimutatható, hogy ti. nemcsak szóbeli elesküvéssel lehet azt megsérteni és megingatni, hanem minden istentelen babonának a külső színlelésével és az igaz vallás bármiféle megszenteltetésével is. Ezért annak, aki a jámborságra való őszinte buzgalommal van eltelve, nemcsak nyelvét kell megtartóztatnia az istentelen szavaktól, hanem testének minden részét is minden szentségtörő szertartástól.

De mivel (mint föntebb mondtuk) igen sokan, akik éppúgy, mint mi, elismerik, hogy a keresztyén vallásosság elpusztul és megsemmisül, ha a bálványok utálatosságaiából valami hozzákeveredik, a pápisták szertartásairól azonban (amelyek szentségtörők ugyan és istentelenek, de mint mondják, mégis Isten és nem a

bálványok nevét viselik magukon) azt hiszik, hogy nem kell manapság tőlük úgy borzadni, mint hajdan a pogányok szertartásaitól: ezeknek a téves véleményét meg kell itt cáfolnunk és ígéretünknek megfelelőleg egybevetvén a mai viszonyokat azon régi idők állapotával, melyekben a Szentírásból általunk előbb felhozott mondásokat írták, ezen egybevetésből ki kell mutatnunk, hogy a pápisták egyes szertartásai éppen annyi átokra méltó dolgot foglalnak magukban, mint amennyit egykor a bálványok némely förtelmességei magukba foglaltak. Arról a különbségről, amit ők felhoznak, majd később beszélünk; így aztán előbb megegyezünk egymással abban, amit én mondok, hogy soha a pogányok babonáiban sem volt átkosabb szentségtörés, vagy olyasmi, ami a valódi istenfélelmet jobban elnyomta vagy nagyobb gyalázzal illetve volna, mint mostanság némely dolgokban, mik a pápa uralma alatt mindenféle láthatók. Ha azonban valamikor megadja az Úr azt, hogy az egyházak, melyeket az ámtítások főpapja álnokságával megrontott, teljesen megtisztulnak, az lesz a leghelyesebb eljárás, ha mindazt, ami az ő tanításából származott, gyökerestől kitépik és (amint mondani szokták) egy tollvonással kiigazítják. Némelyek azonban ezek közül éppen nem olyanok, hogy te azokat ideiglenesen is megtűrhetnéd, és másokkal együtt valamit is végezhetnél bűn nélkül. De itt nagy körültekintésre és figyelemre van szükség, hogy így a kifogás alá nem eső dolgokat meg tudjad különböztetni azoktól, amelyek Isten igéjével világosan ellenkeznek, és mintegy homlokukra sűtve hordják a nyilvános istentelenséget. Ezt az egész dolgot azonban jobban szemünk elé állítják és rövidebben megmagyarázzák a példák! A húsevést a vallás nevében megtiltani s ezen tilalommal a hívők lelkiismereteit lekötelezni egyenesen zsarnoki, sőt, mint az apostol mondja (1Tim 4,3), ördögi cselekedet volt. Igen, de mivel az Úr engedelme folytán szabadságunkra van hagyva, hogy eszünk-e mindennap húst, vagy egész életünkön át tartózkodunk attól, semmi sem tiltja meg, hogy az ismert napokon ne tartóztassuk meg magunkat. Hát miért nem szabad némely napokon az, ami különben mindig szabad? Így bűn nélkül hajolsz meg a bűnös uralom előtt, csak akarod legyen arra, hogy beleegyezel a hozzá nem értő emberek tudatlanságába, s nem arra is, hogy lelkedet a hagyományok ismert bilincseibe vered. Eltiltani a házassélettől azokat, kiket a testi mértékletlenség gyötör, épp ily zsarnoki cselekedet; és bár a szerelem fullánkja bántson is téged, mégis ugyanolyan alkalmas az engedelmességre, mivel az Úr a hitvestől való tartózkodást nem bízta tetszésedre úgy, mint a húsételektől való tartózkodást. A nálatok szokásos szertartásokra vonatkozólag tehát, amik tulajdonképpen okot adtak erre a fejtegetésre, azon időre, míg ott tartózkodol, mihez tartás végett azt a célt tűzöm elé, hogy az olyan szertartásokat, amelyek semmiféle istentelenség által nem tűnnek fel, kellő meggondoltsággal és tartózkodással ugyan, de mégis, ha a szükség úgy kívánja, bátran és nyugodtan végezheted, úgyhogy könnyen kitűnjék az, hogy te sem az utánuk való vágyakozásban, sem az azoktól való tartózkodásban nem vagy babonás. Azokat a szertartásokat azonban, amelyek akár a legkisebb szentségtörés jelével vannak is beszennyezve, úgy kerül, mint a mérgekígyót, mert tényleg pusztá

érintésüket tekintve is veszedelmesebbek bármely kígyónál; s erősen bízom abban, hogy erről meg tudlak téged győzni. Ez utóbbiak közé sorozom a képek imadását, a kenet felvételét, a búcsúlevelek vásárlását, a gonosz szellemek kiűzése végett a szentelt vízzel való meghintést, s más ilyen kárhoztatásra méltó szertartásokat. Mert mit lehetne felhozni, ami képes volna ezeket elegendőképpen menteni, hogy mi, mint oly nagyon rossz cselekedeteket ne kárhoztassuk? Tudom ugyan, hogy vannak olyan mérsékeltebb gondolkozású emberek, akik – mint hinni szeretik – az ily kicsinyes és jelentéktelen haszontalanságok üldözésében engem nagyon is szigorúnak tartanak, de – mondom – végül is mit tudnak felhozni az én úgynevezett szigorúságom eloszlatására? Tagadni bizonyára nem merik, hogy ahol csak ott állanak tisztelet végett képek a templomokban, ott az emberek igen nagy része, sőt majdnem valamennyien isteni tiszteletben részesítik azokat, s ebben a törvény második parancsolatába ütköznek, mely a képek tisztelésének eltiltásáról szól. Szerintem nemcsak az együgyű emberek tömege, hanem a legértelmesebb, a legnagyobb szellemi tehetségekkel és tudással megáldott emberek is el vannak merülve ebbe a tévelygésbe, ezért az ő saját véleményeikre utallak téged (aminek – mint te is emlékszel rá – az apostol parancsa szerint történnie kell). Ha kalapodat a kép előtt leveszed, vagy térdedet meghajlítod azon célzattal, hogy bebizonyítsd nekik, hogy te vallásilag egy meggyőződésen vagy velük: mi mást csinálsz ezzel, mint hogy nyílt tanúságtevéssel elismered azt, hogy bálványimádó vagy? De bárhogy a fejedbe veszed is, hogy te csak az emberek előtt adod meg a képnek a tiszteletet, gondolatban mégis megsérted az egy Isten tiszteletét. Mintha bizony a te dolgod volna az, hogy tetszésed szerint oszd meg a tiszteletet a kép és az élő Isten között, s Istent, ki mindeneket lát, egész nyíltan kijátszod úgy, mintha az ő szemeit kikerülné az, amit minden ember szemei észrevesznek. Mit mondhatnék mást az olajjal való megkenésről? Erre vonatkozólag ugyanis, ha azt állítod, hogy fölvétele által semmi bűnt nem követsz el, mivel az emberek méltánytalan kívánságának eleget akarván tenni, minden lelkiismereti töprengés nélkül eltűröd, hogy csak a tagjaidat kenjék meg; én ezzel szemben azt mondom, hogy súlyosan vétkezel, ha akár a homlokodat nyújtod oda, hogy arra az ő konfirmációjukban általuk használt káromlást, hogy téged az üdvösség kenetével (chrisma salutis) megerősítenek, ráírják, akár kezeidet tartod oda, hogy rávéssék azt, amivel az ő papjaikat felavatják, és így téged az áldozat bemutatására jogosító hatalommal megajándékozzanak, akár az összes testrészeidet nyújtod oda, hogy éppoly átkozódással süssék rájuk azt, amit az ő – úgynevezett – utolsó kenetükben alkalmaznak, hogy ti. az olaj által a te bűneid elengedtetnek. Szívesen elhinném ugyan, hogy ez nem valami nagy bűn, ha éppen a saját vallomásodból nem hallanám azt, hogy még a gyalázatosnál is gyalázatosabb dolog azokat a testeket, melyek Isten elenyészhetetlen országának vannak szánva, ily rút káromlással bemocskolni, hogy így lépjenek az Úr színe elé azon a napon, melyen a dicsőség halhatatlan koronájának elnyerése végett az ő ítélőszéke elé kell állaniok. Így aki pénzbeli adományt vetett abba a kis ládikába, melyben a bocsánatos bűnöket

árulják, vagy általában vett magának valamit a búcsúk és felmentések kelleténél is gazdagabb és bőségesebb kincsesházából, az aláírta ezt az istentelen kufárkodást, és mintegy szavazatának a leadásával elismerte, hogy ebbe belenyugszik. S azt az általánosan hangoztatott mentséget sem fogadom el, hogy amint a veszedelmes vadakat az odavetett konccal lehet megszeliđíteni, úgy az áldozárok haragját is egy kis pénzzel, vagy néha nagyobb mennyiségű pénzösszeggel kell lecsillapítani, mert mikor nyereségről van szó, akkor annyira áhítoznak a zsákmány után, hogy bősültebbek az éhes oroszlánnál és (ami a próféta (Mik 3,5) tanúsága szerint mindig szokása volt a hamis prófétáknak és hamis papoknak) hadat indítanak minden olyan ember ellen, aki nem vet valamit a szájukba. Tagadom, hogy ezt a mentséget el kell fogadni! Mert mit érnek azok a levelek, amelyek által te színleg a kegyelem után törekszel? Nem fennhangon hirdetik-e, hogy pénzért szerezhetsz magadnak ilyen átokkal teljes és átokra méltó bűnbocsánatot? Akik ezt megértik (pedig mindenki megérti) és látják, hogy te pénzt ajánlasz fel (pedig nem lennél azon, hogy lássák, ha magad nem akarnád), vajon azok előtt nem adod-e világos bizonyítékát annak, hogy te a búcsúban való részesülést akarod igénybe venni és élvezni? Pedig ha ezen búcsúk rejtekeit felkutatod, azt veszed majd észre, hogy sehol sem gúnyolják ki jobban Krisztust az ő keresztyével együtt, mint itt. Végül, akik az ördögök kiűzésére a szentelt vízzel homlokukat meghintik, minő homlokuk van az ilyeneknek általában véve, hogy azt merik állítani, hogy ezt büntetlenül tehetik?! Hát mit akarnak az ilyen meghintéssel? Talán azt, hogy azzal a pár csepp poshadt vízzel arcukat a nyilvánosság előtt tisztára mossák; vagy pizskosságból játszadoznak így az emberek népes gyülekezetében? Sem egyiket, sem a másikat, sem ehhez hasonlót nem tesznek! Hanem ezzel a jellel tanúságot tesznek a nép jelenlétében arról, hogy ők az ördögűzés szentségét nem vetik meg. Így egyúttal kétség nélkül megpecsételik mindazokat a káromlásokat, mik az ördögűzéssel járnak, hogy ti. annak a víznek olyan ereje van, mely az ördögöket elűzi, a betegségeket meggyógyítja, a kísérteteket elriasztja és minden bajt megszüntet. De hogy azt ne mondhassák, hogy én rágalomokkal illetem az ő cselekedeteiket, melyek pedig távol állnak attól az istentelenségtől, amit rájuk fogok, mindig az ő lelkiismeretükre hivatkozom, hogy vajon, mikor az ilyen szertartásokat végzik, nem éppen azt akarják-e bebeszélni a népnek, amit én kifogásolok? Ugyanazt a népet teszem meg bírójuknak, melynek a nézetét itt kielégíteni igyekeznek, s nem fog akadni egy olyan ember sem, aki azt ne mondaná, hogy ő is ugyanazt vette észre. Ha pedig azt mondják, hogy igazságtalan vagyok velük, amikor ezen szabály szerint ítélem meg őket, ne velem szálljanak perbe, hanem az apostollal, mert ő ilyen szigorú.

Látom azonban, hogy sem az én beszédemnek, sem azok kifogásainak, akik ellenkezni akarnak, vége nem lesz, hacsak meg nem állapodunk egy bizonyos dolognál, amelyben félreismerhetetlenül és jobban megtekinthető az, amiről

felvilágosítást akarok adni. Vegyük fel tehát példaképpen a misét, amire ha nem lehet rávonatkoztatni mindazt, amit a bálványimádásról akár a Szentírás mond, akár mi mondhatunk azért, hogy ezekkel a szertartásokkal, melyektől az én véleményem szerint oly nagyon kell tartózkodni, mint közömbös dolgokkal vissza ne élj; akkor én nem szólok. S valamennyi közül azért választom ki éppen ezt, mivel mindannyi fölött ezt az egyet részesítik oly szent tiszteletben, hogy ha a többiek mellőzésében bármiféle módon félre is vezetheted az emberek figyelmét, ez alól nem egykönnyen vonhatnád ki magadat úgy, hogy sokan szemmel ne tartanának. Ez az oka aztán annak, hogy elég sokan vannak, akik belátják, hogy mily sok rosszat foglalnak magukban a többi szertartások s ezért tartózkodnak tőlük, olyanokra azonban, akik bevallanak, hogy mily sok undorító dologgal van tele a mise szolgálata, vagy azzal teljesen szakítani mernének, csak nagyon kevésre találsz, mivel vagy a félelemtől való elvakultságukban nem látják az igazat, vagy inkább lelki csüggettség, lanyhaság, mint észbeli tévedés fogta el őket. Amiért is úgy vélekedem, hogy ebben a fejezetben valami módon egyedül ezt a dolgot foglalom össze, hogy az erre vonatkozó és az embereket legjobban lenyűgöző képzelődés eloszlátásával a többi részekben önként egy véleményen legyen velem mindenki. Mint az elején megmondtam, tanításomat ki akarom terjeszteni mindazokra – értem a hozzád hasonló embereket, – kik megtanulták azt hogy Isten szent igéjének engedelmeskedjenek és arra figyeljenek! S hogy úgy ne tűnjék fel neked a dolog, hogy a szent mise fölsége gúnynak és megvetésnek van kitéve, fontoljuk meg hát egy kissé, hogy mit is jelent az, ha valaki a mise titkainak az elvégzésénél jelen van és imádó módjára áll ezen titkok tisztelői között! Mindenek előtt figyelmeztetnem kell mindazokat, kik Istennek legalább közepes ismeretével vannak eltelve, hogy ha nincsenek is tisztában a mise lényegével, azt, amit tudnak, mégis jól jegyezzék meg maguknak. Jó részükről látom ugyanis, hogy azért esnek el, mert ha otthon világosan végiggondolták is a mise egész erejét, mégis, midőn odajárulnak hozzá, megfélemlenek arról, hogy mily borzalmas tragédiának lesznek szemtanúivá odamenetelük által. De hogy ne legyek kénytelen valami hosszú és messziről kiinduló értekezéshez fogni, a misében előforduló szentségtöréseket illetőleg az én "Institutiones" c. művemre utalom az olvasókat², melyben hitem szerint – persze a mű rövidegéhez mérten – elég körülményesen kifejtettem ezt az egész dolgot és mindazt, ami ebből ide tartozik. Csak annyit mondok most, hogy egyetlen hívő figyelmet sem szabad elkerülni annak, hogy maga az "áldozat" szó (amint azt az áldozópapok értik) Krisztus keresztyét teljesen megsemmisíti, és az ő szent vacsoráját, melyben halála emlékéért megszentelte, felforgatja. Mert – amint tudjuk – Krisztus halálát is megfosztjuk a dicsőségétől, ha azt egyetlen és örök áldozatnak nem tartjuk; és ha van még más áldozat is, akkor egészen összeomlik és alapjában megrendül a Krisztus vacsorája: amely nem egyéb, mint annak az egyetlen

---

² Utal itt Kálvin az "Institutio Religionis Christianae" c. művének 1535-ös kiadására.

áldozatnak a bizonyítéka és mintegy megpecsételése. S ha ez a két dolog, ami oly szoros összefüggésben van a misével, hogy attól semmiképp elválasztani nem lehet, csak magában volna s ezekkel akarnám előtted a misében való minden részesedést átkosnak feltüntetni, mit tehetnél mást, mint hogy velem egyértelműleg megutálnád azt? S ugyan miért? Vajon hát te, akinek semmi másban nem szabad dicsekedni, mint Krisztus keresztyében, mikor azt látod, hogy összegyülekeznek azok, kik összeesküdtek az ő dicsőségének kioltására, s az általa adott bizonyíték felforgatására és megsemmisítésére, társul szegődnél hozzájuk? Pedig ha igazságos szemek kell akarjuk nézni a dolgot, mire vállalkoznak másra azok, kik önmagukat a misében való bármiféle részesedés által lenyűgözik mint ilyen összeesküvő társaság alakítására? Van azonban még egy harmadik dolog is, amelynek, minél nyilvánosabb, annál mélyebb hatással kell lennie a jámbor lelkekre: s ez az az istentelen bálványimádás, mikor azt képzelik, hogy a kenyér istenséget ölt magára, s mint Istent imádás végett magasra emelik és felemeltetvén mindnyájan imádják. Oly borzalmas és oly gyalázatos dolog ez, hogy az ember, ha nem látná, alig hinné el: de hát annyira ismeretes mindenki előtt, hogy bizonyítékokra épp nincsen szükség! Mondom a kenyeret Istenként mutogatják, imádják és hívják segítségül; szóval valóságos Istennek hiszik, amit pedig soha semmiféle pogány nép sem hitt az ő bálványképeiről. Ne is zúgja itt én ellenemben senki se azt, hogy nem a kenyeret, hanem a Krisztust imádják, aki a kenyér helyébe lépett akkor, mikor a törvényes szertartással a kenyeret megszentelték. Ha megengednők is azt, hogy ez összeegyeztethető a Krisztus szent vacsorájával – pedig éppen ezt nem fogadjuk el, – mégis éppoly kevésbé tartozik ez a misére, mint a pontifexek³ ebédeire, vagy a saliusok⁴ lakomáira. Ha meg tudnánk egyezni azon, amin valóban meg kellett volna egyezni, hogy az Úr az ő titokzatos vacsorájában nem imádás, hanem megevés végett adja nekünk a testét és hogy nem az ő természetes jelenlétét, amelyet arra az egy helyre kellene korlátozni, hanem a lelki jelenlétét ígéri, amelyet semmiféle térség vagy távolság nem határolhat; vagy ha jobban tetszik: nem testének a természetéről, hanem a hatékonyságáról és erejéről mutatja meg az Úr, hogy ott jelen van és meg van határolva, akkor éppen ebben a vacsorában ne legyen meg ez a kétség.

Mivel azonban ezt nem mindenki képes észrevenni, hogy valaki azzal ne ingerkedjék, hogy én egy általánosan elismert és kétségtelen dolog helyett kétes és vitás dolgot teszek a magamévá, ezzel a résszel tovább nem foglalkozom. Nem

---

³ Pontifices a legfőbb római papi testület, mely a vallásos szertartásokra ügyelt fel. Fejük volt a pontifex maximus (amely címet ma a római pápa visel). A testület kezdetben 4, majd 8, később 15 tagból állott. Alapításukat a hagyomány Numa Pompiliusnak tulajdonítja.

⁴ Salusok: a Numa által Mars tiszteletére alapított 12 (később 24) tagból álló papi testület, melynek tagjai március 1–24. között bizonyos dalokat énekelve és táncolva járták be a várost a szent pajzsokkal. Ezen időközben többször fényes és gazdag lakomákat ültek.

bánom, hát legyen jelen Krisztus az ő vacsoráján a maga valódi és természetes testében, érintsék meg őt kezeikkel, rágják meg fogaikkal, nyeljék le torkukkal, legyen ott az ő istensége is úgy, amint kimondhatatlan módon a maga testében lakozott, amely istenséget kelljen is, szabadjon is imádni (bár erről a két dologról egy más helyen bőségesen kimutattam, hogy a legnagyobb haszontalanság), de ha ezt a két dolgot megengedjük is, mégis mi származik ebből a Krisztus vacsoráján kívül a kenyér darabkára? Ha ugyanis az Úr azon hívőknek, kik az ő halála emlékét jámbor tiszteletben tartják, saját testét adja eledelül a kenyérben, ebből nem következik rögtön az is, hogy ezt a tisztátalan áldozárokra bízza azért, hogy amikor nekik tetszik, megöljék és feláldozzák, hacsak tán azt nem gondoljuk, hogy abban az avas olajban olyan erő van, amely minden vele bekent kezét ügyes művészé tesz, a Krisztus alakításában; vagy azt nem hisszük, hogy az áldozár személyének olyan súlya van, mint valami mennyei határozatnak és valahányszor arra határozza magát, hogy Krisztust az égből levezesse, az az ő intésére rögtön megjelenik: vagy ha Krisztus szavainak valami varázserőt nem tulajdonítunk, melynek hatása csak a szótagolt mormolás folytán jelentkezik. Arról igyekeznek bennünket meggyőzni, hogy ilyen balgaságokkal változtatják ők át a kenyeret Krisztussá. Bármit fecsegnek is hát ők ostobaságukban a hatalmukról, az áldozat bemutatására vonatkozó szándékról és Krisztus szavainak a kiejtéséről, hagyjuk, hadd legyenek velük boldogok! Mi az ígéretéről, amellyel ők hamisan kérkednek, tudjuk, hogy az először kizárólagosan az úrvacsorára vonatkozik, azután, hogy a jámborok hitének, nem az istentelenek gúnyolódásának adatott. S ha ennek éppen nincs helye az úrvacsorán kívül, akkor – kérlek – minő helye lesz a misében, amelynél semmi sem ellenkezik jobban az úrvacsorával? És ha ez az ígélet hitük táplálása és megerősítése végett csakis azoknak a jámboroknak adatott, kik azt hiszik, hogy a Krisztus egyedüli áldozata, melyet Istennek, az ő Atyjának, a kereszten bemutatott, szentelte meg őket örökre: akkor hogyan teljesíthetnék ezt az ígéretet azok, akik nem is értik, s akik ennek ürügye alatt az igazság kigúnyolására gazul visszaélnék? Nyilvánvaló dolog tehát, hogy az az Isten, akit a tréfálódó pap az oltár körül ide-oda csóválgat, nem az égből származik, hanem olyan, mint amilyent a pékműhelyből hoznak ki. Most már tehát semmi kétség sincs aziránt, hogy az az ígélet, mely Krisztus testét a kenyér jegyében nyújtja a hívőknek, éppúgy vonatkozik rájuk, mint az állatokra, s éppúgy vonatkozik a misékre, mint a Bacchus tiszteletére tartott dorbézolásokra, vagy a törökök étkezéseire. Hát azok a színészes mozdulatok, melyek annyira illetlenek és rútak, hogy józan eszű és gondolkodó ember semmiképpen nem végezheti őket, vajon a Krisztusra való vonatkozásukban szerinted csak kis mértékben látszanak meggyalázni az ő szentséges szent nevét? Az ilyen színjátékot tán csak az országos bolondok tűrhetik el! Azt pedig, hogy ezekre az Urat használják fel címül, amely mértékben súlyos sérelmet ejtenek ezzel az ő szentségén, épp oly mértékben a legnagyobb méltatlankodással, vagy (helyesen mondva) semmi módon sem szabad nekünk eltűnnünk, különösképpen, mikor azt látjuk, hogy a lelki vacsorának isteni

sugallatból elrendelt szertartását igyekeznek teljesen felforgatni és megsemmisíteni. Nosza hát, a misében való hit színlelésére vonatkozólag vizsgálj meg velem együtt újra, hogy minő lelkiismerettel kell jelen lenned a mise titkainak végzésénél! Először mindjárt a belépéskor szemünkbe tűnik az oltár, amely nem sokban különbözik ugyan az asztal szerkezetétől, de maga az elnevezése hirdeti azt, hogy áldozat bemutatására van szánva. Már maga ez a dolog nem egyéb káromlásnál! Látjuk azután megjelenni az áldozárt, ki azzal dicsekszik, hogy négy ujjának a megkenése őt békéltetővé tette Isten és az emberek között; aki Krisztus ígérését, mellyel a kenyér és a bor jegyei alatt saját testét és vérének ígéri eledelül és italul az ő szolgáinak, elragadván a hívők egyházától, sőt magától az úrvacsorától is, azt önmagának és az őhöz hasonló hóhérok tulajdonítja; aki Krisztus mennyei vacsoráját a mise névvel gyalázza meg, melyben ezt a vacsorát egészen felforgatják és elégtelenítik. Ott van a nép, mely ezen dolgok isteni eredetéről teljesen meg van győződve, s közéje keveredvén azt színleled, hogy te egy valláson vagy vele. Mikor közelebb jutott már az oltárhoz az a szemfényvesztő, részint mozogva, részint nyugodtan állva, elkezd a maga színjátékát s azokat a bűvös suttogásokat, melyekkel szerinte Krisztust az égből leszólítja; melyekkel, mint azt másokkal bizonyára el akarja hitetni, az égből leszólított Krisztust az áldozatra felajánlja, s amelyekkel Istennek az emberi nemmel való kibékülését igyekszik megszerezni, mintha ő jutott volna a meghalt Krisztus helyébe. S midőn látod, hogy ezeket az egész tömeg a föbbebbihez hasonló tisztelettel fogadja, ezen tisztelet utánzása végett hasonlóvá teszed arcodat az övékéhez, amelyre pedig (mint legkisebb dolognak) az ilyen látványosságtól való legnagyobb undornak kellene felírva lennie. És még tagadják előttem, hogy az, aki a jámborság ürügye alatt hallgatja a misét, bensőleg bármit súgjon is a lelke Istenről, mégis elismeri az emberek előtt, hogy ő ugyanannyi szentségtörésben részes, mint amennyit a misében elkövetnek? S íme, végül ezt a bálványt, amely testi alakját tekintve kicsike, s külszínre hófehér, de amely minden bálványok között a legeslegveszedelmesebb és legvisszataszítóbb, a magasba emelik, hogy a szemlélők lelkét babonával telítsék el. S midőn elbódultan mindenki leborul ezelőtt, reá fordítván tekintetedet, te is tiszteletteljesen borulsz le előtte. Mily elvetemült is a mi arcátlanságunk, ha azok közül, miket a Szentírás a bálványimádás ellen felhoz, az így rajtakapott és megcáfolt misére vonatkozólag bárminek az elengedését is kérjük! Vajon hát másféle neme-e ez a bálványnak, mint az, melynek imádásától a törvény második parancsa eltilt bennünket? És ha nem más, akkor miért gondoljuk kisebb bűnnek ennek az imádását, mint azét a babiloni szoborét, amelytől pedig a föbbebb említett három zsidó férfiú jobban irtózott, mint a haláltól és a legkegyetlenebb halálnemtől? Ha a pogányok közönséges és bárminemű babonájáról azt mondja az Úr, hogy abban olyan tisztátalanság van, amelyet érinteni nem szabad, ki akarna akkor a szennyek oly nagy halmazában, mint amekkora itt van, fetrengni? Ha pedig az apostolnak mindazon mondásait, melyekkel a bálványimádás ellen kikel, összefoglaljuk ebbe az egy mondásba, hogy nem lehetünk részesei a Krisztus és az

ördögök asztalának, ki tagadhatná, hogy ez a misére vonatkozik, melynek oltára elpusztulván, a Krisztus asztala új erőre kap; melynek lakomája elkészül, ha Krisztus asztalának lakomája meghíusul, elfecsérlődik és beszennyeződik; melyben Krisztust meggyalázzák, az ő halálát kigúnyolják, s Isten helyébe az átkos bálványt teszik? S nem restelljük ezt az ördögök asztalának nevezni, ahelyett, hogy amint ily szokatlan nagy istentelenség megérdemli, valami új nevet gondolnánk ki, amely, (ha ugyan lehetséges) valami utálatosabb dolgot fejezne ki? S valóban nagyon csodálkozom, hogy hogyan juthat eszükbe azoknak az embereknek, kik nem egészen vakok, tűnődni azon, vajon a misét az ördögök asztalának kell-e nevezni, amelyről világosan látják, hogy ennek felállítására és megterítésére az ördögök minden mestersége, ravaszsága és seregei egyesülnek.

Mások ismét új kifogásokkal lépnek elém. Néhányan ugyanis azok közül, akiket valamikor, amikor még a tévelygések közös útvesztőjében bolyongtak, a pápás papság olajával kentek be, még most is a régi óljuk piszkaiban fetrengnek, és bár teljesen meg vannak győződve a Krisztus egyedüli és örök papságáról, Isten ezen jótéteményéről, mégis hozzáfognak az áldozat bemutatásához, s azt követelik, hogy ezt büntetlenül tehessék. Igazán szemtelen kívánság az, hogy engedtessek meg nekik a mise bemutatása, melynél a keresztyén embereknek még csak jelenléte ellen is a legerősebb okokkal küzdök már régóta. Mindazonáltal érdemes meghallgatni, hogy a mi érveink alól való kisiklás végett minő ravaszkodáshoz fordulnak, és érdemes ezt meg is cáfolni! Mivel – mondják ők – sem a Krisztus feláldozására vonatkozó szentségtörő szándék, sem az ostoba vélekedés, hogy a kenyér Istenné változik, sem azok közül a babonák közül, melyek a misét istentelen dologgá teszik, semmi sincs meg a mi lelkünkben, azok a külső szertartások, amelyek végrehajtásával a tudatlanok méltánytalan követeléseinek vagyunk kénytelenek eleget tenni, nem valami nagy fontosságúak, s nem is állhatnak útjában annak, hogy a mise helyett az Úr szent vacsoráját gyakoroljuk. Szerfelett fonák önfejtésre mutat az, hogy a misét csak a szertartások külső álarca és a jelentéktelen bohóságok szerint mérlegeljük s nem a gonosz vélekedések és szentségtörő hazugságok szerint amelyekről pedig mindnyájan elismerjük, hogy ezeken alapszik a mise istentelen volta. Ha tehát nem habozunk is az Úr vacsoráját az áldozat szó elhagyásával s az összes hiábavaló babonák megszüntetésével gyakorolni úgy, amint korunk romlott szokásai közt lehetséges, mégis igen méltatlan dolog volna bizonyos jelentéktelen és kicsinyes ceremóniákat roppant nagy bűnök gyanánt üldözni. Ha pedig ezzel szemben valamelyiküknek azt mondom, hogy magának az úrvacsorának is megvannak a saját szertartásai, melyeket semmi szín alatt sem szabad elhanyagolni, mivel egyrészt a mennyei mester rendelte, másrészt pedig úgy rendelte őket, hogy azok az ő vacsorájának tulajdonképpeni és valódi jegyei legyenek, amik ha megsemmisülnek, azt már felismerni se lehetne: erre azt feleli, hogy ő éppen ezen mester engedelmével

merészelte ezt a nem tudom micsodát, mely az úrvacsora minden jegyéből ki van vetköztetve és el van éktelenítve, s inkább színi előadáshoz, mint valami isteni titokhoz hasonló, úrvacsorának nevezni. Tagadom azonban, hogy az Úr vacsorája volna az, melynek lelki lakomájához nincsenek a gyülekezetben jelenlévő összes hívők meghíva, és csakis azt ismerem el annak, melyben a kenyér és kehely szent jegyeit az egyház elé állítják, az ígéreteket, amelyek megpecsételésére adatott, kimerítően előadják, és az Úr halála által nekünk szerzett kegyelmet is hirdetik. Tudsz-e te ezek közül nekem egy mákszemnyit is, és nem inkább ezekkel teljesen ellenkező dolgokat mutatni a misében? Te tehát Isten nevével jelölnéd meg az emberek ostoba vakmerősége által kigondolt döreséget, vagy ráadnád az úrvacsora nevet azokra a nyegle játékokra, melyekben annak még csak a nyoma sem látszik? Szóval, te az ördögi mise neve alatt jeleníted meg az Úr asztalát? Meg vagy te győződve arról, hogy amibe az Úr halálát gyalázatosan átviszed, abban az ő vacsoráját tiszteled, mely által kifejezetten az ő halálának magasztalására buzdít bennünket? Amit te magadban csendesen mormogsz, azt senki sem hallja. S mikor te egész testi tevékenységeddel nyíltan hirdeted, hogy az, amit csinálsz, áldozat, vajon hát annyit tesz-e ez, mint hirdetni az Úr halálát, amely hiábavaló volt, ha hagyott hátra helyet más áldozatoknak is? – S hogy miért nem zárom el az utat egyszerre az ő összes mókáik előtt, ami pedig könnyű dolog volna? Azért, mert ők tudják, hogy a nép, melyet az ő színjátékuk szemlélőjeként odabocsájtanak, az áldozat ünneplésére jött össze. Ez előtt aztán, hogy végrehajtják-é, vagy sem, azt az áldozatot, melyet vár, az éppen nem tartozik a dologra: bizonyára végrehajtják, mivel azt akarják, hogy higgyen az áldozatban. Látják róla, hogy kész azt a szégyenletes bálványt imádni, s imádás végett ők maguk saját kezeikkel azt kimagasló helyre állítják, mintha ugyanazokat a kezeket kiterjeszthetnék az élő Isten felé, és fölemelhetnék egyúttal a bálványnak a bálványimádó nép elé helyezése végett, hogy azzal bujálkodják. Nem mondom itt azt, amit ha mondanék, nem tudom, meg lehetne-e őket elég jól cáfolni: hogy az istenfélelem legkisebb szikrája sincs meg azokban, kiknek kezei az annyira istentelen gyalázatosság hordozására szolgálnak, kiket legalább vállalkozásaik közben cserben nem hagy minden erejük, s kiknek nem reszket és inog minden tagjuk a borzalomtól; csak azt az egyet mondom, amit ezentúl majd tagadni nem tudnak, hogy az az út, amelyen, mint ők mondogatják, az úrvacsorájához jutnak, annyira távol van a hozzája való közeledéstől, mint amily mértékben távol áll egymástól az a két dolog, hogy valaki az Isten dicsőségének buzgó munkálója s lelkes hirdetője legyen és ezzel egyszerre a szentségtörések elkövetésében vezetőnek, előjárónak és főnek mutassa magát. Nagyon kérem egyúttal a többieket is, akik (ha valaki szemrehányást tesz nekik, mert elmennek a misét meghallgatni) azt szokták felelni, hogy ők, ha jelen vannak is a misén, nem törődnek azzal, hogy mit fecseg az áldozár önmagában, hanem a misét csak jegynek veszik, mellyel éppúgy, mintha az Úr szent vacsoráján volnának jelen, az ő halálára való emlékezésben gyakorolják magukat; – mondom – nagyon kérem az ilyeneket,

hogy a jövőben inkább semmivel se mentsék magukat, semhogy ilyen nyomorúságos kifogáshoz forduljanak. S remélem, hogy nem is fogják többé ezt felhasználni; különösen ha lelkükben jól megfontolják, hogy mily sokféle okból képtelen dolog az, hogy Krisztus halálának emlékévé tegyük a misét, amely az ő haláláról való teljes elfeledkezésnél is gonoszabb emlékezést kelt az emberek lelkeiben (mivel ez a Krisztus minden erejét megsemmisíti és tönkreteszi, s mivel ezen kívül éppen Krisztusra nézve a legnagyobb gyalázzal van összekötve) s az is, hogy azt mondjuk, hogy reánk nézve az úrvacsorát majdnem helyettesíti a mise, mikor éppen annyira távol vannak az Úr halálának hirdetésétől, hogy azt majdnem esküvel tagadják meg. Először ugyanis a misére vonatkozólag bárhová tekintsenek, mit láthatnak olyant, ami a Krisztus örök megszentelését, igazságát s az ő egyedüli halála által szerzett megváltást juttatná eszükbe; ami azt tanítaná és mutatná, hogy Krisztus az egyetlen pap minden társ nélkül; ami bizonyosságot tenne arról, hogy az ő halála által beteljesedett minden, ami a mi üdvösségünkre szükséges? Azután azon mondásukkal, hogy majdnem annyi hasznuk van ebből, mint az úrvacsorából, bőszes bizonyosságot adják annak, hogy ők a misénél legkevésbé sem gondolnak arra, hogy Urunknak Krisztusnak a dicsőségre vonatkozó elismerést megadják, amire az úrvacsorában határozott szavakkal hívják fel a hívőket.

Arra a különbségre vonatkozólag pedig, melynek látszatával a mostani bálványimádást attól a régítől általában elkülöníteni igyekeznek, bár – hitem szerint – a jóra való embereknek teljesen eloszlott már minden kétsége, vizsgáljuk meg mégis, hogy milyen ez a különbség, mivel megígértük, hogy azt meg fogjuk tenni, és tán egyesek makacosságának a megtörésére is hasznos lesz. Annak – mondják ők – hogy miért parancsolta meg az Úr hajdan oly sok átok alatt az ő népének azt, hogy valamiképpen a pogányok babonáiba ne keveredjenek, az oka az volt, hogy az a bálványok iránt tanúsított tisztelet, melyet a hamis isteneknek nyilvánosan megadtak, az istenség iránt való tiszteletet is átvitte az igaz Istenről a bálványokra: a világ ugyan manapság is éppoly förtelmes babonaszágban őri, majdnem éppen oly együgyű és ostoba szertartásokkal oktalankodik, a különbség mindazonáltal az, hogy bármilyenek legyenek is ezek a szertartások, mivel mégis Isten nevét viselik, s mivel az ő tiszteletére vannak szánva, ha valaki ezeket minden fonák babonától megtisztítva és megszabadítva használja, az semmit sem fog elveszíteni az Isten igaz tiszteletéből. Ha azokról a közepes szertartásokról mondanák ezeket, melyeket a tanítás végett nemrégiben közömbösekként neveztem, akkor nem kelnek ki oly hevesen az ő vélekedésük ellen. De mivel azokat a szertartásokat is elfogadják, melyek nyilvános istentelenség és Isten el nem tűrhető meggyalázása által tűnnek ki, a Szentírásból vett néhány példával mutatjuk majd meg, hogy mily botorul okoskodnak! Ki vonná kétségbe, hogy az a rézkígyó (4Móz 18,21), melyet rendeltetésének, amiért Mózes őt készítette, betöltése után később is megőriztek,

hogy örök emléke legyen minden időkből az isteni jótéteménynek, midőn az utódok helytelenül utánozván elődeiket, azt tisztelni kezdték, mindig megtartotta a legtisztább vallásosság színezetét, és hogy mindenfelé elterjedt és elhatalmasodott az a hiedelem, hogy ez a leghatalmasabb Isten képe, melyet az ő dicsőítése végett imádni kell? S hogy ha a zsidók közül, akikről az Úr nem tűrte el akkor, hogy oly nagy vakságba süllyedjenek, bárkiről is azt mondanák az íráskönyvek (2Kiráj 18,4), hogy távol minden babonától, csak azért hajtotta meg térdét a bálvány előtt, hogy a nép nyilvánvaló esztelenségéhez alkalmazkodjék: akkor azt hiszem, nem akadna közöttük olyan ember, aki rögtön meg ne utálná ezt a színlelésből eredő gonoszságot, amely valóban méltó is volna az összes jámbor emberek közös utálatára. És ha nem hízelnék magunknak, akkor éppen oly bünt követünk el a kenyérhaj előtt való meghajlással, mint amekkorát annak idején elkövettek azok, kik a kígyó előtt hajoltak meg. Hát aztán még, mikor Áron az általa öntött aranyborjút Izrael népének megmutatta (2Móz 32,4) és gúnyosan mondta, hogy ezek azok az Istenek, melyek kihozták őket Egyiptom földjéről, vajon ő komolyan hitte ezt? Igen, hitte az Istent, akit mint az ő megváltójukat és csak nemrég visszanyert szabadságuk védelmezőjét nem tagadtak meg, hanem a borjú képében látni akartak, mivel nem bíztak abban, hogy közel van hozzájuk, ha saját szemekkel nem szemlélhették őt. Mikor tehát Áron az ünnepi áldozatot kihirdette⁵, nem vonakodtak, nem igyekeztek azt maguktól elhárítani, hanem azt a tiszteletet, melyet az élő Istennek akartak megadni a borjú előtt, mint az ő képe előtt rótták le. Távolítsanak el tehát tetszésük szerint minden babonát mindkét részből, azért bizonyára nem mondhatják azt, hogy helyesebben, vagy tűrhetőbben cselekedtek, mikor ez előtt a borjú előtt borultak le, mint ha az egyiptomi bika⁶ előtt hajoltak volna meg. Ha megint azt kutatjuk, hogy Jeroboám minő szándékkal csináltatta a két aranyborjút, azt vesszük észre, hogy nem is volt neki szándékában magának új isteneket szerezni, sem az Istentől való teljes elpártolásra nem gondolt, s nemcsak, hogy az Istenben való hitet meg nem vetette, hanem még azokat a szent szertartásokat sem helytelenítette, amelyeket tönkretenni igyekezett, s egyedül a bizalmatlanság volt az, ami ezt az embert erre a veszedelmes örültségre ragadta. Mivel ugyanis, mint a Szentírás beszéli, az az aggodalom gyötörte őt nagyon, hogy ha a nép lelkét a templom iránt való tisztelet s annak szent fölsége meghatja, esetleg ismét visszatérnek Dávid házához, amelytől elpártoltak, azért új szertartásokat akart kigondolni, hogy ezekkel a templom látásától elvonván a népet, egyúttal kicsinyenként Júda országától is elidegenítse azt. Mikor tehát előhozatta a borjút, nem arra buzdította őket, hogy az előbbi Istentől elpártoljanak, ami

---

⁵ Ti. úgy Áron, mint a nép részéről.

⁶ Az itt említett bikát az egyiptomiak Ápis-nak nevezték, melyet Ptáh isten memphisi templomában tartottak és istenként tiszteltek. Évenként egyszer egy hónapon át ünnepelték s ekkor az állatot szépen feldíszítve, ünnepi körmenetben bemutatták. Ha a bika 25 éves elmúlt, kútba fojtották s aranyos koporsóba helyezték s másik megfelelő bikát kerestek és ezt tisztelték tovább.

szerfelett bántotta volna is mindannyiuk fülét, hanem arra oktatta őket, hogy azokban tiszteljék a régi és megszokott Istent. A következő beszédnek ugyanis: "Nagyon nehéz nektek Jeruzsálembé felmennetek, ímhol vannak a te isteneid, óh Izrael, akik téged kihoztak Egyiptom földéről", az volt a célja, hogy meggyőzze őket arról, hogy ő nem a régi Isten elűzésével hoz be valami új Istent, hanem csak módot nyújt arra, hogy minél kevesebb nehézséggel imádhassák éppen azt, kinek ereje hajdan az egyiptomi nyomorúságos szolgaságból kimentette őket. Hogy azonban ez a borjúimádás, bármennyire be volt is az burkolva az örök Isten nevébe, milyen volt, arról bőségesen tanúskodnak a próféták. Bármennyire távol volt is tőle a babona, bármennyire visszaborzadtak is bensőleg a borjúimádástól, mégsem maradhatott ártatlan az, aki Bethelbe ["Isten házába"], melyet az Úr igéje Bethavennek ["Bűn házának"] nevezett, ment az áldozat bemutatására! S ha ezek bűnösök voltak, akkor persze igazak vagyunk mi, akik a kenyérmorzsát, mihelyt azt az istentelen áldozár az ő elhatározásával az áldozásra felajánlotta, elfogadjuk Istenünknek!? S aztán a samáriabeliek vallását nem azért nem volt szabad utánozni, mintha az idegen istenek tiszteletébe lett volna merülve, hanem mivel az Isten megrontott és törvényellenes tiszteletével volt beszennyezve. Abban csalódunk mi, kedves testvérem, hogy amikor önmagukban véve csak azokat a szertartásokat gondoljuk tisztátalanoknak és szentségtörőknek, melyek nyíltan a pogány istenek nevét hordják magukon, ugyanakkor megfeledkezünk arról, hogy Isten szentséges nevének megfertőztetése a legnagyobb szentségtörés! Azzal pedig, ha más isteneket állítunk az ő helyébe, úgyhogy őt egészen elvetjük, nem szentségtelenítjük meg jobban, mintha bármiféle olyan koholt dolgot tulajdonítunk neki, ami az ő felségét meggyalázza. Menjenek hát most azok, kik annak a kenyérmorzsából vett misebeli Istennek megpillantásakor jámborságuk színlelése végett térdre borulnak, és azt mondogatják, hogy ők kisebb bűnt követnek el, mivel Isten neve alatt imádják a bálványt! Mintha bizony nem kétszeresen tennék inkább gúny tárgyává az Urat az ő nevének szentségtelen bitorlásával olyanformán, hogy Őt éppúgy elhagyván, a bálványhoz fordulnak, és azt költik róla, hogy azáltal az érthetetlen és mintegy bűvös mormogás elmondása folytán kenyérré változik. Midőn azonban téged az istentelen babonákban való minden résztvevéstől eltiltlak, nem szeretném, ha ezt arra magyaráznád, mintha én kétséget akarnék kelteni benned azon dolgokra vonatkozólag, amiket vagy egyáltalán nem tudsz elkerülni, vagy amik különben meg is vannak engedve. Mert ha az ott levő összes templomok falain belül nap nap után határtalan sok istentelenségre adnak is példát, azért még sem tiltlak el téged ezen templomok küszöbeitől is; és ha istentelen szentségtörésekre vannak is szánva az összes képek, azért még nem tiltom meg rögtön azt is, hogy rájuk tekints. Az előbbi ugyanis bűn nélküli dolog, az utóbbi pedig eltekintve ártalmatlan voltától, amint hazulról lábadat kihúztad, nem a te akaratodtól függ, hiszen oly sok bálvánnyal vannak az összes utak megtömve. Nem akarom tehát, hogy annyira babonás légy, hogy azt higgyed, hogy jobban beszennyezed a lábadat, ha templomba mégy, vagy szemedet, ha a bálványképre tekintesz, mintha

bármilyen közönséges helyre mennél, vagy valami durva és idomtalan kőre tekintenél. De újra és újra gondold meg azt, hogy ha ez meg van is neked engedve, azért a szabadság határán önkényűleg túl ne lépj! S szerintem ezt a határt nem helytelenül szabom meg akkor, mikor arra oktatlak, hogy általában véve tartózkodnod kell a szentségtörésekkel való minden közösségtől. Persze a közösség alatt nem az egyszerű helyi közelséget (amivel egyáltalán nem szennyezzük be magunkat), hanem a benső beleegyezést és bármiféle külső bizonyágtételt is kell értened, amelyekkel azon szentségtörések helyes voltát aláírjuk. Attól nemigen kell tartani, hogy azok, kik az igazság közepes fényével vannak besugározva, beleegyezésüket adják ezekbe a szentségtörésekbe, hanem igenis ezekkel a bizonyágtételekkel bonyolítják magukat a bűnös résztvevés kötelékeibe; és nem értik meg; hogy az nem tartozik a dologra, vajon babonából, vagy ravasz színlelésből teszik-e ezt. Mind a két módon ugyanis gúny tárgyává teszik Isten szent tiszteletét az emberek között, és példaadásukkal részben nagyobb nyakasságra bátorítják a tudatlan embereket, részben pedig megingatják az erőtlenek kétes és ingatag lelkiismeretét. Pál apostol, midőn azt parancsolja, hogy ne legyen közösségünk a sötétség haszontalan cselekedeteivel (Ef 5,11), hozzáteszi egyúttal azt is, hogy inkább feddjük meg azokat. S ezen hozzátétellel magyarázza meg, hogy mit akart az előbbi mondásával, azt ti., hogy akkor van részünk a gyalázatos és bűnös cselekedetekben, mikor az azok iránt való tetszésünknek valami módon kifejezést adunk. S ebből minden kétséget kizárólag beláthatod azt, hogy a beszédünk tárgyát képező förtelmességek piszkaitól csak az őrzi meg magát tisztán, aki azoknak semmiféle, még színlelt utánzására sem vállalkozik. Egyébiránt az olyan ember, aki ilyen módon mutatja magát tartózkodónak, tekintetével, lépésével és közellétével nemcsak hogy semmiféle bűnt nem követ el és nem szennyezi be magát, hanem inkább a saját állhatatosságát bizonyítja be az Úr előtt, mivel bár ellenséges csapatokkal van is körülveve, mégsem engedi meg azt, hogy őt hatalmukba ejtsék. Ily módon lehetett Pálnak (Apcsel 17,23) a jámborság megsértése nélkül az athéniek összes oltárait nemcsak körüljárni és lábaival azokat a helyeket taposni, amelyeken ezerféle istentelenség nyomai látszottak, s amelyeken még tán a nem rég bemutatott áldozatok illata volt érezhető, hanem szemeit ide-oda hordozni és kíváncsian nézni azt, hogy mi volt egyik-másik oltárra felírva. Ő ugyanis nem hajolt meg áhítattal az egyes istenek neveinél, sem azokat a szertartásokat, melyeket a pogányok az ő bálványaik tiszteletére használtak, nem végezte, hanem az összes babonák iránt való megvetésének elárulásával kereste azt, amit végre meg is talált, hogy mintegy az ellenfél iratai közül miből merítsen anyagot Isten dicsőségének a megvilágítására. Ugyanezen okból nem fenyegette őt veszedelem, midőn arra a hajóra szállt, melynek címe Kasztor és Pollux vala, (Apcsel 28,11), hogy ezen ajánló cím miatt valami büntetést von magára, mivel nagyon is nyilvánvaló dolog volt az, hogy ő semmiféle babonás szertartásban sem közösködött az istentelenekkel. Mert nem is tehetjük fel róla azt, amit mások a szokásnak megfelelőleg valószínűen megtettek, hogy vagy a

hajóra lépéskor üdvözölte volna a hajó védőisteneit, vagy hogy a kikötőből való elindulásakor hozzájuk szerencsés hajózásért könyörgött volna, vagy a könyörgőkkel együtt énekelt volna, mintha azok könyörgésével egyetértett volna. Azért, hogy a pogányok haszontalan felajánlásai a mi lelkeinkben valami kételyt ne támazzanak, (mintha ezek az ajánlások ki tudnák vinni azt, hogy nem szabad őszintén felhasználnunk azokat a dolgokat, melyeket az Úr a mi használatunkra megszentelt csak fonákul vissza ne éljünk velük), világosan kimondta Lukács, hogy Pált a Kasztor és Pollux cím éppen nem rémítette el attól, hogy a tengeren való átkelés céljából a nekik szentelt hajóra szálljon. Arról, ami senki előtt kétséges nem lehetett, hallgatott, hogy ti. ő gondosan ügyelt és meg is tette, hogy keresztyén emberhez illően minél távolabb tartsa magát mindennemű bálványimádástól.

De bár (ismerve azt a tiszteletet, mellyel Isten igazsága iránt viseltetett), abban a hitben vagyok, hogy ezt a felfogást, mely – mint láthatod – oly sok isteni bizonyítékkal van megpecsételve, előtted már teljesen bebizonyítottam, mégis mivel szavaimat nem egyedül csak hozzád intézem, engedd meg – kérlek, – hogy másokra is tekintettel lehessenek. Azokon, kik ebben a dologban valamivel nehezebben fogadják be az igazságot, mint kellene, nemigen csodálkozom azért, mert nem kétlem, hogy kellemetlenül és nem jól esik nekik, ha kizavarják őket abból az engedékenységből, melyben oly sokáig és nyugodtan meg voltak. S azt hiszem látok is már olyanokat, kik mosolyognak ezen az én hiábavaló és nem kellő időben történő zsémbeskedésemre, mivel – szerintük – ilyen kis jelentőségű dolgot erőltetek annyira, mintha lényegileg ez volna a vallásosság sarkpontja. Emlékszem rá ugyanis, hogy némelyek, kikkel én erről a dologról egykor beszéltem, midőn látták, hogy álláspontom mellett rendületlenül kitartok és a magukét elfogadható okokkal védelmezni nem tudták, ahhoz a közszájon forgó mondáshoz szoktak fordulni, hogy tekintettel kell lenni a jelen időviszonyokra: hiszen a súlyosabb és igazán komoly bajok megszüntetésére irányuló elfoglaltságunk miatt nincs annyi időnk, hogy ezen jelentéktelen hibákon és mintegy kicsinyes haszontalanságokon oly nagyon kellene aggódnunk. Először ugyanis arra kell az igyekezetünket fordítani, hogy az emberek lelkében az igaz vallásosság úgy meggyökeresedjék és megszilárduljon, hogy az erkölcsök a vallásosság szabálya szerint igazodjanak és alakuljanak; s azután, hogy az egész életet a szeretet, szelídség, türelem és a Szentlélek egyéb ajándékai hassák át. Ha ezt már elértük, akkor lesz alkalmas az idő arra, hogy ezekre a jelentéktelenebb dolgokra térjünk át. Némelyek megint oly fonák módon gondolkodnak, hogy mivel ők egyedül a miséktől és a szertartásoktól való undorodásban foglalják össze a mi vallásunk egész jelentőségét, bármit is inkább eltérnek a keresztyén emberben, mint egy misének a meghallgatását: és egyedül azt ismerik el s hirdetik méltónak a keresztyén névre, aki nagyon borzad a misétől, ha különben életének egyéb részeiben a legkisebb jámborság sem látható is. Hogy az ilyen ellenvetésekre akkor mit

válaszoltam, tanúim erre azok, akiket emlegetek. Mivel azonban – mint mondám – előre látom, hogy lesznek olyanok, akik most is épp úgy fogadnak bennünket, azt hiszem, el tudom érni, hogy belássák: nem sokra mennek ezzel az okoskodásukkal. Először is tehát arra kérem mindannyiukat, hogy felhagyva mindenféle versengéssel, jól gondolják meg magukban, vajon könnyű és jelentéktelen hibának kell-e tartani azt, amivel – mint Pál mondja (1Kor 10,20 stb.) – vetélkedésre indítjuk az Urat, amivel vétkezünk a Krisztus ellen, ami által részesei leszünk az ördögök asztalának, s ami által visszautasítjuk a Krisztus asztalát. Ha ezek könnyű, jelentéktelen és megbocsátható tévedések, találunk-e akkor eléggé szigorú kifejezést, amely méltó volna a súlyos bűnök és gaszágok megjelölésére? Ha Pálnak ezen feddő szavait – mint ők mondják – azáltal, hogy ide vonatkoztatjuk, erőszakosan elcsavarjuk, akkor nem tudom, hogy mire is lehet őket vonatkoztatni. Azokkal szemben nyomja meg Pál annyira a tollát, kik az áldozati maradványok elköltése végett odaültek a bálványok ünnepi lakomáihoz. Lelkiismeretük ártatlanságát illetőleg tanúságot tettek ők Istenről; mivel megvetvén a pogányok hiábavalóságát, semmi mást nem tettek, mint táplálkoztak Isten tiszta teremtményeivel, amelyekről tudták, hogy az imádás és hálaadás szenteli meg őket a hívők használatára. Ezzel szemben ő azt kifogásolta, hogy elmennek a hitetleneknek a bálvány tiszteletére tartott összejövetelére, vagyis arra az ünnepi lakomára, melyet a bálvány nevében és kegyelméért rendeztek. Aki tehát az ilyen ünnepi összejövetelben vagy lakomában résztvesz, bárhogy gondolkozzék is magában, cselekedetével mégis egyrészt a pogányok gúnyolódásának teszi ki az Isten dicsőségét, másrészt pedig az atyafiak gyenge lelkiismeretét teszi tönkre: mivel amazok azt mondják és azzal dicsekednek, hogy egy keresztyén ember vett részt az ő bálványuk tiszteletében; ezeket meg az ilyen példa arra bátorítja, hogy ők is ugyanígy cselekedjenek, bár ingadozik és bizonytalankodik is a lelkiismeretük. S hát mit csinálnak ezek a mi embereink? A misére, amelyről pedig látják, hogy a szentségtöréseknek sok és különféle eszközeivel van felszerelve, elmennek; elmennek azzal a sokasággal, mely tudomásuk szerint a miséről való veszedelmes hit által van elámítva. Ennek a sokaságnak a vakságán és babonáságán azonban bensőleg úgy szánakoznak, hogy külsőleg utánozzák őket. A kenyeret, amelyről tudják, hogy az a többiek bálványa, velük egyforma mozdulattal imádják. Vajon hát nem teszik-e így Krisztus keresztyét az ő ellenségei előtt nevetség tárgyává, és nem rendítik-e meg példájukkal a gyengébb testvérek ingatag egyszerűségét? Nincs tehát semmi alapjuk sem arra, hogy nyugodtan szépítgessék hitszegésüket, amely ellen – mint látják – oly tüzes szavakkal kel ki az apostol. Hát mit szóljunk ahhoz, ami örölk tudva van, hogy Krisztusnak és az ő evangéliumának nyílt és esküdt ellenségeitől ezt kívánják meg, mint az igaz vallás megtagadásának a zálogát? Az ugyanis manapság mindenki hitének a kipuhatólására a próbakő, hogy valakinek van-e bátorsága meghallgatni a misét, vagy nincs, úgyhogy a misének egyszeri imádását – nem tudom minő – vallomásként fogadják el, mellyel az illető egyszerre esküszik fel az ő összes

utálatosságaikra, s ugyanezeket az ő véleményeik szerint egy mise megvetése megdönti és megsemmisíti. Feleljenek meg tehát nekem jó hittel a mise védelmezői, – akikkel most dolgom van, – hogy mikor azoknak, kik Isten ígéjének halálos ellenségei, megengedik azt, amiről jól tudják, hogy öelöttük az igaz vallás megtagadásának a jele, vajon nem ezzel a jellel, mintegy adott záloggal kötelezik-e le magukat azok átkos babonájának? Szerintem ugyanis nem csak azt kell megfontolni, hogy önmagában véve miféle dolog az a misehallgatás, hanem azt is, hogy a körülmények szerint minő súlyos következményeket von maga után; s azt hiszem, hogy annyira kell becsülni, mint amennyit abban az istentelenek gonoszságának adni akarnak. Szolgáljon például nekünk az az Eleázár, akiről a Makkabeusok története szól, továbbá az az asszony a két fiával együtt, akiről ugyanott van szó. Ezek ugyanis bár egy falatka disznóhúsnak a megízlelésével megválhatták volna az életüket, mégis inkább alávetették magukat a halálos kínzásoknak, sem hogy azt megízlelték volna. Ha mindezeknek magát a cselekedetét nézzük, közel vagyunk ahhoz, hogy a halálnak oly meggondolatlan módon való elszenvedését tekintve örülteknek tűnjenek fel előttünk, ha azonban figyelemmel vizsgáljuk az ügyet, akkor azt találjuk, hogy igenis fontos okuk volt arra, hogy miért adták rá inkább magukat a legkegyetlenebb büntetések elszenvedésére, sem hogy a tiltott eledel megízlelésével szennyezzék be magukat. Elismerem, hogy a disznóhús megevésében semmivel sem volt több vallásosság, mint az áldozati kenyerek megevésében: amelyekkel pedig Dávidnak minden bűn nélkül szabad volt a gyötrő éhséget elűzni (1Sám 22,7). Mikor azonban az istentelen zsarnok, ki Istennek nemcsak a törvényét akarta eltörölni, hanem a nevét is teljesen meg akarta semmisíteni, arra kényszerítette őket, hogy ezzel a jellel mutassák meg a mózesi törvény tiszteletétől való elpártolásukat, meggondolták a dolgot úgy, amint van, hogy ha engedelmeskednek, nemcsak ebben az egy kis szertartásban sértik meg majd a törvényt, hanem bizonyítékát adják annak, hogy Istent az ő összes törvényével együtt megvetik. Ez volt aztán az oka annak, hogy midőn az említett szent ember elé más húst tettek a barátai, hogy ezt egye meg disznóhús gyanánt, még ennek a színlelésnek a felhasználásával sem akart kisiklani, mivel látta, hogy ezzel Isten ellenségei előtt mindig ugyanazon jelét adja a káromlásnak. Nem illik – úgymond – (2Mak 6,24–28) az én koromhoz a tettetés, hogy ebből a fiatalok sokan azt gondolják, hogy Eleázár kilencven éves korában az idegenek életmódjára tért át, s ezáltal félrevezette őket az én tettetésem és rövid ideig tartó romlott életem, s így utálatosságot és gyalázatot szerezzek az én vénségemnek. Mert ha most megszabadulok is az emberek büntetésétől, a Mindenható keze elől sem ez életben, sem halálomban el nem menekülhetek. Amiért is ha bátorsággal halok meg, úgy cselekszem, amint koromhoz illik, az ifjaknak pedig esetleg szép példát adok, ha készségesen és állhatatos lélekkel halok meg a tiszteletre méltó és legszentebb törvényekért. Ímhol van hát a példa! Nem mondom ugyan, hogy ez mindenben megfelelő, de mégis olyan, amely pontosan elénk állítja, hogy mit jelent az, ha valaki az evangéliumi

igazság ellenségeinek kiengesztelése végett a misét meghallgatja. Azonfölül bármennyire a legjelentéktelenebb bajok közé sorozzák is ezt a hibát, mégis, mivel elismerik róla, amit tagadni nem is lehet, hogy hiba és hogy az isteni akarat áthágása, azért nem is kell azt annyira lebecsülniök, hogy számunkra megengedhető dolognak tartsák. Mert ha Isten parancsait egymással egybevetjük, egyiket a másiknál fontosabbnak találjuk; ha azonban ettől az összehasonlítástól eltekintünk, egyiket sem szabad közülük olyannak tartani, hogy az végre könnyen ne sikerülne nekünk. Hiszen maga Krisztus, a mi mesterünk, így is tanít bennünket az ő szavaival: "Aki – úgymond – (Mát 5,19) a legkisebb parancsolatok közül csak egyet is megszeg és akképpen tanítandja az embereket: az legkisebb lészen a mennyeknek országában". Látjuk, hogy ez a mondás azok ellen irányul, kik Isten törvényei között különbséget téve azt tanítják, hogy bizonyos törvények kisebb jelentőségűek, s ezek megszegését könnyebben el lehet nézni. S mikor hallják, hogy a mennyek országában éppen nem jön számításba az, aki könnyelműségből Isten parancsai közül a legkisebbet is megvethetővé teszi, minő vakmerőség kell ahhoz, hogy azt merjék mondogatni, hogy nem kell most beszélgetni arról, amiben általában majdnem mindenki vétkezik? Persze a fonák emberi vélekedés a parancs minőségét a saját felfogása, nem pedig Isten parancsa szerint mérlegeli; azután csak egyedül a parancsra van tekintettel, s közben nem ügyelnek arra, amire leginkább kellene, hogy Isten a törvényhozó, akinek fölségét azok a – ha úgy akarják – kisebbszerű áthágások is csökkentik. Az Úr azonban, hogy ennek a fonákságnak elejét vegye és megmutassa, hogy mennyire nem szabad nekünk az ő törvényének egyetlen részletét sem megszegni, megmutatta a prófétának egy látományban az egész föld színére kiható átkának könyvét (Zak 5,3), amelyben minden lopást és minden hamis esküt elítél. Ugyanilyen értelemben mondta Jakab apostol a következőket (2,11): Aki megtiltotta a gyilkosságot, az megtiltotta a paráználkodást, lopást és mások javainak a megkívánását is. Ezért az, aki az egész törvényt megtartja, ha egy dologban vétkezik, az egész törvény megrontásában bűnös. Arra, arra kellene tanítani az embereket, hogy az Isten parancsai között nincsen olyan, bármiféle kis dologra vonatkozzék is az látszólag, amelyet még a szentnél is szentebbnek ne kellene tartanunk. Mert ha így a legkisebb dologra vonatkozólag (melynek megtartását pedig elrendelte az ő törvényében) hatol be az emberek lelkébe a hanyagság, lassanként befurakodik oda és követi azt nyomban a törvény és igazság teljes megvetése. A vallás azon dőre – mint ők mondják – írót, ha ugyan vannak ilyenek, kik azt egészben egy förtelmes misére korlátozzák, éppen nincs szándékomban védelmezni, sőt inkább azt hiszem, hogy az ő tévelygésükkel bátran szembe kell szállani s véleményem szerint nem is kell hívőknek elfogadni őket; mivel a vallásosságot lényegileg a legnagyobb részben elerőtlenítik. De ha nem cselekesznek is fonákul, midőn az egész vallásosságot annak csak egy részecskéjére korlátozzák, azért az bármilyen kis részecske legyen is, mégsincs közte a mise részei között. S mikor ők némelyeknek azon hamis állításából, hogy a jámborság semmi másból nem áll, mint a mise megtagadásából, azt

következtetik, hogy nem kell a misét oly nagyon utálni, éppen úgy tesznek, mintha valaki a lopást és gyilkosságot megvetendő dolognak mondaná azért, mivel azok, kik e dolgok felett manapság a legszigorúbban ítélkeznek, a paráználkodást, a hamis esküt és a káromkodást elnézik. Nem így gondolkozott a mi Urunk! Mikor ugyanis kikelt a farizeusok és írástudók képmutatása ellen, kik úgy ragaszkodtak a törvény minden kicsinyes pontjához, hogy közben a legfőbb dolgokat, mint az ítéletet, könyörületeséget és istenszeretetet figyelmen kívül hagyták: nem azt tanította, hogy amazokat elhagyván, ezeket cselekedjék, hanem, hogy ezeket is meg kell tenni s amazokat sem kell elhanyagolni (Luk 11,42). Ennélfogva nem fosztom meg ezeket a derék férfiakat attól, hogy meg ne róhassák azok meggondolatlanságát, kik a többi számosabb és súlyosabb bűnökre szemet hunyva csakis a mise megvetését sürgetik kézzel-lábbal; de ha úgy akarnak eljárni, amint illik, hogy olyan színben tűnjenek fel, hogy azok tévedését nemcsak joggal róják meg, hanem meg is javítják, akkor ne azt szüntessék meg, amihez oly nagyon ragaszkodnak (mivel a jámborság veszélyeztetése nélkül ezt megszüntetni nem lehet), hanem midőn elismerik, hogy ezt figyelmen kívül hagyni nem szabad, ugyanakkor intsék őket, hogy más dolgok is vannak, amikre épp oly gondot kell fordítani. Bizonyára látod, kedves testvérem, hogy mily nagy kiterjedésű dolog ez, ha beszédemben ki akartam volna terjeszkedni: de mivel abban bízom, hogy olyan emberekkel van dolgom, akik az igazságnak, mihelyt azt megismerték, azonnal kezet is adnak, azért az volt a főigyekezetem, hogy magát az igazságot a tőlem telhető legnagyobb rövidséggel hirdessem.

Azonban az sem kerüli ki figyelmemet, hogy a saját testi elpuhultságuk cirógatása és lelki gyávaságuknak mások előtt való palástolása végett minő tréfákat szoktak csinálni: ők – mondják – semmi mást nem engednek meg maguknak, csak azt, amit Elizeus, az Úr prófétája megengedett Naámánnak, a szíriai király hadvezérének (2Kir 5,10). Ezt ugyanis bár a bálványok hiábavalóságától az egy Isten vallására tért és elismerte, hogy nincsen az egész földön Isten, csak Izrael Istene, mégis mivel azt kérte, hogy egy dolgot ha ti. királyával Rimmon templomába megy és ott meghajlik, bocsásson meg neki az Úr, békességgel bocsátotta el Elizeus. Ha ennek – mondják ők – szabad volt a bálvány templomában imádkozni, miért ne volna akkor nekünk szabad azokban a templomokban imádni Istent, melyek az Ő nevének vannak szentelve, ha látszólag mást cselekszünk is? – Vajha oly elmések és mély belátásúak volnának a saját kötelességük helyes felismerésében, mint amily szellemeseknek mutatkoznak a kibúvók felkeresésében! Inkább azon az úton járnának, amelyre, hallják, hogy oly sok szóval világosan hívja őket az Isten, mint hogy letérnek arra az ösvényre, amely nem is eléggé ismert és csak egy ember taposott rajta! Mert a többiekre nézve egyrésztől nem elég biztos dolog mindenben azon emberek minden egyes példájának követése, akiről azt olvassák, hogy Isten különös kegyelmével tettek valamit; másrésztől pedig különösképpen veszedelmes dolog is ez a hit

megvallására vonatkozólag, minek a törvényét mindenki maga tartozik a maga számára megállapítani az ismeret azon mértékével, amellyel meg van áldva. S ezt valóban ők is beláthatják! Én azonban, ha ki nem mutatom azt, hogy Naámán példájában minden elüt az ő cselekedeteiktől, és hogy ez a példa éppen nem támogatja őket, akkor nem ellenkezem velük. Ha pedig bebizonyítom, hogy Naámántól nagyon is távol volt az az egész dolog, amivel őt vádolják, akkor szeretném, ha abba hagynák ezt az oda nem illő és hamis ürüggyel való mentegetődzést. Az az ígéret, melyet Naámán, az említett kérdés előadása előtt tett, hogy ti. nem áldozik többé semmiféle isteneknek, hanem egyedül csak Izrael Istenének, szerintem nyilvános bizonyosága annak, hogy ő úgy a király, mint Szíria összes népeit be fogja avatni a saját vallásába. De hát, ha ez a hatalmas főúr, (kinek az ő isteneit, ha csak valami keveset is hitt bennük, naponként áldozatokkal kellett megengesztelni, s valószínű, hogy ezt azelőtt meg is tette), még egy parányi kis tömjénnel sem áldozott egész életében, vajon ki ne tudta volna ebből azt, vagy ki kételkedett volna abban, hogy megtagadta azokat az isteneket, melyeket semmiféle tiszteletre sem tartott méltóknak? Aztán mit is kért ő később? Tán azt, hogy legyen szabad neki a bálvány templomában imádkozni? Ha bebizonyítanák, hogy a bálványimádás színlelése végett kérte ő ezt, és hogy a próféta meg is engedte neki, akkor egy hangot se szólnék többet: de ha maguk a Szentírás szavai kiáltják azt, hogy egészen másként van ez a dolog, akkor könnyű ezt a nehézséget megoldani, különösen mikor bizonyos az, hogy az ő vallása: amint annak közzétételét meg is ígérte, ismeretessé lévén, semmi helye sem volt a kételkedésnek aziránt, hogy ő teljesen megvetette és elátkozta az összes bálványokat. A kérdés pedig a következőleg hangzik: "Ha bemegy esetleg az én királyom a Rimmon templomába, és énám támaszkodva imádkozik, ha akkor én is meghajlok a Rimmon templomában, azt, hogy én meghajlok, bocsássa meg az Úr az ő szolgájának." Ha vagy nem veszik észre itt azt, ami a Naámánra támaszkodó királyról oly világosan és oly szembetűnően van mondva, vagy azt hiszik, hogy ez csak úgy ok nélkül van odatéve, akkor mégis nagyon ostobák. Ebből ugyanis kétségen kívül következtethetünk arra, hogy nem másféle hódolat megengedését kérte magának, hanem azt, amellyel az általa támogatott és gyámolított király meghajlásához alkalmazkodhatik. Ez pedig nem a bálvány színlelt tisztelése volt, hanem a királyra iránt tartozó kötelesség és engedelmisség teljesítése. Ha tehát Naámánt akarják utánozni, ne térjenek el tőle abban, amiben én legjobban megrovom őket. Legyenek hozzá hasonlóak abban, amit ő igyekezett elérni azért, hogy cselekedete megrovás alá ne essék: szabadítsák meg ti. magukat előbb a bálványimádás minden gyanújától, s az emberek előtt nyilvánosan adják bizonyosságát annak, hogy mennyire undorodnak teljes szívükből azoktól a babonáktól, amelyre vonatkozólag kétség merülhet fel őirántuk. S amikor ezt megtették, majd csak akkor látom meg, vajon megengedem-e nekik, hogy polgári kötelezettségeik teljesítése végett, mint pl. rokonaik temetésénél a végtisztesség megadása okából, vagy ünnepélyes esküvők alkalmával, elmenjenek néha a misékre

és más ilyen istentelen szertartásokra. – Azután még azt is védelmül hozzák fel maguk mellett, ami a Jeremiás nevét viselő s a Babilonban száműzetésben lévő néphez intézett levélben olvasható. Amint ugyanis ebben a levélben a fogoly népnek azt tanácsolja a próféta, vagy az, aki a levelet írta, hogy valahányszor látják, hogy az arany és ezüst isteneket vállaikon körülhordozzák és hogy a tömeg köröskörül el van bódulva, őt el ne fogja ugyanez a bódulat, hanem szívében imádkozva mondja: Téged kell, Uram, imádni (Bár 6,5); így ők is – mondják ők – bár a világ szentségtörései között forgolódnak, szívüket azonban az Úrhoz emelve azt gondolják, hogy Ő az, akit imádni kell. Mintha bizony, mikor benső szívbeli imádságra buzdítja őket a próféta, ugyanakkor jelezné azt is, hogy semmi veszedelem sem származik abból, ha néha a bálványok tiszteletét kifejező arccal kedveskednek a babilonbelieknek. Minthogy azonban mindenki láthatja, hogy ezzel az volt a próféta célja, hogy a zsidók, mivel nekik éppen nem állott hatalmukban azon nép nyilvános babonáját, amelynek uralma és igája alatt éltek, megzabolázzni, lelkükben a saját vallásuk tisztaságát mégis megőrizték: azért semmi alapjuk sincs ezeknek a derék embereknek arra, hogy a prófétára hivatkozzanak, mint az ő bálványimádásuk védelmezőjére. De ha éppen a próféta mérlegére akarják tenni cselekedeteiket, hogy azok helyességét megvizsgálják, könnyen arra a fölfedezésre jutnak, hogy a saját fegyverükkel önmagukat nyakazzák le. Mert, kérlek szépen, milyen ember volna az, vagy egyáltalán lehet-e olyan ember, aki képes volna arcát és külső testmozgását a bálvány imádásához idomítani akkor, mikor lelkiismerete a bensejében azt hangoztatja, hogy egyedül Isten az, akit tisztelni kell? Őket magukat kérdezem tehát, hogy minő lelkiismerettel színlelik nyíltan az emberek előtt azt, hogy ők a bálványokat imádják ugyanabban a pillanatban, amelyben tisztában vannak azzal, hogy egyedül Isten az, aki méltó az imádásra? Mert mire is jó nekik ez a titkos vallomástétel, ha csak arra nem, hogy így a saját lelkük bizonyosságával vádolják Isten ítélőszéke előtt a maguk külső bálványimádását? Hiába mesélik tehát azt, amit ők mondogatnak, hogy az ilyen gonosz színlelésben a próféta tanácsához tartják magukat. Hiszen én sem kívánok tőlük semmivel sem többet, mint csak azt, amit az illető író – bárki legyen is az – az ő földijeiknek parancsol: hogy ti. Isten szent nevét, midőn ennek nyilvános megszenteltetését látják, lelkük titkos óhajával szenteljék meg magukban; és külső jelekkel bizonyosságot ne tegyenek arról, hogy ők is részesei ennek a megszenteltetésnek. – Azután azt akarják kimutatni, hogy ők, ha ezen színlelés által vétkeznek is valamit, Pál apostol példája szerint vétkeznek, aki éppen ilyen színleléshez fordult, mikor nemzete kegyének megszerzése végett fogadalmat tett, pedig ennek a szertartására vonatkozólag jól tudta, hogy ez a törvény egyéb részeivel együtt eltöröltetett, s ezen fogadalom teljesítése végett megnyiratkozott és a törvény parancsa szerint megtisztulván, ott állott a templomban, úgyhogy mindenki láthatta (Apcsel 21,26). Erre, mivel bizonyos vagyok abban, hogy közülük némelyek mosolyogni fognak, nem mondom azt hogy helytelenül cselekszünk, ha Pál apostol ravaszságát akarjuk követni, aminek szerencsétlen

kimenetelével megmutatta az Úr, hogy ez neki éppen nincs tetszésére – mivel semmi okát sem látom annak, hogy miért vádoljuk Pál cselekedetét gonosz furfangossággal. De azt mondom, hogy teljességgel tévednek azok, kik azt hiszik, hogy Pálnak ártatlan és semmi tisztátalan babonával be nem szennyezett megnyiratkozását szentségtörő szertartásokkal kell összehasonlítani. Mert ha megengedjük is azt, hogy a nazareusok⁷ tisztulása és áldozata olynemű szertartás volt, melynek Krisztus eljövételével a mózesi törvény többi árnyképével együtt meg kellett semmisülni; mégis mivel egyedül az Úrnak való hálaadás és a dicsőítő áldozat bemutatása végett volt rendelve, bizonyára azon szertartások közé tartozott, melyekben a körülményekhez képest szabad volt az apostolnak a zsidók előtt magát zsidónak mutatni, hogy így őket a maga részére nyerje. Ha ugyanaz volna a misei áldozat alapja, ami az ő áldozatának volt, ha ugyanaz volna az ő szándékuk, ami bizonyára szándéka volt az apostolnak, akkor én igazán nagyrabecsülném ezt a gyenge testvérek irányában való jóindulatú szelídséget, s buzdítanám is őket ennek a folytatására. Hogy azonban mily nagy gyalázatosság van a misében, azt hitem szerint teljesen kimutattam! Hogy nekik mi a tervük, arra vonatkozólag ők maguk a leghitelesebb tanúk Isten előtt. – Az ő végső menedékükre vonatkozólag pedig elég röviden felemlíteni, hogy mily üres és íztelen okvetetlenkedés az. Igen sok jó istenfélő férfiú van – mondják ők, – akik az igaznak semmiféle ismeretétől sem lévén még áthatva, a misét mindenek fölött szentnek tartják; hogy a testvérek között is vannak olyanok, akik bár különben eléggé tisztában vannak Isten igéjével, még sincsenek tudatában annak, hogy mily sok átokkal van tele a mise. Ha tehát az eziránt való megvetésüket ő előttük fitogtatják, okaivá lesznek a mindkét részen támadó nagy megbotránkozásoknak, amiknek pedig elejét venni a keresztyén kegyességnek és szelídségnek a kötelessége. – Ez ugyan igen helyes és okos dolog volna, ha az, hogy a botrányoknak elejét vegyük, egyértelmű volna azzal az óvatossággal, hogy az emberek mirajtunk meg ne botránkozzanak, úgy hogy egyúttal mi vessük lábaik elé a botrányköveket, amik által magába Krisztusba ütköznek. Pedig hát mi mást csinálnak ők, midőn arra igyekeznek, hogy a mise iránt tanúsított megvetéssel akár az egészen tudatlanokat, akár azokat, akik még teljesen meg nem erősödtek, meg ne botránkoztassák? Mert ezek megbotránkozásukat eltávolítják ugyan maguktól, de példájukkal az Isten megbotránkoztatására csábítják őket. Nem így tanított bennünket az Úr, aki bizonyára azt akarja, hogy mindenkinek tetszésére legyünk, mégpedig a javára; aki azt parancsolja, hogy az erőtelenekhez alkalmazkodjunk, azok épülésére (Róm 15,1–2), amire éppen nem igyekeznek azok, kik az erőtlenek együgyűségét a legveszedelmesebb tévelygéssel, mellyel pedig az – mint látják – úgylis le van nyugözve, még jobban lebilincselik. Ez az oka aztán annak, hogy mivel mindnyájan azt színlelik, hogy borzadnak a botrány tudatától, tényleg azonban az embereknek ellenük irányuló felháborodásától irtóznak, soha senki sem kérdi meg az őszinte és romlatlan tisztaságban való példaadást. Mit gondoljunk ugyanis, hogy

---

⁷ A nazareusságra vonatkozólag lásd 4Móz 6.

annak, hogy oly nagy tömegeből e tekintetben senki sem ébred fel, mi lehet az oka, ha csak az nem, hogy egyik a másikat nézvé, szemeit senki sem irányítja Istenre, és hogy mindenki mások cselekedeteit latolgatván, kötelességének nagyságát senki sem méri a törvényszerű zsinórmértékkel, vagy Isten igéjével? S minthogy ily módon önmaguk kölcsönösen fonják maguknak a kötelekeket, említést mernek tenni a botránkoztatásokról: pedig ezek vagy éppen nem, vagy csak igen kis mértékben volnának, ha ők maguk nem hajítanák őket a nyílt és akadálytól ment útra.

Most azonban, kedves testvérem, hogy beszédemben hozzád térjek vissza; bár te magad, mihelyt tisztába jöttél azzal, hogy hova vezet az Úr igéjének zsinórmértéke, (amelyhez minden elhatározásodat alakítani és szabni kell), már magadtól is belátod majd, hogy mi a te teendő; mindazonáltal, hogy ily nagy szorultságodban semmiben se hagyjalak magadra, azt az utasítást, minek a leírására kérsz leveledben, tőlem telhetőleg a legrövidebben fogom eléd adni. Csak viszont te tanúsíts egyrészt Isten szavának meghallgatására készséges és szíves engedelmisséget, másrészt pedig az ő parancsai teljesítésére állhatatos és rendületlen lelki eltökélést, és végül jusson eszedbe, amint tényleg van is a dolog, hogy nem annyira az ember ad neked tanácsot, mint inkább az örök Isten szentséges szájából nyert kijelentést hirdeti neked az ember. Mindenek előtt tehát azt tartsd önmagadra nézve általánosságban kötelező szabálynak, hogy senki rólad azt ne lássa, hogy te a szentségtörő misében részt veszel, vagy a bálványkép előtt kalapodat leveszed, vagy hogy igaznak fogadod el azon babonák valamelyikét, melyek – mint fönnebb kimutattuk – Isten dicsőségét elhomályosítják, az ő vallását megszenteltelenítik, s az ő igazságát megrontják. Ezeket ugyanis nem gyakorolhatod anélkül, hogy az istentelenek előtt az Istent teljesen meggyalázó vallomást ne tégy, és hogy a gyenge testvéreket példádval veszedelmes romlásba ne rántsd. Az ilyen viselkedés mellett azonban (amennyiben nyilvánosabb vallomást tenni nem akarsz) tőled telhetőleg egyúttal arra kell ügyelned, hogy azok a szerencsétlenek és vak bálványimádók (kiknek véleménye szerint babonájuk megsemmisültével Isten maga is összeomlik az ő egész vallásával), midőn észreveszik, hogy te az ő bálványait megveted, és kineveted, azt ne gondolják, hogy te Istent is megveted és kineveted. S ezt legalább részben elérheted, ha ritkán jelensz meg az ő istentiszteleteiken, s egész életmódodat úgy rendezed be, hogy azt bizonyos tekintetben ők is istenfélőnek tartsák. Igyekezzél hát, édes barátom, hogy a te viselkedésed a jámborságra, jóságra, önmegtartóztatásra, szeretetre, tisztaságra és ártatlanságra való olyan törekvést tüntessen fel, mely teljesen felment téged minden ember szeme előtt az istentelenség minden gyanúja alól, úgyhogy ha méltatlankodnak is a babonás emberek azért, hogy nem vagy hozzájuk hasonló, mégis akár akarják, akár nem, kénytelenek elismerni téged az Isten szolgájának. Azután, ha csak hitednek más valaki előtt való bebizonyítását nem tervezed, légy az ő önfejlésük iránt annyi elnézéssel, hogy abban az időben,

melyben istentiszteletüket végzik, megvetésednek ok nélkül való kimutatása végett ne menj közéjük, mert tudod, hogy ők ezt (amely tudatlanok) az Isten iránt való teljes kegyeletlenségnek veszik. És mi hasznod volna akár neked, akár másoknak abból, ha téged, akiről azt hiszik, hogy semmiféle vallás sincs rád befolyással, istentelenséggel gyanúsítanak? Azt tanácsolom azonban, hogy önkényt és készakarva ne adj okot erre a gyanúra, mert így ha véletlenül beleesel is, bármivel gyanúsítsanak meg, sokkal jobb ez, mintha azt látják, hogy bálványimádó vagy. Ha pedig viselkedésed a keresztyén emberhez méltó szentségről tanúskodik, akkor az ilyen feddhetetlen életben elég erősséged lesz majd, mikkel az ő rosszindulatú gyalázkodásaikat visszaverheted. – Óvakodjál azután, hogy különösképpen házi néped nevelésének gondját el ne hanyagold! Meg kell ugyanis gondolnod, hogy nem azért vagy te ennek élére állítva, hogy az neked csak engedelmeskedjék és szolgáljon, hanem hogy azt vallásosan Isten félelmében neveld és a legjobb fegyelemre szoktasd. Mert ha igaz, amit Aristoteles mond, hogy a saját háza mindenkre nézve olyan, mint egy kis királyság, melyben a családapa kis királyhoz hasonlóan hozza a törvényeket, hogy ezzel az ő kis népét egészen az igazságra és ártatlanságra oktassa: akkor még emberi belátás szerint sem lehet menteni az olyan embert, aki házi népének kormányzása felől biztonságban akarván lenni azért, hogy ez vele szemben mindig szerény és kötelességtudó legyen, inkább megengedi azt, hogy Istennel, mint az emberekkel szemben viselkedjék gyalázatosan. Neked azonban gondolkozásodban is magasabbra kell emelkedned: hogy ti. a te felügyeletedre és lelkiismeretességedre bízta Isten azokat, akiknek urává tett téged; mondom: az Úr jelölte ki számodra a rendelkezésed alatt álló szolgákat, mégpedig azért, hogy megtanítsd és rászoktasd őket arra, hogy először Őneki, azután Őalatta neked is engedelmeskedjenek és szolgáljanak. Ezért nem ok nélkül illette Pál apostol (1Tim 5,8) azokat, kik a háznépükre való felügyelet gondját elvetik, oly szigorú megrovással, hogy azt állítja: az ilyenek a hitet tagadták meg, és alábbvalók a hitetleneknél. S mik is lehetnének mások, mikor az Úr által számukra kijelölt működési teret elhagyják és megtagadják, és az ő hívásáról lemondanak? De – mondhatná valaki – a legtöbb szolga rosszindulatú, s rendszerint olyanok, hogy majdnem megtestesült bennük az a szolgákra vonatkozó régi mondás, hogy "annyi ellensége van az embernek a házában, ahány szolgája van." Általánosságban ugyan így vélekednek és ezt hangoztatják; pedig nem így áll a dolog. Mert nem ellenségeink ők nekünk, hanem a saját hibáinkkal tesszük őket azokká, mivel úgy bánunk velük, mint a tanultság nélküli, Isten ismeretének híjával lévő és a jámborságra meg nem tanítható oktalan állatokkal; és megfeledkezünk arról, hogy ők nekünk szolgatársaink, és a felettük való uralmat a mennyei Atya bízta ránk. Ugye a Szentírás senkinek sem adja meg a "keresztyén ember" elnevezést azon hozzáadás nélkül, hogy hitt ő maga és az egész háza: mi pedig, kik saját házunkban, saját szolgálóink között előmozdítjuk Krisztus megtagadását, a benne való hittel dicsekedünk? Ha tehát az erkölcsös emberre nézve különleges kíváncsi az, hogy házi népét helyesen és illően vezesse, a keresztyén

ember házát pedig csak akkor kell helyesen berendezettnek tekinteni, ha az egy kis egyház képe gyanánt tűnik fel: akkor általában véve arra kell törekedned, hogy a te házi néped ne legyen a jámborságban tudatlan és tapasztalatlan. S nincs is okod arra, hogy az ilyen ismeret és aggodalmak miatt nyugtalankodjál, hogy pl.: Én az életem felett való döntést a szolgámra bízom; vagy: én magam adjam kezébe a kihúzott kardot, hogy engem lenyakazzon? Először is olyanokat fogadj be a te házi néped közé, kiknek a természete és velük született hajlama csakis jót ígér, s ha ilyeneket tudtál szerezni, kísérel meg őket az Isten tudományában kioktatni, s bennük az ő igéjének magvait elhinteni. Ő aztán gondoskodni fog a többiről, s munkádat eredményessé tévén megmutatja: sosem kell bánkódnod azon, hogy az ő parancsainak engedelmeskedtél. S ha erre önként nem vállalkozol, bizony beláthatod, hogy azok részéről, kik felfogásod szerint a te őrizetedre vannak melléd rendelve, kiknek fondorlataitól állandóan félned kell, s akiktől való félelmed miatt nincs egy biztos zugod sem, ahol mukkanni mernél, hacsak előbb kétszer is körül nem nézel, hogy vajon figyelemmel tartanak-e téged – mennyivel nagyobb kellemetlenségben és veszedelemben fogsz élni örökösen még a magad házában is, mint ha egyszer az ő hitüket akár veszedelmesen is próbára teszed. Így áll gyakran bosszút az Úr az ő igéjének megvetése miatt. – A házasságkötést illetőleg (mivel azt akarta az Úr, hogy szabadságod eddigelé fennálljon) jól gondold meg, hogy milyen bilincset öltesz magadra, ha olyan asszonyt veszel feleségül, aki nincsen veled egy valláson. De hát miért is mondom én neked; hogy gondold meg ezt az útvesztőt, melyet csak az ismerhet igazán, aki azt már a saját kárára kitapasztalta? Bár inkább félnél és óvakodnál tőle, semhogy valamikor vele megpróbálkozni akarnál! Ismerem ezt a ti akadékoskodástokat: Most ugyan ellenkezik az asszony, de hiszem, hogy lassanként meg fog hajolni. Ne áltasd magadat hiába ezzel, hanem az Úrtól várd ezt, mert az ő különös adománya a jó feleség (Péld 19,14). De hogyan merészelsz jó feleséget remélni az Úrtól, ha nem hallod az ő szigorú tilalmát, hogy ne légy a hitetlenekkel igavonóvá (2Kor 6,14)? Eleget tettem tehát kívánságodnak és inkább az Úrtól eredő tanácsot állítottam eléd, azt a tanácsot, mely testedre ugyan veszedelmes és nemigen kedves neki, lelkedre azonban bátorságos [biztonságos] és üdvös, s rád nézve meg föltétlenül szükséges is, hacsak az Úr igáját nyakadról lerázni és az ő vallását megtagadni nem akarod.

A te kötelességed most már magadat buzdítani, ösztökélni, zaklatni, serkenteni, és igyekezni arra, hogy az Úrnak az általa követelt dicsőítő vallomástételt megadjad: mert igazán képtelen és méltatlan dolog az, ha ebben, ami pedig különleges sarkpontja a vallásosságnak, Isten szolgája ingadozik. Mert Isten és az ő szent angyalai előtt kérlek most is arra, hogy ismételten gondold végig és állandóan szemed előtt legyen az, amit előtted fönnebb bebizonyítottam, hogy itt nem kisebb dologról van szó, mint arról, hogy mi módon kerüljük el Krisztusnak az emberek

előtt való megtagadását, hogy viszont ő se tagadjon meg bennünket (amivel az ő apostola által fenyegetődzik), mikor ítékezés végett fölszáll arra a legfőbb ítélőszékre (2Tim 2,12). És hogy azt ne hidd, hogy valami rendkívüli dolgot kívánok tőled, amit nem tud mindenki teljesíteni, készen vagyok arra is, hogy az ilyen téves felfogással szembeszálljak. Én ugyanis nem azt kívánom, hogy jámborságodról nyilvános tanúságot tégy, hanem csak azt követelem tőled, hogy azt az istentelenség megvallásával meg ne tagadd. Mert úgy beszédem egész fonálán át, mint most is, mi egyebet akartam elérni, mint azt, hogy Isten szent vallását a borzalmas szentségtörésekkel be ne szennyezd; hogy testedet, melyet Isten a maga templomává szentelt, ocsmány förtelmességekkel meg ne szentségtelenítsd; s hogy az átkos káromlásokat el ne fogadjad? Persze csak bajosan hisszük el, hogy mindezek oly nagyfontosságú dolgok, amiket életünk némi veszélyeztetésével, vagy ha a szükség úgy hozza magával, még vérünk ontásával is kerülnünk kell?! Valóban túlbecsüljük ezen nyomorúságos élet rövid ideig tartó használatát, ha oly nagyra tartjuk, hogy ennek ilyen istentelenség jutalma gyanánt kell fennmaradnia; s túlságosan is borzadunk a haláltól, ha azt valami rettentőbb dolognak gondoljuk, mint az emberek azon bocsánatát, mely szentségtörőkké, hitehagyottakká, hitszegőkké és árulókká tesz bennünket az Isten előtt; ha inkább a Krisztustól akarjuk hallani azt, hogy mi méltatlanok vagyunk arra, hogy az 6 tanítványainak tartassunk, semhogy az emberektől halljuk azt, hogy méltók vagyunk a halálra; ha végül a haláltól való félelemből elvetjük magunktól az örök élet reménységét. Ilyen a mi hiábavaló, felfuvalkodott dicsőségünk, akár a Krisztusban való hitünket hánytorgatjuk, akár valami más címmel dicsekedünk! Vagy hát eltűrjük, hogy az a költő, ki oly rettenetes végnek tartotta a halált, más ember személyére vonatkozólag, de a saját vélekedése folytán így kiáltson fel: "Vajon hát csakugyan oly nagy szerencsétlenség a halál? Mi eddig, bár Isten igéjéből megtanultuk, hogy a halál nem egyéb, mint a fájdalom ideig-óráig tartó érzése által való belépés a halhatatlan életbe, és a boldog nyugalomba, azt kiáltjuk vissza, hogy szerencsétlenség a halál? Ó, mi kétszeresen nyomorultak, kik mint Pál mondja (1Kor 15,11) szánandóbbak vagyunk minden embereknél, ha csak a jelen életben való bizodalomra támaszkodunk! Hanem – mondhatnád – éppoly könnyű neked ezekről az emberekkel tett máglyákról a zavartalan és csendes nyugalomban beszélni, mint amilyen könnyű dolog biztos helyen a háborúról bölcselkedni, de ha tette kerülné a dolog, majd másképp gondolkoznál te is. Én azonban annak a kegyelméből, kinek ereje által mindenre képesek vagyunk, sokkal jobb dolgokkal kecsegtetem magamat és nem kételkedem azon, hogy bármily veszedelmes küzdelembe engedjen is engem végül bonyolódni, azt a gondolkozásmódot, melyet belém öntött, az utolsó lehelletemig fogja támogatni; de nem akarom, hogy tekintetedet én rám irányítsd. Mert nemcsak azokat adtam eléd, miket az én csendes magányomban végiggondoltam, hanem azokat, miket Isten legyőzhetetlen vértanúi a kínzások, a máglyahalál és a vadállatok marcangolásai közben mindig szemük előtt tartottak. S ha önmagukat az ezekre való gondolással

nem erősítették volna, Isten örök igazságát, melyet vérükkel oly bátran megpecsételtek, a lehető leggyorsabban hűtlenül megtagadták volna. Ezek pedig az igazság mellett való kitartásban nem azért jártak ellőttünk az állhatatosság példájával, hogy azt az állhatatosságot, melyet annyira megbizonyítva és megpecsételve hagytak ránk, most elhagyjuk, hanem megtanítottak bennünket arra a tudományra, mellyel az Úr segedelmében bízva: a halálnak, pokolnak, világnak és sátánnak minden seregével szemben legyőzhetetlenül megállhatunk. Isten veled.

1Pét 2,9

Ti pedig választott nemzetiség, királyi papság, szent nép vagytok, és oly nép, melyet Isten sajátjának tart, hogy annak hatalmas dolgait hirdessétek, aki titeket a setétségből az ő csudálatos világosságára hívott.

MÁSODIK LEVÉL.

A keresztyén ember kötelességéről a pápás egyház papi méltóságainak elfogadására vagy elvetésére vonatkozólag.

Kálvin János üdvözli az ő régi barátját, a jelenlegi főpapot, N-t.

Mikor ezen levelem megírásához kezdtem, először attól féltem egy kissé, hogy előtted gyermekesnek vagy inkább némileg esztelennek látszom, mivel oly sok üdvözlő nyilatkozat között egyedül én alkalmatlankodom zsémbeskedéssel: de hiszen éppen azt siratom benned, ami miatt más mindenki oly nagy örömét fejezi ki előtted. Nem lehet ugyanis kétség aziránt, hogy az olyan népnél, mely a legfőbb és majdnem egyetlen emberi méltóságot a vagyoni bőségben s a fényes külső körülményekben látja, ez a főpapi méltóság – amire, mint hallom, nemrégiben emeltek téged – igen nagy befolyást és tiszteletet szerzett neked, úgy hogy a közfelfogás szerint kétségkívül méltán látszol és tartanak is téged boldog és szerencsés embernek. Szinte látom már majdnem az összes jó barátokat, amint ők, hogy az irántad való jóindulatukról tanúságot tegyenek vagy írásban, vagy élőszóval versenyezve adnak kifejezést az ő roppant lelki örömüknek. Belátom, mily nehéz dolog az, hogy ezek a hízelgések neked egy kissé jól ne essenek, részint azért, mivel az emberek fülei az összes ilyenemű gyönyörökkel szemben éppen nincsenek fából, részint pedig azért, mivel az ilyen hízelgések, amelyek téged most kísértének, olyanok, hogy még a szigorúbb füleket is képesek egy kissé megnyihíteni. Mert ha megengedjük is, hogy igen sokan vannak olyanok, kik életüket minden nagyravágyástól távol rendezték be és a népkegy után éppen nem áhítoznak, azért mégis igen kevés embert találhatunk, még azok között is, kiket különben a legcsendesebbeknek tartanak, akikre, ha lelküket és füleiket meg is erősítik, semmi hatással sem volna az, ha az egész színház tapssal fogadja őket. Rólad azonban, ha egy kicsit is átengeded magadat a népkegy hízelgéseinek és csiklandásainak, nem azt mondom, hogy ezek tudtodon kívül azelőtt soha nem gondolt vágyakra, hanem igenis azt önmagadról való teljes megfélelkezésre ragadnak. Mikor ezt a látványt magamban elképzeltem, nemcsak azon tűnődtem egy kissé, amit már előbb is említettem, hogy hogyan értelmezed majd az én alkalmatlan szavaimat, hanem még magában az írásról való gondolkozásban is megálltam és kevésben múlt, hogy szándékomat egészen el nem ejtettem, mivel nemigen mertem bizakodni abban, hogy a szirének kellemes énekei között a józan tanácsoknak is lesz valami helyük. Mikor azonban ismét végig gondoltam, hogy téged, bár biztonságban érzed magadat, nemsokára minő sziklákhoz vágnak majd a rád most nyájasan mosolygó csábítások, az a gondolat érlelődött meg bennem, hogy a köztünk levő régi baráti, sőt majdnem

testvéri viszonynál fogva tartozom neked azzal, hogy tudván és látván a veszedelmes romlás felé való közeledésedet, ne nézzem ezt közömbösen, mikor tehetségemben áll a bukófélben levőnek segítő kezet nyújtani. Nem fogok tehát kétszínűsködni, és teljesítem azt az utolsó kötelességet, amivel véleményem szerint a köztünk levő összeköttetésnek tartozom! S ha ennek lesz valami eredménye, ami hogy legyen, nagyon kívánom, és szívesen is reményelem, akkor te nagyon is megháláltad az én fáradságomat. Ha pedig semmi eredményt sem érek el nálad, és még egynéhány embernél, vagy ha úgy tetszik, száz vagy ezer olvasónál is nem hozta meg szavam a maga gyümölcsét, mégis erősen hiszem, hogy lesznek egynéhányan olyanok, kik erre a nagyon is komoly dologra majd kellő figyelmet fordítanak. Mert ha azt látjuk is, hogy azokat, kik a római asztal kelyhéből egyszer ittak, vagy abból csak egy cseppcsekét is megízleltek, majdnem mindannyiukat megrészegítette az a mérges ital, azért mégis, hacsak nagyon-nagyon nem csalatkozom, nincsenek valamennyien annyira elbódulva, hogy egyiket vagy másikat magához ne tudnák téríteni azok a fullánkok, kiket itt álmisságuk ellen felhozok. Amiért is olyanformán intézem hozzád ezt a levelet, hogy azok, kik (mint mondják) veled egy hajóban vannak, valamennyien észrevegyék, hogy hozzájuk van ez írva. Mert nem merítem ki ezt a levelet egyedül a papi méltóság eredetének a tárgyalásával (ami rád vonatkozólag elegendő volna), hanem végig szándékozom benne menni a ti összes piszkos cselekedeteiteken, és igyekezni fogok tollamat akként kezelni, hogy feltűnjön az, hogy nekem nemcsak egy emberrel van dolgom, hanem egyszerre az egész renddel. Igazán jól tudom, hogy mily terhes és nehéz dologba fogok akkor, mikor azokat teszem meg bíráimnak, kiknek minden vagyonát és méltóságát a törvényszék elé állítom. S talán némelyek örültnék tarthatnak engem azért, mert egyedül az ékesszólással akarnám elérni azt, hogy önként mondjanak le ők az élet azon kiváló eszközeiről, amiktől csak nagy nehezen tudnak elszokni azok, kiket erőszakkal fosztanak meg tőlük. Jóérzésű és romlatlan bírakkal bizonyára könnyű dolog volna megértetni azt, hogy a római egyház egész vagyon-halmaza, elkezdve a pápai széktől, le egészen a legkisebb (mint ők mondják) káplánságig, csalás, lopás, rablás, szentségtörés és a leggonoszabb mesterkedések révén gyűlt egybe; s hogy ennek egyetlenegy részecskéjét sem érintheti az ember anélkül, hogy lelkiismeretét sokféle bűnnel ne kötelezze le. Ha pedig ezt valaki kétségbe vonná, kétsége könnyen el fog oszlani, még előbb, mint mondanivalómnak végére érnék. De azokról, kik amily mértékben tömik a hasukat az ilyen csalásokból, lopásokból, rablásokból és szentségtörésekből, azon mértékben romlottak is észbelileg és lelkileg, ugyanezt az elismerést kicsikarni nem oly könnyű dolog. Mert nem is annyira szép, mint inkább igaz Catónak az a régi mondása, hogy a hasnak nincsenek fülei, hogy ezekkel a józan észre és az okos tanácsokra hallgathasson. Itt azonban nekem nemcsak egyedül a hassal van dolgom, hanem a nagyravágyással is, mert ez éppen olyan vak az igazság észrevételében, mint amilyen siket amaz, az igazság meghallásában. De mégis van valami, ami ily nagy nehézség mellett is némi reményt kelt bennem aziránt, hogy

nem fogok hiábavaló munkát végezni akkor, mikor őket tanítani, figyelmeztetni, vagy kérni szándékozom. Mert ha azok a szemfényvesztések, mikkel az a római Plutó a saját embereit el szokta vakítani, úgy megigézték is valamennyiüket, hogy nem látják, mily veszedelmes javak vannak a birtokukban, és ha jó részük érzéketlenebb is már a saját bajával szemben, hogysesem valamiféle kiabálással magukhoz lehetne őket téríteni; mindazonáltal (hacsak igen-igen nem csalódom) nem oly siketek mindannyian a jobb tudománnyal szemben, hogy abból a nagy tömegeből egynéhányan legalább fél füllel rám ne figyelnének. Valóban nagy ereje van az Úr igéjének, s hatalmasabb, mint azt bárki is úgy vaktában, anélkül, hogy tapasztalta volna, elgondolhatná, és igen nagy hatalma van a következő két tekintetben is, abban ti., hogy mindaz, ami az ő befolyása alá került, bármily durva és kőkemény dolog legyen is, vagy azonnal meglágyul, vagy szétmorzsolódik; s mindaz, amire az ő illata kiáradt, vagy halálra válik, vagy életre kel. Legyenek tehát bár nagy számmal azok, kik, mivel jámbor lélekkel rohannak a saját maguk veszedelmébe, ezen intésemen, mely különben a legjobb orvosság volna az ő bajukra, még jobban felháborodnak, azért mégis erősen hiszem, hogy akadnak néhányan olyanok is, kik az életnek orruk elé tartott illatát nagy örömmel veszik észre. S én tégedet, kedves barátom, a legnagyobb biztonsággal merlek ez utóbbiak közé sorozni, mivel jól tudom, hogy te tehetségileg a természet kitűnő adományaival vagy felruházva, s a legkiválóbb tudományokkal igen gazdagon vagy felékesítve; azután pedig mivel remélem, hogy a te régi jámborságodnak, melyet egykor rám nézve igen nagy eredménnyel és csudálattal szemléltem, a maradványai mindig meglesznek benned. Kísértsük meg tehát, hogy mire képes az Isten igazsága nálad és más olyan embereknél, kik még nem jutottak arra a siralmas vakságra; előbb azonban kérjük az Urat, hogy úgy téged, mint őket inkább javítson meg az ő fenytésével, mint megtörjön.

Mindenki boldognak és a szerencse gyermekének nevez téged újonnan nyert püspöki méltóságod miatt, melynek fönsége előtt különbség nélkül meghajolnak, melynek kedvelt volta előkelő barátságokat létesít, melynek tekintélye igen sok védnökséggel jár, és amely a díszes főpapi néven és fényen kívül még egy nagy vagyon roppant jövedelmét is megszerzi neked, melyből nemcsak az életed fenntartásával járó kiadásokat fedezheted, hanem sok embernek a szegénységét is enyhítheted és jótékonytságot is gyakorolhatsz a köz javára: és ezt, mivel e tekintetben majdnem szerfelett is hiszékenyek vagyunk, még esetleg el is hitetik veled. Én azonban, ha meggondolom, hogy micsoda az az egész dolog, melyet a közvélekedés oly nagyra tart, akkor szívemből szánom a te szerencsétlenségedet, és pedig annál inkább, mivel a boldogság külszíne alatt úgy csal meg, hogy a saját szájalomra méltó voltodat észre ne vedd. Hiszen a ti rendetek külső pompája, az a fenséggel telt tisztelet, az a gazdagság, házi fény és nagyszámú cselédség, mint

emberi intézmények mutatják, hogy miképpen vélekedik felőle a ti saját népetek; kétségtelen dolog azonban, hogy elsősorban Isten véleményét kell kutatni, mint akitől a püspöki méltóság származott és elrendeltetett. Amiért is mindazoknak hallatára, miket a te üdvözlésed végett szokásból elmondanak, jusson eszedbe, hogy ez a nép mérlegének a nyelve, amin igen gyakran azok a dolgok bírnak túlsúllyal, melyek Isten mérlegére nem is kerülhetnek; a püspöki tiszt mérlegelésében pedig a népnek sem biztosan, sem helyesen hitelt adni nem lehetvén, egyedül Isten vélekedésére kell hallgatni, mivel az ő tekintélye vetette meg annak az alapját és az ő törvényei határozták meg közelebbről. Ha tehát elménket komolyan az Úrhoz kell emelnünk, akkor teljesen el kell tűnni és enyészni előled minden hiábavaló füstnek, amik ha némileg gondolataid tárgyát képezik, szemeidet nemcsak akadályozzák, hanem el is homályosítják úgy, hogy azok nem képesek meglátni azt az igazságot, melyet az Úr elénk ad. Semmi sem gondolható méltányosabb dolognak, mint ez az én kívánságom! Az ilyen méltányosságra azonban annyira senki sincs figyelemmel, hogy sem első-, sem másodsorban, sem legvégül nem veszik fontolóra azt, hogy miféle működési teret kaptak ők az Úrtól. Részben a főpapi süvegre, pásztorbotra, palástra, gyűrűre és egyéb ilyen dibdabságra irányulnak mindannyiuk gondolatai, részben pedig – és még jobban – azokra a birtokokra, melyek a pompás háztartáshoz, a fényűző asztalhoz, s a gyönyörök és a pompa mindenféle neméhez megkívántatnak. De távolítsd el lelked látóköréből az összes ilyen hiábavaló balgaságokat addig, míg a te tisztet valódi mivoltát Isten igéje szerint velem megvizsgálod! Tehát püspök lettél! Csakhamar eléd áll Pál apostol ezzel az intéssel: Meglássad, hogy amely szolgálatot az Úrtól vettél, azt betöltöd (Kol 4,17). Mikor a "szolgálat" szót hallod, jusson eszedbe, hogy te adósává tétetted másoknak és hogy nem a saját előnyöd, hanem a mások érdeke és haszna végett vagy püspök. Amint pedig nem hiába ajánlja azt, hogy gondoljuk meg, hogy maga ez a szolgálat milyen, azonképpen erre a meggondolásra is kellő szorgalommal kell magunkat ráadnunk. Mert nem valami kis jelentőségű dolog intézni Krisztus egyházának legeltetését, és nem kis fáradságba kerül ezen feladat hűséges betöltése, s viszont nem valami jelentéktelen és könnyen megbocsátható bűn az, ha ezt rosszhiszeműen végezzük. Azt mondja az Úr, hogy azokat, kiket az ő egyházának pásztoraivá tett, védelmül és őrállókul adta az ő népének és felvigyázókul állította oda őket. (Ézs 62,6; Ezék 3,17) Akkora súlya van ennek a két szónak, amekkorának éppen elegendőnek kell lenni minden ember gondolkozásának felkeltésére, hogy ily nagy feladat végzésében a megvetés, nemtörődömség, gyávaság vagy hanyagság el ne érzéktelenítse őket. Nem szólok itt a papi rend méltóságáról, mert ezt mint levelem legfontosabb részét még nem érintem, hanem csak magáról a dolog nagyságáról beszélek, hogy azok, kikre ezt a tisztséget az Úr ráruházta, azt ne gondolják magukról, hogy ők valami jelentéktelen és fitymálásra méltó téren működnek. Mindazok tehát, kik az egyházak kormányzásának az élén állanak, az Isten népének őrizőiül rendeltettek, hogy annak gondját viseljék, és egyúttal felvigyázókul is, hogy annak üdvösségére ügyeljenek;

röviden a legkiválóbb foglalkozás ez, és a legméltóbb arra, (ha ugyan van még valami más méltó foglalkozás az ég alatt), hogy ebben minden erejüket megfeszítsék, tehetségük teljes képességét kifejtsék, szóval lelkük és testük minden részecskéjével fáradozzanak. Egyúttal persze az Úr családjába állított sáfároknak és az ő országának igazgatásában mintegy kormányzóknak is tartjuk őket. De hát milyen neme ez a sáfárkodásnak? Bizonyára nem valami hitvány és szennyes szolgálat, hanem a mennyei bölcsesség titkainak a végzésére (1Kor 4,1), sőt magának Isten házának a megalapozására és felépítésére vannak kijelölve (1Kor 3,10). S milyen az ország kormányzása? Bizonyára nem olyan, amely valami csekély kis szerepben, vagy jelentéktelen ténykedésekben merül ki, hanem olyan, amely az Úr hatalmának a hívők üdvösségére való megnyilvánításával és gyakorlásával foglalkozik. Ezért a föld sójának, a világ világosságának (Mát 5,13), Isten angyalainak (Mal 2,7) s magának az Úr munkatársainak neveztetnek (1Kor 3,9) azok, kik a tanítás tisztével foglalkoznak az Úr egyházában: maga a tanítás pedig Isten hatalmának neveztetik minden hívőnek üdvösségére (Róm 1,16) és a mennyek országának (Mát 4,17). Ha tehát a működési tér nagyságának belőled, mikor figyelmedet a munka terhes voltára fordítod, minden lomhaságot el kell távolítania, akkor kimerítően nem lehet előadni azt, hogy mily nagy buzgalomnak kell benned élni és lángolni, hogy hivatalos kötelességeid végzésében mindig kellő szorgalmat tanúsíthass. Nem olyan ugyanis ez a méltóság, hogy azt az embert, kinek vállaira nehezedik, lustálkodni és tétlenkedni hagyná, vagy hogy valami könnyű és felületes munkával megelégedne. A kormányzóságokról ugyan és helytartóságokról, mikkel a királyok az ő híveiket szokták jutalmazni, igen gyakran láthatjuk, hogy ezek gondtalan méltóságok: azokra azonban kivet az Úr az ő egyházának kormányzására hív el, bajjal, gonddal és aggodalommal teljes kötelezettség van róva, hacsak azért nem tartjuk tán könnyűnek, mivel a prófétánál röviden van ez felemlítve, mikor azt parancsolja az Úr, hogy az ő szájából vegyék az igét és azt hirdessék a népnek. De hogy milyen súly van ebben a rövid parancsban, azt maga az Úr Jézus kijelentette, midőn tanúságot tesz arról (Luk 12,42), hogy az ő népének azon sáfárai felelnek csak meg kötelezettségüknek, kik megbízásuk végzésében két, nem közönséges erényt, hűséget és bölcsességet tudnak felmutatni. Itt azonban azt vesszük észre, hogy igen sokan képzelődnek, akik hallván, hogy az igehirdetés kötelezettsége van rájuk róva, azt gondolják, hogy fényesen eleget tettek e kötelezettségnek, ha az igét valamiképpen megízleltették a néppel, s egyáltalában nem gondolnak azzal, hogy milyen igét akar az Úr hirdettetni, vagy miféle módját szabja meg a hirdetésnek. Pedig nem valami csekélységet kíván az Úr az ő egyházának szolgáitól, mikor azt mondja róluk (Ézs 62,6), hogy Ő tette meg őket öröknek, hogy se éjjel, se nappal ne nyugodjanak, hanem mindig ébren legyenek annak megvédelmezésére. Azután azt is megmondja a másik prófétánál, hogy miképpen akarja ő, hogy örködjenek (Ezék. 33~): úgy ti., hogy míg a nép nyugton van, ők mintegy távoli leshelyről legyenek résen, hogy óvatosságukban valami váratlan szerencsétlenség ne érje őket, hanem ha valami veszély közeledését

látják, jóval előbb adják azt hírül, hogy az ő előrelátásuk olyan legyen, mint az egyház összes szemei; hangjuk, mint a trombita harsogása, melynek a jelére figyelni kell az egész polgárságnak. De még ezek a határok sem foglalják egészen magukba a püspök feladatát, hanem annak minden részét egybefoglalta az Úr akkor, amikor Pétert az ő nyájának legeltetésével bízván meg (Ján 21,15), ennek megjelölésére a "legeltetni" szót használja. A Szentírás ugyanis, hogy ne szóljunk Platonról és Homérusról (kik a király legfőbb tulajdonságait azzal tudták a legjobban kifejezni, hogy a népek pásztorának nevezik a királyt), midőn a jámborság, szeretet, nyájasság és aggodás minden mozzanatát egybe akarja foglalni, mindezeket együttesen "a pásztor" névvel fejezi ki, amivel bizonyára valamivel többet akar jelezni, mintha az "atya", előljáró, "vezér", vagy "őriző" szót mondaná. Mert a pásztornak nemcsak a vezetésre, kormányzásra és megőrzésre terjed ki a gondja, hanem bizonyos tekintetben atya is. S nem is egykönnyen található fel az atya szívében a szeretetnek oly nagy tüze, mint amekkorát a mi Urunk a pásztornak tulajdonít akkor, mikor azt mondja, hogy a jó pásztor életét adja az ő juhaiért (Ján 10,11). Ezért azt is, kinek a vére táplál bennünket, a pásztor névvel jelölték meg a próféták, s eljövetelekor maga is ezzel a névvel illette magát. És hogy még jobban megértsed, hogy minő határok közt van leírva a püspök feladata, mikor a pásztori tiszthez van hasonlítva, jól fontold meg magadban, hogy micsoda dolgokon alapszik a pásztor ébersége és munkássága. Amint ugyanis a pásztor becsületességét is csak akkor dicsérik, ha különös gondot fordít a nyájnak megfelelő legelőkkel való ellátására, s egyúttal épp ily aggodva ügyel mindenféle bántalomnak és alattomoskodásnak a nyájtól való eltávolítására és elhárítására, s végül hívásával és vezetésével mindig megmutatja neki az utat, melyen járni kell: azonképpen a püspökről se gondold, hogy kötelességét helyesen végezte, hacsak serényen és teljes odaadással nem ügyel a következő három dologra, hogy ti. az egyházat az ige eledelével táplálja, hogy az ige erősségeivel a sátán betörései ellen megerősítse, végül, hogy életszentségével megmutassa az utat, melyen járniok kell azoknak, kik az Isten országába akarnak és igyekeznek jutni. Bizonyára Péter apostol is érezte, hogy ily módon van ő megbízva a nyáj legeltetésével, amidőn megvallotta, hogy annyira elfoglalja őt e terhes feladat, hogy nincs ideje az asztaloknál is szolgálni (Apcsel 6,4) és másoknak is ezt hagyta meg, akiket buzdított (1Pét 5,3, hogy gondját viseljék a nyájnak, felügyelvén rá annak üdvére, nem mintegy kénytelenségből, hanem lelkük őszinte hajlandóságából; nem rút nyereszkeségből, hanem egészen vidám szívből; se nem úgy, hogy uralkodjanak a Krisztus örökségén, hanem úgy, hogy magukat minden jó példányképéhez és törvényéhez szabják. Hát aztán mivel nem elégedett meg az Úr azzal, hogy aggasztó nagy terhet helyezett az ő egyháza szolgáira, övelük tölteti be és végezteti a kutyák dolgát is, amelyek különben a pásztorok őrállói szoktak lenni? Igenis övelük, mert azt akarta az Úr, hogy teljesen távol legyen ettől a tisztségtől minden ünnepi gondtalanság és munkamegszakítás. Tisztában vagyunk tehát már azzal, hogy nem ok nélkül cselekesznek az apostolok akkor, mikor oly sok tulajdonsággal ruházzák

fel azt, kit a pásztori méltóságra kell megválasztani, mivel nagyon is távol vagyunk attól, hogy különbség nélkül meg tudja tenni mindenki azt, amit az Úr ezen rendre vonatkozólag a legszigorúbban megkíván.

De félretéve most az életről való megemlékezést, csak azt mutassuk meg, hogy milyen az a tanítási kötelezettség! És hogy ez minél tisztábban álljon szemeid előtt, arról a nagy térségről, melyre kiterjed, egy kissé visszavonva, Pál apostol felosztása szerint két szakaszba foglaljuk össze. Nem is szándékozom itt az igazi pásztor tökéletes képét megalkotni, hogy az ő tisztsége felől jogos vitát ne kelljen kezdeni, hanem pár szóval arra akarlak téged figyelmeztetni, hogy mily nagy teher nehezedik rád, amikor te, ha az egyházi értelemben vett pásztorról eltérőnek veszed is ezt a tisztséget, mégis a püspök nevet viseled, és annak a szerepét töltöd be. Úgy osztjuk fel tehát az apostollal együtt a tanítás egész mezejét, hogy az, aki a tanítás szerint való beszédnek megfelelőleg tétel az egyház szolgájává, olyan legyen, hogy a hallgatókat is inthesse a tiszta tudomány által s az ellenkezőket is meg tudja győzni (Tit 1,3). Láthatod ebből, hogy az egyház szolgájának az emberek kétféle nemével van dolga, akik közül némelyeknél eredménnyel jár az intés, másoknál pedig a nyakasságot kell legyőzni és megtörni. Vajon hát más-e ez, mint amit már előbb kimutattunk, hogy az ő lelkének és buzgalmának részint a juhok legeltetésére, részint a farkasok elűzésére kell irányulni? Juhoknak pedig azokat kell tartani, kik szívesen hallgatnak az igazi és legfőbb pásztor szavára, s készeknek és hajlandóknak mutatják magukat arra, hogy őt hallgassák. Tehát úgy a tudatlanságuk tanításával, mint lassúságuk buzdításával, botlásaik dorgálásával és a hibáikra való figyelmeztetéssel kell igyekezned arra, hogy pásztorhoz illő gonddal ápold őket és jóságosan bánj velük. Viszont másik szemekkel a farkasokra kell ügyelned, hogy a Krisztus aklából elragadott vigyázatlan juhokat szét ne tépjék. Ilyen farkasok részben azok a fitymálódó emberek, kiknek, mivel az Úr igéjét körülbelül mesének tartják, az a legfőbb gyönyörűségük, ha Isten iránt az övékével egyező megvetést, és az ő igéje iránt az övékével azonos gúnyolódást támaszthatnak a jámbor lelkekben; részben pedig azok a hamis próféták, kik az igaz és tiszta vallást veszedelmes hazugságokkal elhomályosítani, gonosz dogmákkal beszennyezni, átkos meghasonlásokkal minden tőlük telhető módon megtépni igyekeznek.

Áttérek most arra, amit harmadsorban mondtam, hogy éppoly súlyos büntetést von maga után a kötelesség elmulasztása, mint amily nehézséggel jár annak a teljesítése. Nem lehetett ugyanis szigorúbb kijelentést tenni, mint amilyen az az igazán rettenetes kijelentés, melynek állandóan fülében kell csengeni a püspöknek. Az ugyanis, amit egykor az ő prófétájának jelentett ki az Úr, éppúgy vonatkozik rájuk is, mint a prófétára, akinek először mondatott: "Őrállóul adtalak téged – úgymond

(Ezék 3,17 és 23,7) – az én népemnek. Ha ezt mondom a hitetlennek: Hitetlen, a halálnak halálával halsz meg, és te nem szólandasz, hogy visszatérítsd a hitetlent az ő útjáról: az a hitetlen ugyan a vétke miatt hal meg, de vérét a te kezedből kívánom meg". Ki merne most már szabadságot venni magának a vétkezésre abban, aminek megbosszulásában az Úr oly szigorúnak mutatja magát? Ki szépítgetné hát a maga hanyagságát, amely ellen oly dörgő és villámló szavakkal kell ki az Úr? Ki ámitaná magát ezen borzasztó nyilatkozat közzététele után a büntetlenségben való bizakodással? S Pál apostol valóban elég érthetően kimutatta azt, hogy mily nagy tiszteletben tartja ő ezt a kijelentést, midőn azt mondja, hogy a szükség kényszeríti őt az evangélium prédikálására és hogy jaj neki, ha a szükségnek nem engedelmeskedik, s okul csak azt teszi hozzá, hogy azért, mert sáfárságot bízott ő reá az Isten (1Kor 9,16–17). Mikor tehát az efézusi egyház szolgálói előtt beszél a maga önzetlenségéről, hogy így a saját példája által lelkesítse őket, azért mondja azt, hogy ő mindenkinek a vérétől tiszta, mert nem vonogatta magát, hogy Istennek minden akaratját hirdesse nekik (Apcsel 20,26–27).

De hogy ne indítsunk általános vitát a pásztorok kötelességéről, amelyet, mintha rád éppen nem tartozna, nyugodtan hallgathatnál meg: áttérek beszédemben már terád, hogy kitapasztaljam, vajon van-e még benned valami abból az istenfélelemből, amelynek, tudom, hogy egykor nem voltál teljesen híjával! Nem akarom azonban azt színlelni, hogy nem tudok eléggé csodálkozni a te oktalanságodon, amely miatt, bár az Úrnak oly sok kijelentése és halált hozó fegyvere sújtja a tunya pásztorokat, mégis azt hiszed, hogy ezek közül egy sem irányul teellened: mikor pedig azokat csakis a te testeden keresztül lehet megsebesíteni. S vajon hát miért? Mivel te a püspök nevet viseled s a püspök szerepét töltöd be, mivel püspöki joggal és hatalommal igazgatsz mindeneket, mivel mindenkinek a szemei rád, mint a vallás fejére, vannak irányítva és hűségedet elkötelezted az egyháznak, s ugyan kérlek, minő ürüggyel háríthatod el magadtól magát a kötelességteljesítést? Te, míg a saját előnyödről, a hatalomról, a kiváltságokról és a méltóságról van szó, azt akarod, hogy püspöknek tartsanak: mikor pedig a tiszteddel járó kötelességek teljesítését kívánjuk tőled, megtagadod azt, hogy püspök vagy? Ne hidd, ó, jámbor férfiú, hogy az ilyen ostobáskodással rá lehetne szedni az Istent, kivel itt dolgoz van, vagy hogy az ilyen mókázással ki lehetne játszani az ő igéjét, mivel még az emberek sem túrnék el a zsarnokban azt a kegyetlenséget, hogy magát a nép zsarolásában fejedelemnek hirdeti, a kormányzásában pedig ezt megtagadja. S mégis azt hallom, hogy te és a veled egy rendben levő emberek azt hangoztatjátok, hogy az a papi méltóság, melyet ti a püspök cím alatt viseltek, a legkevésbé sem püspöki méltóság, hanem inkább fennhatóságnak, polgári kormányzóságnak, megtisztelő kárpótlásnak, vagy bármi másnak tartható, csak püspökségnek nem. Hát vajon nem annyi ez, mint igyekezni Istent és az embereket egyszerre megcsalni? Az Úr rendelete ugyanis az, hogy

pásztorokat válasszanak, kik az egyházak élén álljanak. Ezen a címen hívatattál te a birtokodban levő méltóságra, bármilyen legyen is az végtére, vagy bármilyen névvel is illessék azt: nem azért jutsz Isten nevének a segítségül hívása után ilyen viszonyok közé, nem azért esküszöl fel a jó és szent pásztor tisztére, hogy egy kényuraságba lépj be, hanem, hogy az egyház kormányzását végezd. Azokat a dolgokat, mik a méltósággal járnak, püspökként viseled, és szívesen hordod ezt a nevet, hogy a nép irántad engedelmes legyen; eltűröd, hogy az egész nép benned, mint az útjának igazgatójában bízzék és vallási ügyét a te gondoskodásodra hagyva megnyugodjék. Így el lévén kötelezve Istennek és az embereknek, azzal léháskodol, hogy éppen nem tartozik reád, ha mind tönkremennek is azok, kiknek a gondozását magadra vállaltad! Én ugyan, ha engem kérdezel, hogy milyen helyre vagy rendbe sorozlak téged, azt felelem, hogy te bármi vagy inkább, mint püspök, mert benned még a leghomályosabb olyan vonás létezését sem látom, ami a püspököt legalább némileg jellemzi. De azért nem szünöl meg tartozni azzal, ami Isten és az emberek tanúsága szerint vagy, vagy helyesebben, amit Istennek s egyúttal az embereknek is esküvel ígértél, amit – mint látod – az emberek vélekedése tőled megkíván, szóval, amit te neveddel reméltetsz. S éppen ez az, ami téged szentségtöréssel vádol, mert azt, ami az Úr szája által az ő szent egyházának a hasznára van szentelve, oly fonák módon s oly istentelenül megszenteltelened. Amiért is búcsút mondva azoknak az ostoba vonakodásoknak, hozzád fordulok most és reád hivatkozom, a vallás elöljárójára, hogy mily hűségesen és aggodalommal fáradozol a vallásosság létesítésén és megerősítésén, rád hivatkozom a nép vezetőjére és kormányzójára, hogy mily nagy serénységgel öröködöl a nép javainak megóvásán! Ha kimutatom azt, hogy a te szemed láttára, a te beleegyezéseddel tépik meg, tapossák meg, szennyezik be, szóval forgatják fel az Isten vallását, és hogy nyomorúságosan megcsalják, alattomoskodásaikkal behálózzák és romlásba döntik a népet: akkor vajon milyen ürügyet tudsz felhozni, ami a legcsekélyebb mentségül is szolgálhatna? Talán azt, hogy az ilyen gázságokba nemcsak belenyugszol, hanem még helyesled is, hogy hallgatásoddal és színlelésseddel nemcsak elárulod az Úr igéjét és népét, hanem te magad a saját kezeddal ingatod meg az igazságot és gyilkolod meg a népet? Azt ugyanis nem tagadhatod, hogy a lopásoknak száz és százféle fajtát, mikkel a szegény egyszerű népet kifosztják, a szentségtöréseknek ezerféle formáját, melyekkel Isten nevét megszenteltelenítik s az igazságot megsemmisítik, szóval mindazt az istentelenséget és förtelmességet, ami a te egyházmegyédben megvan, a saját kezéd aláírásával hagytad helyben és a saját pecséteddal erősítetted meg! Van-e átkozottabb szentségtörés az ég alatt a misénél? És mégis vagy magad avatod fel a papokat a mise istentelen szertartásainak végzésére, vagy (mint mondják) a te kezedből másnak a kezébe adod őket felavatás végett. S ezt elnyervén, azzal dicsekesznek, hogy ők a Krisztus hóhérai, és hogy őt magát, mint megvásárolható dolgot, naponta nyilvánosan árulják a népnek, ami pedig legnagyobb gyalázatára válik az ő keresztjének, amelynek erejét az ő hazug áldozataikkal teljesen megsemmisítik.

Valahányszor tehát miséikkel, melynél nincs a föld hátán ártalmasabb nyavalya, a népet megigézik, mindannyiszor a tőled nyert mérget nyújtják annak. Ismered jól azokat az alakokat, kik, hogy a nép pénzét elcsalják, a meghaltak csontjaival kereskednek. Lehet-e az ő kereskedésüknél gyalázatosabb, vagy ámtásuknál ártalmasabb dolog? Pedig mind a kettőt a te engedélyeddel, sőt ajánlásoddal üzük. Azután milyenek azok a kiközösítések, melyeket csakis akkor tesznek közzé, ha tekintélyeddel te is hozzájuk járultál? Milyenek mindazok a rendeletek, amiket a te nevedben hirdetnek ki, akár tiltanak azok valamit, akár megengednek, nem a legnagyobb zsarnokság jelei-e? Mivel azonban úgy veszem észre, hogy az ilyen piszkok felsorolásának sohasem lenne vége, nem töltöm tovább az időt az előszámlálásukkal. S ha a te cselekedeted mindaz, amit a te joghatóságod alatt álló püspökök, a te helynököd, vagy alárendelted hivatalból cselekesznek, akkor csak azt gondold meg, hogy mi származik ebből a három konyhából: és ha ott olyan gonosz cselekedetet, mely a te lelkiismeretedet terheli, többet nem találsz, mint amennyit szóbelileg elő tudnék adni, akkor én teljesen feloldozlak. Istennel szemben ugyanis a kegyeletlenségnek s az emberekkel szemben az igazságtalanságnak semmiféle nemét sem mellőzik, mikor jóhiszeműen végzik a maguk kötelességeit. Azokat a kötelességeket – mondom – amiket te külön a saját szavaddal parancsoltál rájuk, s amelyeket nyilvánosan ünnepélyes irattal erősítettél meg, úgy hogy az ő cselekedeteiket akként kell tekinteni, mintha azok végrehajtásában te magad is részt vettél volna. Én ugyan kedvetlenül és nem minden pironkodás nélkül teszem azt, hogy ezeket a te vétkeidet oly pontosan boncolgatom, és pedig azért, hogy úgy ne tűnjék fel, hogy inkább vádat készítek ellened, mint intelek. De mit hízelegjek én neked ilyen nyilvánvaló dologban? Különösképpen, mikor belátásom szerint leginkább az sodor téged a veszedelembé, hogy az ily alávalóságok elkövetésével olyan gyönyörűséget szerzel magadnak, mintha az valami mulattató előadás volna! Ismét kijelentem tehát azt, amit tagadni éppen nem leszel képes, hogy Isten vallása és népe, mik a te gondjaidra bízattak, a te tunyaságod folytán elhagyatva nemcsak megromlanak, hanem gonoszságod és haszontalanságod folytán el is pusztulnak. Ha a törvények halálos büntetést mérnek a szökött katonára, akkor minő eléggé méltó büntetést lehet szabni arra a szökevényre, aki nemcsak a helyét és a hadsorsát hagyta el, hanem ellenséges indulattal támadta meg azt a tábort, melynek védelmezésére felesküdt?

Jó, hát ha nem állítunk is itt fontosabb dolgot, mint csak azt, hogy a kötelességed elmulasztásával vétkezel, (bár világos, hogy egész másként áll a dolog), mégis látod-e, hogy még így is Istennek mily sok átka fenyeget téged minden oldalról?! "Jaj nekem – mondja Pál apostol (1Kor 9,16) –, ha az evangéliumot nem prédikálom; mert sáfárságot bízott reám az Isten!" Ugyan kérlek, miféle különös kiváltság alapján fogod te magadtól elkönyörögni ezt a "jaj"-t, melyet az apostol magára nézve

hirdetett? Az apostol megvallotta, hogy ő a tanultak és tanulatlanok iránt egyformán el van kötelezve azoknál, akikhez küldetett (Róm 1,4). S te miért volnál kevésbé elkötelezve azok iránt, akiknek püspöke vagy? Ő tanúságot tett az efézusiak előtt, hogy ő mindenkinek a véréből tiszta (Apcsel 20,26), mert sohasem vonakodott attól, hogy az Istennek minden akaratát hirdesse nekik. S a vért illetően miféle tisztaságra hivatkozhatnál te, kinek a szájából soha jóformán egy betű sem hangzott el, amely akár csak egy dologban, s legalább homályosan is az Úr akaratát hirdette volna? Nem vagyok azonban oly túlkövetelő, hogy csakis azt a pásztor tartsam megtűzhetőnek, aki Pál apostol ezen páratlan és szinte isteni erényével – mint mondják – lépést tud tartani; sőt inkább azt mondom, hogy igen sokan voltak hajdanában, s ma is nagy számmal vannak olyanok, kik bár nem csak a püspök névre, hanem mindenkinek a dicséretére és bámulatára méltók is, mégsem látok köztük egyet sem olyant, ki fölért volna Pál apostollal. Az ilyeneket pedig, akik ha nem jutottak is el arra a végső tökéletességre, de erősen igyekeznek és törekednek rá, arra a megtiszteltetésre méltatjuk, hogy ha magával Pállal hasonlítjuk őket össze, inkább azt mondjuk róluk, hogy nem érik fel őt, mint azt, hogy nem hasonlítanak hozzá. S csudálatos dolog, ha te, aki semmi ilyen hasonlatosságot nem hordozol magadon, nem veszed észre, hogy az a "jaj" fenyeget téged, melyet Isten szent apostola nem mert magáról elkönnyörögni, ha kötelezettségének eleget nem tett volna. Márpedig (tekintve a te egyházad jelen állapotát, vagy jobban mondva romlását), ha nem volnál a sziklánál is keményebb, azok sorsának is meg kellene téged indítani, kiket az Úr a te hűségedre és gondozásodra bízott. Tétlenségében és tunyaságodban ugyanis milyen szemekkel nézed azok nagy szerencsétlenségét, kiknek üdvét annyira lelkedre kötötte az Úr? Ha egy elpusztul a te tétlenséged folytán, azt mondja az Úr, hogy ennek véréből a te kezedből fogja visszakövetelni. Ha teheted, gondold meg egy kissé velem, hogy már ezen pár hónap alatt, mióta a püspöki széket birtokodba vettél, hány lélek pusztult el a te hibád folytán és hány pusztult el naponként! Mert ha igaz az, miről a próféta által (Ézs 5,14) panaszkodik az Úr, hogy a sír azért szélesítette ki torkát és tátotta fel száját szertelen, azért vitetett fogságra az ő népe, mivel nem volt neki bölcsessége: akkor a sír minő örvénye lesz elegendő arra, hogy elnyelje ezt, a szánandó és a te hitszegésed által tönkretett népecskét, amely nem egyszerű tudatlanságtól van behálózva, hanem a legmélyebb sötétségbe lévén merülve, már a szemeit is alig tudja felemelni? Hasonlítsd össze a zsidók azon tudatlanságát, mely miatt a próféta siránkozik, a jelen kor vakságával: s bizonyára azt fogod mondani, hogy ők messze fölötte állnak a tiednek. Annyira hiányzik ugyanis ezekből az emberi gondolkodás, hogy egészen el vannak kábulva, és semmi mást nem ismervén, mint csak a pusztulást, a megsemmisülés után való csudálatos vágytól örjöngenek. És bár így egyszerre mindnyájan elbódulva és mintegy saját romlásukhoz ragaszkodva csapatosan rohannak is önként az örvénybe, azért hátuk mögött mégis föltámadnak mindig a bosszút álló szellemek, amelyek időnként új tövisekkel ingerlik és bukásukban siettetik őket. Szóval éppen olyan ez a kép, mintha egy a

súlyos dögvész által meglepett és az ellenség által elfoglalt város a kettős csapás alatt összeroskad, s egyúttal hatalmas tűzvész által semmisül meg. A trombitához, örök, fegyverre, pásztorok! Mit késlekedel hát, miért vagy oly bódult, miért alszol? Míg a külső és a dologra nem tartozó gondok miatt nem veszed észre, hogy a lélek ennyire jutott, azalatt minden megtelik romlással! Annyi halálért vagy felelős az Úrnak, te szerencsétlen, annyiszoros gyilkos vagy s annyiszor esel a vérvád alá, amely vérnek minden cseppjét tőled követeli vissza az Úr! És el tudsz még remegés nélkül viselni ilyen villámot? Nem borzadsz meg, nem zavarodol meg, nem semmisülsz meg lelkileg és testileg? Ó, te nagyon is hajthatatlan és kemény nyakú ember, ha Istennek ilyen ítélete sem rendít meg téged, melynek súlyát bizonyára sem az ég és föld, sem a néma elemek nem tudnák elviselni! De keveset mondok akkor, amikor téged gyilkosnak és a tied árulójának nevezlek. Minden gázságnál nagyobb ugyanis az a gyalázatos cselekedet, hogy te, amennyire rajtad áll, ismét eladod és ismét megfeszíted magát a Krisztust. Mert az egyháznak (melyet Krisztus a maga vérével szerzett) megrontás végett közprédára való bocsátása azért, hogy piszkos nyereségvágyadat kielégíthesd, mi volna más, mint Krisztus vérenek, mely az egyház ára volt, áruba bocsátása? És Krisztust keresztre feszíteni mit jelentene egyebet, mint az ő vérét kicsinylőleg lenézni és majdnem őt magát gúny tárgyává tenni? És persze ezt a feltűnő meggyaláztatást mindig viselni fogja ő, kit az Atya dicsőséggel és tisztességgel koronázott meg? Te azonban, ha van egy kis eszed; inkább most gondold meg, hogy mire méltó Krisztus szentséges szent vére, minthogy várakozzál addig, míg iszonyú büntetés révén nem tanulod meg, hogy mennyire becsüli azt az Úr maga!

Fontolóra kell venned most már azt is, hogy minő joron folyik hozzád az a bőséges jövedelem, melyet azon mondással, hogy az a püspököt illeti meg, a magadévá teszel. Jól tudom ugyan, hogy az Úr úgy rendelkezik, hogy azoknak, kik az evangéliumot szolgálják, viszont megadassák mindaz, ami életük fenntartására szükséges. S nem is tetszik az Úrnak az, hogy a nyomtató ökör szája be legyen kötve (1Tim 5,18). De hát ki engedi meg neked, hogy te, aki éppen nem vagy az evangélium szolgálója, összegyűjtsed azt a gyümölcsöt, mellyel az Úr az evangélium szolgálatát jutalmazza és tétlenkedve fald fel azt az eleséget, melyet a nyomtató ökörnek ítél oda az Úr? Az egyházi szolgákra vonatkozólag, kik jól forgolódnak, azt ajánlja nekünk az apostol (1Tim 5,17) hogy kettős tisztességre méltassuk őket, főképpen pedig azokat, kik a beszédben és tanításban munkálódnak. Illő dolog tehát, hogy az, aki magának püspöki tiszteletet követel, ügyes kormányzás által érje el előbb azt, hogy joggal tartsák őt méltónak a tiszteletre. És ha úgy viselkedel, hogy az igen jó pásztor hűségét, buzgóságát, szorgalmát és becsületességét illetőleg semmi kívánnivalót sem hagysz fenn, akkor meg mire való az a mérhetetlen és minden határokon túlmenő gazdagság? Vajon a pásztor életének, melyről az Úr azt akarta, hogy mértékletes

legyen, a fenntartásához van-e ez mérve és nem inkább a fejedelmi fényűzéshez illő-e? Ezt azonban most még nem cáfolgatom, mert majd később a maga helyén lesz róla szó! Most csak az ellen a gázság ellen emelek vádat, hogy oly bőségesen aratsz ott, ahol egyetlenegy szemet sem vetettél. Ez – mondom – a legszemtelenebb rablás, és amit a veled egy rendben levő emberek éppen nem szeretnek hallani, kétszeresen tolvaj az, aki bár egy ujjával sem nyúlt soha a munkához, mégis parancsolólag a maga számára követeli a munka jutalmát. Ha botbüntetésre méltó az, akit rajtakaptak, hogy a szomszédja falát aláásva akart hozzájutni annak a pénzes szekrényéhez: akkor minő eszközökkel lehetne érdeméhez képest eléggé büntetni ezt a te gyalázatos rablásodat, mivel egyrésztől alattomban lopod el azt, minek a tiszteleteddel járó munka jutalmának kellene lenni, másrésztől pedig a legnagyobb rabló módjára fosztod ki mindenkinek a házát? S évek hosszú során át ez a tolvajlasi szabadság annyira elhatalmasodott, hogy még tisztességes címekkel is feldíszítik. De bármennyire becsüljék is ezt az emberek, mégsem lehet az ő tévedésükkel érvénytelenné tenni azt a mondást, melyet az Úr erre vonatkozólag egyszer kijelentett: "Jaj – úgymond (Ezék 34,1–10) azoknak a pásztoroknak, kik önmagukat legeltetik! Avagy nem a nyájat kell-e legeltetni a pásztoroknak? Ti pedig a tejet megettétek és a gyapjúval ruházkodtatok; a hízottat megöltétek, a nyájat nem legeltettétek; a gyöngéket nem erősítettétek, s a beteget nem gyógyítottátok, a megtöröttet nem kötöztétek, az elzüllöttet vissza nem hoztátok és az elvesztettet meg nem kerestétek, hanem keményen és kegyetlenül uralkodtatok rajtuk; szétszóródtak hát pásztor nélkül az én juhaim, és lőnek mindenféle mezei vadak eledelére, szétszóródott az én nyájam, s nem volt, aki keresné, nem, aki tudakozódnék utána. Annak okáért, ti pásztorok, halljátok meg az Úr beszédét: Élek én, ezt mondja az Úr, mivel hogy az én nyájam ragadománnyá lőn és lőn az én nyájam mindenféle mezei vadak eledelére pásztor hiányában (ás nem is kerestétek azt, hanem csak önmagatokat legeltettétek), ezért íme én előkérem nyájamat a ti kezeitekből és megszüntetlek titeket a nyáj legeltetésétől, s kiragadom nyájamat a ti szátokból, hogy ne szolgáljon nektek ezentúl eledelül". – Te persze ugye tagadod majd, hogy rád vonatkoznak ezek a szavak, amelyek nem annyira hűséges képet adnak a te életedről, mint inkább mintegy tükörben mutatják meg neked egész mivoltodat? Vagy azt mondod tán, hogy Isten ítélete üres rémítgetés, amely nem annyira sújt, mint inkább csak fenyeget? Nincs tehát okod arra, hogy oly boldognak tartsd magad azon javak miatt, amelyeket illetőleg hangosan tolvajnak nevez téged az Úr s amelyeknek visszatérítését követeli tőled.

A tolvajlás és szentségtörés gyalázatát tehát sem te, sem más valaki abból az ökörcsordából, letagadni nem tudjátok. Mivel azonban hallom, hogy vannak ott néhányan olyan kisebb rendű pásztorok (természetesen azok sorából, akiket közönségesen espereseknek és plébánosoknak neveznek), akik kötelességüknek

valami részét úgy-ahogy elvégzik, s azon ürügy alatt, hogy ők valamivel szerényebb módon vétkeznek, mint mások, magukat teljesen megvédeni igyekeznek. Ezekhez van itt néhány rövid szavam. Hogy pedig belássák, mennyire nem rosszindulatúan bírálgom azt a munkásságot, amit ők az egyházak legeltetésére fordítanak, még valamivel többet engedek meg nekik, mint amennyit ők követelni mernek. Bár többnyire nem is laknak ők azon egyházak területén, amelyeknek élén állanak, sok ünnepen mégis ott vannak, rövid beszédet intéznek a néphez, a jámborság bizonyos magvait hintik el a népben, a tisztább tudomány néhány cseppjét csepegtetik bele, és nem távoznak el anélkül, hogy a saját népük részéről elismerő dicséretben ne részesülnének. De ha ezt a parányi kis kötelességteljesítést ahhoz a zsinórmértékhez mérjük, melyet az Úr ígéje alapján leírtunk, még mindig borzalmas távolságban állnak az igazi pásztoroktól, mivel az egész munkásságukkal azt árulják el, hogy mily hűtlenül forgolódnak az Úr munkájában. Mert ha nem állítom is azt, hogy kötelességüknek egyáltalán nem tesznek eleget, hacsak nem állanak elő alkalmas és alkalmatlan időben, nem feddenek, dorgálnak és intenek, teljes béketűréssel és tanítással (2Tim 4,2) – amikre éppen nincs gondjuk – mégis miért vannak oly nagyra a saját munkásságukkal, melynek, hogy egyáltalán semmi eredménye ne legyen, arról ők maguk szorgalmasan gondoskodnak. Ily szemmel látható dologban azonban nincsen szükség hosszabb bizonyítgatásra. Arról a nyomorúságos népről, melynek tanítóiként akarnak feltűnni, melyet azonban a tudatlanság oly nagy sötétsége megvakított, s a sok ámitó tévelygés, a sok szemfényvesztő hazugság megbűvölt és elbódított, eléggé tudják ugyan (mivel senki sincs, aki ne tudná), hogy csakis azt képes megérteni, amit kezeivel megtapinthat és lábaival megérinthet: mivel azonban az igazat nyíltan megmondani nagyon veszedelmes dolog, és a saját hivatásukat sem becsülik annyira, hogy azt akarják, hogy az önmaguknak ártalmára legyen, azért a nép tanításában készakarva a homályosságot és ravaszságot használják, amivel még a legértelmesebb embert is igyekeznek megcsalni. Vajon – kérlek – hát tanítás-e az, hogy mikor egyszerű, a természetüknél fogva nem nagyon elmés és a helytelen tanítás által el is butított emberek előtt kell beszélni, akkor az embereknek önmagukban véve mély értelmű gondolatait oly bonyolult talányokba foglaljuk, hogy azok megértése még magának Oedipusnak⁸ is gondot okozna? Ha ugyanis

---

⁸ Oedipus a thebaei mondakör egyik legkiválóbb alakja, kit atyja, Laius thebaei király mindjárt a születése után el akart pusztíttatni, mert a jóslat szerint ez a fia megfosztotta volna őt a tróntól. A szolga, kinek a király parancsát végre kellett volna hajtani, nem ölte meg a csecsemőt, aki ezután Korinthusban nevelkedett fel. Felnövekedése után szülei fölkeresésére indulván, Thebaeba ment, s út közben találkozott atyjával, Laiussal, akit nem ismervén, szóváltás közben megölt. Ezután megszabadította Thebae városát a Sphynxtől. Ez egy mesés szörnyeteg volt (teste szárnyas oroszlán test, feje és keble azonban lányé), mely Thebae mellett egy sziklán húzódott meg, s az arra menőknek ezt a talányt adta fel: Mi az, aminek hangja van, reggel négy lábú, délben kétlábú, este három lábú? (Az ember). Aki ezt

valami olyant akarnak mondani, amiről gyanítják, hogy nekik abból valami bajuk vagy kellemetlenségük támadhat, azt mintegy meghatározott szólammal igen homályosan adják elő, úgy hogy baj esetén mindig ki tudnak bújni huzavonáikkal. S leginkább azokban a dolgokban gyakorolják ezt, melyeknek igen világos kifejtése és előadása érdekében állana a keresztyén egyháznak, mivel minél jobban hozzájárul valami Krisztus országának a megszilárdításához, annál gyűlöletesebb az a sátán előtt, és annál nagyobb dühvel támadja meg azt. Olyanformán beszélnek tehát a hitről, hogy ez a nép hitetlenségének megjavítására éppen annyi, mintha hallgatnának. Úgy mutatják be Krisztust, a közbenjárót, hogy az mindig a szentekbe botlik. Úgy hirdetik az Isten kegyelmét, hogy az mindig megmarad az érdemeikről és a saját igazságunkról való képzelődésnek. Úgy ajánlják Isten igéjének a tekintélyét, hogy a mesés emberi hazugságokat többre becsülik. Úgy tanítják az egy Isten tiszteletét, hogy mindig meghagyják ugyanazt a bálványimádást. Úgy beszélnek az igaz vallásról, hogy a sok istentelen babonából semmit sem szüntetnek meg. Szóval úgy adják elő az igazságot, hogy mindig rendületlenül áll a hamisság. Távolságra legyen az ilyen alattomos ravaszság és mesterkéltségi homályosság attól, ki a tanítói tisztet tölti be, kinek legfőbb erénye az, ha hallgatói felfogásához alkalmazkodik; a keresztyén tanítótól pedig, kinek csakis a legőszintébb és legegyszerűbb dolgot kell hallatnia, a lehető legtávolabb legyen az ilyesmi! Mert ha tanítani kell a népet, akkor mire való azok a talányok, amelyek semmivel sem teszik okosabbá a hallgatót, mint amilyen volt akkor, amikor oda ment? Ez az egy dolog kétségtelenül elég világos bizonyítéka annak, hogy milyen az ő munkájuk: azzal ugyanis, amit ők csinálnak, éppen semmit sem csinálnak. Az ő hasonlatosságuk kimutatására azonban sokkal erősebb bizonyíték az a nyilvánvaló dolog, hogy ők nem is igyekeznek arra, hogy valami hasznot hajtsanak, hanem inkább készakarattal óvakodnak attól, hogy valami hasznot hajtsanak. – Azután pedig, hogy még jobban belássák: az ő összes ízetlenkedéseikkel sem érik el azt, hogy ne inkább hitszegő áruháznak, hanem jóra való pásztoroknak tartsák őket; röviden kimutatom, hogy mily jó hittel teljesítik azt, amit az Úr a pásztoroknak parancsolt. Hitem szerint ugyanis ezzel az egybevetéssel könnyen elérjük azt, hogy – nem tudom én miféle – ízetlen és semmitmondó ürügyben bizakodva, a többiek közül ezután ki ne vehessék magukat. Mivel pedig azt, hogy a püspököknek a tanítás miféle módját kell szem előtt tartaniuk, főbb vonásokban kijelentette az apostol (Tit 1,9), midőn azt parancsolja, hogy igyekezzenek a hallgatókat a jó tudomány által inteni, és az ellenmondókat meggyőzni; azért az ő tanításmódjukat ehhez a szabályhoz fogom mérni. Miképpen viselkedik tehát

---

megfejteti nem tudta, azt a szörnyeteg elpusztította. Oedipus a talányt megfejtette, mire a Sphynx a szikláról levetette magát és elpusztult. A thebaeiek ezért megtették Oedipust Laius helyébe királynak, aki a saját származását nem ismervén, feleségül vette Jocastét, Laius özvegyét, tehát a saját anyját. Jocaste később megtudván, hogy Oedipus az ő fia, bánatában és szégyenében magát felakasztotta. Oedipus pedig kiszúrta szemeit és mint koldus bolyongott haláláig.

közülük még a legkiválóbb is? Úgy, hogy bár látja, hogy a reá bízott egyházak felett uralkodik, hogy Isten letiport és elnyomott igazsága felett ujjong, hogy Krisztus megtépett és megsebzett juhait zsákmányává teszi, és Krisztusnak mintegy a teljes legyőzete után diadalmi ünnepet ül a sátán: azért mégis az évnek csak néhány napján lép fel, hogy pusztán a szereplés végett prédikáljon, éppúgy, mintha minden csendben és a legjobb rendben volna. Azután mivel tudja, hogy mily dühvel törnek Krisztus ellenségei nálatok az ő országának felforgatására, és hogy az igének nemcsak szabad és állhatatos, hanem egy kissé őszintébb hirdetése is az élet veszélyeztetésével van összekötve; azért ő maga borzad attól, hogy akár a kisujját is veszélynek tegye ki a Krisztusért és beszédeit úgy rendezi el, hogy veszély esetén ő maga a lőtávolon kívül legyen. Kitűnő haditervük ez azoknak, kik azt akarják, hogy őket méltán kiválóbbaknak tartsák másoknál, mivel azonban egyik sem található meg bennük azon két tulajdonság közül, melyeket Pál az ő említett szabályában a püspökökre vonatkozólag előír, azért nem tudom eltűrni, hogy ők ily alaptalan önhittséggel büszkélkedjenek. Mire valók ugyanis a keresztyén egyház tanításai, ha nem arra, hogy azokban a romlatlan tudományt tanítsák? De miféle romlatlan tudományt taníthat az, aki semmi mással nem gondol, mint csak a sátán békéjével? És különben ha kétséges volna is, ők maguk a saját példájukkal teszik ezt egészen kétségtelenné! Bármit rendelnek is ők el az imádkozás igazi módjára vonatkozólag, mégis azt látják, hogy az ő népüknél nincs más imádkozási mód, mint az imádságnak az az igen rossz nyavalyája, az az üres fecsegés, mellyel egymás után ugyanazon szavakat ész, szív és értelem nélkül bűnös módon mormolják, úgy hogy rájuk nézve az imádság nem egyéb, mint a rózsafüzér lemorzsolása. Bárhogy beszéljenek is az Isten igaz tiszteletéről, melynek amint a szív benső bizodalomból, a komoly felfohászkodásból és a dicsőítés megvallásából áll, azonképpen egészen lelkinak is kell lennie, mégis megengedik, hogy a nép egész lelkével belecsontosodjék az ostoba és kétszeresen is testies szertartásokba, persze azért, mivel a sátán súlyos serelme nélkül nem lehet elszakítani tőlük. Bárhogy buzdítsanak is az Isten imádsására, még sem rónak meg senkit sem, midőn látják, hogy mindenki a bálványokhoz ragaszkodik, sőt a saját színlelésükkel, melyet mintegy beleegyezésnek és bizonyos hallgatag helyeslésnek tekintenek az emberek, még jobban oda szegezik őket a bálványokhoz. Bármit fecsegjenek is ők a megigazulásról, a megszentelésről, az üdvösségnek Krisztustól való kéréséről, jobbról is balról is azt látjuk, hogy a nép mellőzvéen Krisztust, mindezeket ott keresi, ahol éppen nem találhatja meg. Ó, nagyszerű buzdítások ezek az igazi tudományra, mert míg nyájasan hízelegnek és majdnem tapsolnak az esztelenkedő népnek, addig egyúttal eredményezik azt is, hogy a nép nyakas őrjöngésében tovább haladjon! Ki gondolná ugyanis, hogy önekik nem tetszenek azok a dolgok, amik éppen beszédeik közben állandóan a szemekbe ötlenek, különösen az olyanok, amiket ha rosszak, egy pillanatig sem volna szabad megtűrniök? Mindazt ugyanis, amiről azt hiszik, hogy nekik tetszenek, úgy tekintik az emberek, mintha az ő egyhangú beleegyezésükkel volna megerősítve. És ha

küzdelemre kerülne a dolog, miféle bátorságot tudnának az ellenség meggyőzésében felmutatni ók, akik még ily egyszerű buzdítás alkalmával is oly kislelkűséget árulnak el; akik még ellenfél nélkül is rögtön annyira megrettennek, s erősségüket és hadállásukat támadás nélkül is elhagyják? Gondoljuk meg azonban, hogy az egyházat, tekintve annak a mai állapotát, csak úgy lehet a Krisztus számára visszaállítani, ha azt a farkasok torkából kiragadjuk; csak úgy lehet Isten legelőjére vezetni, ha az emberek által rárakott kötelékektől megszabadítjuk; s csak úgy lehet a helyes úton vezetni, ha a tévelygések útvesztőjéből kibonyolítjuk. A sátán szolgálai ugyanis a vallás felforgatásában és tönkretetésében olyan előmenetelt tettek már, hogy azt csakis az ő istentelenségüktől megszabadított állapotban szabad az emberek lelkébe csepegtetni. Annyira mentek már Isten igazságának megrontásában és elhomályosításában, hogy nem képes ez tisztán feltűnni, ha csak az ő hazugságaiktól meg nem szabadítjuk. Közben pedig mit csinálnak azok a kiváló örök és pásztrok? Látják a kardot, amely nem a fejük fölött függ, hanem már a nyakukon van; látják a juhokat, melyekre a farkasok nemcsak áhítoznak, hanem már fogaikkal meg is ragadtak, és meg is csonkították őket; s ők mégis, mint a legnagyobb békében, nyugodtan tétlenkednek, kivéve, hogy a maguk fejét féltvén, és a köz üdvéről való gondoskodást elvetvén, önmagukért a kelletténél is jobban aggódnak. Ha pedig erre vonatkozólag, amit nem tudom, tétlenségnek vagy hűtlenségnek nevezzek-e inkább, abban bizakodnak, hogy emiatt nem éri őket büntetés, ezzel világosan kimutatják, hogy ők tisztára mesének tartják mindazt, amit az Úr ígér, vagy amivel fenyegetődzik. Mondják meg hát, hogy az, amit az Úr Ezékiel által kijelentett, hogy Ő azon örálló kezéből követeli vissza a nép véré, aki bár látta a közelgő veszedelmet, mégsem adott jelt a trombita harsogásával: tulajdonképpen kire vonatkozik inkább, mint őrájuk? Ha ugyanis azon föltétel alatt állítottak az örök az egyház örállásaira, hogy sem éjjel sem, nappal ne pihenjenek: akkor éppoly vérszomjas dolog az ő hallgatásuk, mellyel a nép üdvét rosszakaratúan elárulják, mint maga az ellenség dühe, mely a fegyverteleneket és védteleneket elnyomja. Méltán követeli vissza tehát az Úr az ő kezükből a nép véré, mivel ezzel nem kevésbé vannak behintve és beszennyezve az ő kezeik, mint az ellenség kardjai. Vajon miféle emberekre érthető, ha nem éppen őrájuk, Krisztus azon mondása, melyben a legkeményebben megdorgálja és lenézően béresnek nevezi azt a pásztort, akinek tagadja, hogy gondja van a juhokra, s aki, ha látja, hogy közeledik és már-már támadni akar a farkas, elhagyván a nyáját, futásnak ered (Ján 10,12)? S ha sohasem tette volna az Úr ezt a kijelentést, akkor a saját lelkiismeretüket teszem meg bírójuknak: azt a pásztort, aki, ha a legkisebb leselkedést vette is észre éjjel és fölébredve rögtön oda nem siet, ugye gyávasággal vádolják? Azt pedig, aki a szegény kis nyáját, miután az istálló falait áttörték, ajtaját szétrongálták, a szélnek, zápornak, az ellenség és farkasok mindenféle fondorlatainak kitéve és kiszolgáltatva hagyja ott, mily nagy hanyagsággal fogják vádolni? Hát az, kinek világos nappal a szemei előtt tépetnek össze kegyetlenül a juhok, anélkül, hogy ő maga csak az ujját is megmozdítaná a

farkasok elűzésére? Minő méltó nevet lehet vajon adni az ilyen gyalázatos hűtlenségnek és miféle szigorú büntetéssel lehet érdeméhez képest eléggé méltán büntetni az ilyen pásztort? – Ezentúl, ha örökösükről és pásztori gondjukról kellőképpen számot akarnak adni, akkor különösen arra legyen gondjuk, ami nélkül semmire sem mehetnek hűségük bebizonyítását illetőleg, hogy ha vérvád alá esnek, amitől magukat szemtelen módon tisztáknak hazudják, semmi sincs rájuk nézve hátra, ha csak igazán és őszintén el nem mondhatják Pál apostollal, hogy ők sohasem vonakodtak attól, hogy nyilvánosan és magánosan is kit-kit megintve Isten minden akaratát hirdessék, kiváltképpen akkor, mikor látták, hogy az egyház erősen körül van véve a sátán ármánykodásaival. S e tekintetben látjuk, hogy maga ez a szent apostol is annyira buzgó volt, hogy nem elégedvén meg az otléte alkalmával tett gyakori intézkedésekkel, ezen intéseket távollétében levélileg, sőt még a börtönéből is megismételte: hogy távoztassák el az ebeket, távoztassák el a gonosz munkásokat, távoztassák el a megmetélkedést, mert ez gonosz civakodásokkal rontja meg az egyház valódi egységét (Fil 3,9).

Hát ha még azt mondom, hogy elnézésükkel és engedékenységgükkel a szerencsétlen és megrontott nép vakságát nemcsak előmozdítják, hanem még cinkostársaivá is teszik magukat mindenféle tévelygésben és babonában?! Hány van ugyanis közöttük olyan, aki tagadhatná azt az ocsmány gyalázatoságot, hogy mindjárt az első belépésekor a legveszedelmesebb tévelygéssel tölti el a népet, midőn annak szeme láttára és egész a butaságig menő figyelése közben a vizet ostoba ördögűzésekkel megboszorkányozza, hogy később ezerféle hallatlan babona céljaira szolgáljon? Melyikük tagadhatja, hogy a szószékről megint az oltárhoz megy, hogy azt a förtelmes káromlásokkal telt áldozatot elvégezze, vagy elvégzését színlelje; s a népet saját példájával és intésével az átkos bálvány imadására ösztönözze? Azután, hogy ő maga is a fülgyónások borzalmas kínpadjával gyötri a szerencsétlen népet; hogy hasztalan elégtételekkel és hazug feloldozásokkal üz belőle játékot; hogy a purgatóriumról szóló meséket, melyek oly sok veszedelmes istentelenséggel járnak, ünnepélyes imádsággal erősíti meg? Nem kell elfogadni azt az ellenvetést sem, amit ők ismételten fel szoktak hozni. A babonák ezen betegségeitől – mondják – nem lehet más alkalmasabb módon megszabadítani az emberek lelkét, mint ha kezdetben gyengéden s egy kissé enyhébben bánunk velük, míg a baj orvoslásának elviselését meg nem szokták és némileg meg nem erősödnek. Tehát, ha valaki olyan mérséklettel nem bánik velük, mely az ő gyöngeségüknek egyet-mást megenged, akkor minden siker nélkül súlyos sérelmek támadnak, és az Isten igazsága ellen való gyűlölet még jobban fellángol. Hiszen igazán nincsen olyan ember, aki szívesen meg ne engedné, és ne tanácsolná nekik, hogy az egész tanításukat akként szabályozzák, hogy mindig tekintettel legyenek arra a nagy gyarlóságra, amelyben most a nép tudvalevőleg szenved; hogy mellőzvéen néha a kicsinyes dolgokat, a

legszükségesebbekkel törődjenek; hogy a nagyobb hibák megjavítására igyekezhévén, bizonyos jelentéktelen szennyek fölött szemet hunyjanak; végül, hogy tejjel és mézzel tartsák azokat, kik az erős ételekre még alkalmatlanok. Viszont azonban az ő kötelességük volna első sorban is arra törekedni, hogy ne a saját maguk gyarlóságait takaró ürügy után kapkodjanak, hanem inkább azok gyöngeségének támogatására gondoljanak, kiknek a megerősítésére törekedni kötelességük. Azután, ne színleljék azokat a dolgokat, amelyek létezése mellett Krisztus az ő evangéliumának világosságával éppen nem tud feltűnni; harmadszor, hogy ne azzal az elnézéssel túrják a tudatlanságot, mely által az jobban és jobban megátalkodik, hanem azzal, amely azt lassanként elenyészteti, ha már egy pillanat alatt alkalmasan megszüntetni nem lehet. Végül pedig, hogy az igazságot akképpen hirdessék, hogy azt veszedelmes hazugságokkal ismét be ne szennyezzék. Mi nyilvánvalóbb dolog azonban, mint az, hogy ők ezzel a helytelen okoskodásukkal egyedül azt akarják elérni, hogy csak önmagukat nyugtassák meg? Ha minden veszély nélkül szabad hatalommal volnának felruházva a tanításra, akkor eléggé kitűnne, hogy mi az ő gondoskodásuk gyengesége. És ha igaz volna az, hogy ők valamit is törődnek a népükkel, ami azonban üres képzelődés, mégis ki helyeselné azt, hogy az istentelenség borzalmas példáinak szemük előtt való elkövetését észrevétlenül túrják el? Melyik apostol hirdette valamikor az egy Istent úgy, hogy nyíltan ne hangoztatta volna, hogy a pogányok összes istenei ördögök? Tanította-e valaki azt, hogy Krisztusban van az üdvösség anélkül, hogy a bálványoktól való hittől egészen el ne fordult volna? Ki foglalta egy köpönyeg alá az igazságot a hazugsággal, a világosságot a sötétséggel, az evangéliumot az átokkal, Krisztust Béliállal? S ők azzal mentegetőznek, hogy azt a sok ezernyi Istent, a társzekérnyi bálványokat és babonákat azért túrik meg nyugodt lélekkel, hogy így a tudatlan és tanulatlan népet megbotránkoztatás nélkül vezessék az igazság megismerésére. Szívesen eltúrik ők, hogy az üdvösségben való bizodalom ide-oda tekeregjen addig, míg a nép, mely távolból sebtiben látta meg a Krisztust, ha neki úgy tetszik, teljes szívvel Őhöz nem alkalmazkodik. Pedig ezek volnának az első dolgok, mikből az egyházat kezdeni, s az első alapok, melyeket az egyház felépítése végett lerakni kellene. Azért ennek a türelemnek, melyet azokban a dolgokban tanúsítanak, amiket éppen nem kellene megtúrni, semmi hasonlósága sincs azzal a tejjel, mellyel Pál apostol a gyenge korinthusbelieket táplálta (1Kor 3,2). Az ugyanis azokat, akik még gyermekek a Krisztusban, az ő kis mértéküknek megfelelően jámborságra szoktatja, ez a türelem pedig a vallást egészben véve megsemmisíti. Az a mennyei életre táplálja a lelkeket, ez pedig megöli őket. Azonban hát oktalanul cselekszem, mikor ily sokáig foglalkozom olyan dologgal, mely a lehető legegyszerűbb, s amelyet igen röviden meg lehet oldani! Senki sem tartja ugyanis meghallgatandónak az olyan embert, aki midőn a legnagyobb veszedelemben az üdvösség előmozdítására küldetett, azt mondja, hogy ő, hogy munkájában biztosabb előmenetelt tegyen, az üdvösség első kezdeteit hosszú időre elhalasztja: különösen mikor nyilvánvaló

dolog, hogy az ő ilyen késlekedése folytán annyira tönkre megy minden, hogy azokat később senkinek a közreműködése által sem lehet rendbehozni. Azután az ő huzavonájuk visszautasítására szolgál az is, hogy majdnem mindazon dögvészes tévelygéssel beszennyezik az egyházat, melynek pedig az ezektől való megszabadítására vállalkoztak. Mert mi egyebet is jelentene pl. Istennél a halottakért való közbenjárás, mint az emberek értelmének a purgatóriumra vonatkozó veszedelmes vélekedéssel való beszennyezését? Mit jelentene egyebet az, hogy a bűnök felsorolásának meghallgatása és az elégtétel megjelölése után feloldozva bocsátják el az embereket, ha nem azt, hogy az eddig rajtuk levő kötelékekkel még jobban megkötözik őket? S mit jelentene – hogy sok egyébről ne szóljunk – a misei áldozat bemutatása, ha nem azt, hogy egyszerre adják át a népet is, és magát a vallást is ugyanazon pusztulásnak? Épp úgy tesznek tehát ők, mintha a sebész azért, hogy az ember egészségét biztosítsa, előbb megölné az embert, vagy ha az orvos azért, hogy a gyomor működését valami egészséges itallal rendbehozza, előbb azt méreggel kimosná. Ó, milyen vezetők ők, akik célszerűbbnek tartják Isten igéjét és az emberek lelkeit mód nélkül, ok nélkül és különbség nélkül beszennyezni, elhomályosítani, megzavarni, megsemmisíteni és kioltani, mint bőrük veszélyeztetésével az Isten által előírt egyszerűséget megtartani! Azt kívánják tehát, hogy azon nép hűséges és jóra való pásztorainak tartsák őket, amely népet nemcsak az istentelenek önkényének vetnek oda hanem ők maguk is gyalázatosan becsapnak? Azokra a nem tudom miféle tanításokra hivatkoznak ők velünk szemben oly gögösen, amelyeken ilyen bevezetés mellett jelennek meg a hallgatók, s amelyeket végül is oly meglepő fordulatokkal fejeznek és végeznek be? Sőt minő képpel merészelnek a saját védelmükre még szót is emelni ők, akik tudvalevőleg undorító bálványimádásnak és nem egy szentségtörésnek az előmozdítói? Nem szólok az év többi részéről, amelyben egyházaiktól távol lévén helyetteseik, a legdühöngőbb rablók által a fosztogatásnak, pusztításnak, rablásnak és garázdálkodásnak minden nemét végrehajtják, mert ezek előadására egy egész könyv sem volna elég! S a nevek is, mikbe fosztogataikat burkolják, annyira különösek, hogy csakis ők és egy néhány fortélyos jogtudós érti meg őket. De ha ezeket az alattomoságokat s a rablás annyiféle művészetét figyelmen kívül hagyjuk is, mégis minő joggal ragadják el azt, ami a pásztorok élelmére volt szánva? Mivel ugyanis számot kell majd adni a pásztorok fejedelmének, hogyan juttatná ő gonosz rablóknak azt amiről azt akarta, hogy a becsületes pásztoroknak jusson munkálkodásuk jutalmául? Persze nem gondolják meg azt, amit az Úr már régen kijelentett (Ézs 56,10), mikor oly szigorúan megfeddi az álmos kutyákat, melyek gyávák arra, hogy ugassanak, de megelégedni nem tudnak!

De hát sokkal nagyobb s (amint ők is hiszik) sokkal nehezebb küzdelem vár reám a papok többi csapatával. Akiknek a papi méltósága ugyanis nem olyan, hogy mint

pásztorok maguk álljanak az egyházak élén (ilyenmő csudálatos nevek: az apátság, perjelség, kanonokság, káplátság, dékátság, továbbá a prépostság, kincstárnokság és más végtelen sok – mint mondják – személyhez kötött tisztségek), azok azt hiszik, hogy semmi sem akadályozhatja meg őket abban, hogy a birtokukban levő javadalmakat megtartsák és annak jövedelmét mint jogos örökségüket, a tetszésük szerint való költekezésekre használják. A jövedelemről azonban majd később: most csak azt vegyük fontolóra, vajon szabad-e nekik ilyen béklyókat rakni magukra? Tudom, mit hoznak fel önmaguk mellett azok az apátok, ha ugyan vannak ilyenek, akik nem akarnak úgy feltűnni, mintha ők Isten ígétől elpártoltak volna. Azt mondják ugyanis, hogy éppúgy helytelenítik a jelen állapotokat, mint bármely más jóérzésű ember, és mivel utálják a monostori életet, melyről tudják, hogy mindenféle istentelenséggel van tele; azért nem is ápolják azt a legkevésbé sem; s nem ő rajtuk áll, hogy el ne pusztuljon és meg ne szűnjön: mert ha nekik hatalmukban állana, ezen gondolkozásuknak kifejezést is adnának. Hogy pedig ezen mocsarokból eredő jövedelmeket elfogadják, azért még nem süllyednek bele a piszokba, hanem az Úrtól felajánlott áldást nem vetik meg, s ilyen lelkiismeret mellett bizonyosak arról, hogy ők semmiféle gyalázatos cselekedetnek sem szerzői és előmozdítói. – Vajon, ha ezt komolyan mondanák, eltűnék-e, hogy őket az általuk – mint mondják – megvetett istentelenség fejének tartásuk: és nem fordulnának-e el inkább tőle egész lelkükkel annyira, hogy az abban való legkisebb részesedéstől is távol tartsák magukat? S ugyan hát micsoda az apát, ha nem feje és védője a monostori babonának? De mondhatná valaki: még ebből nem látom be, hogy miért kell a szerzetesi állapotot gyalázni, ha az első szóra nem is támadják azt, aki a monostor kormányzását szent dolognak tartja: ha csak esetleg azt nem gondoljuk, hogy egy véleményen kell neki lennie azzal, ki a kalózkodást ugyan kárhóztatja, de magát a főkalózt dicséri. Hát vajon nem az apátok felügyelete és vezetése alatt történnek-e mindazok a szentségtörések, melyeket azokban az undorító cellákban véghezvisznek? S ugyan már ki hinné el, hogy önekik nem tetszenek azok a dolgok, amiket az ő nevükben és az ő intésükre végeznek? Ki várna tőlük olyan példát, amelyben nemtetszésüknek adnának kifejezést azok iránt, amiket helyeslésükkel tőlük telhetőleg megerősítenek? Azon vélekedésükben pedig, hogy ők gondtalan és minden tehertől ment méltóságához jutottak, ugyancsak csalatkoznak. Mert ki vonná kétségbe azt, hogy mindegyikük pástorként tartozik élén állani a maga testületének, melynek kormányzása végett apáttá tétetett? Hiszen csakis azzal a föltétellel választják őket arra helyre, hogy pástori kötelességet teljesítsenek és ők tisztük elfoglalásakor erre meg is esküsznek! Ha a nép közül kérdeznak meg valakit az apát kötelessége felől, rögtön kész a felelet: hogy az apát a szerzetesek igazgatása végett helyeztetett azok fölé, hogy az igaz tudományban és szent erkölcsökben jó példával járjon az ő testülete előtt, a tudatlanok tanítására ügyeljen, a bűnösöket fenytse, az eltévelyedetteket a jó útra vezesse. S mikor ezeket oly nyíltan beszélük az utcán az ő kötelességeikről, mily szemtelen hazugság akkor az, hogy ő rájuk éppen nem tartozik

a szerzetesek magánélete, s hogy őket éppen nem érdekli, vajon jól van-e berendezve ez az élet, vagy pedig mód nélkül rakoncátlan-e? Mennyire kijátsszák ők e tekintetben az emberek vélekedését, pedig bizonyára a saját ígéretük által vannak elkötelezve, hiszen ünnepélyes esküvel kötelezték magukat arra, hogy hűséges pástorok lesznek! Azoknak a gondozását vetik el tehát maguktól oly messzire, kiknek védelmezésére és megőrzésére előbb Isten és az emberek előtt esküt téve vállalkoztak? Hol van hát az a tisztelet, melyet az Úr akarata szerint az ő nevével szemben tanúsítani kell? Hol van az eskü szentsége, amelyet minden művelt ember sérthetetlennek tart? Hol az adott szó szentsége, a magasabb műveltség legfontosabb része? Azt mondják, hogy disznók vannak órájuk bízva, ezeknek pedig a hasát kell megtömni, nem a lelküket művelni! Isten azonban embereket teremtett, akiket kellő tanítással kell abból az állati vadságból, amelybe süllyedtek, az emberi szelídségre visszavezetni. De nagyobb a tudatlanság, mint a tanítás, mely a tudatlanság enyhítésére kínálkozik. Miért nem mondanak le tehát rögtön arról a foglalkozásról, amelynek, mint tudják, nem felelnek meg?!

Eddigélé csak azokról a dolgokról szóltunk röviden, amik az apátokra vonatkoznak vizsgáljuk meg most már, amint mondják, egy csapásra azokat is, mik az előbb felsorolt piszkokkal kapcsolatban vannak. Mivel azonban a gyalázatosságok minden egyes nemét, melyek mindenféle papi méltósághoz állandóan hozzátapadnak, külön-külön megvizsgálni és sorban kifejteni majdnem megmérhetetlen feladat volna: elegendőnek tartom kimutatni azt, hogy az egész sokaságban egyetlen sincs olyan, amely nem két förtelmes szentségtörésen alapszik, amely áron pedig a keresztyén lélek egyáltalában semmi boldogsághoz sem tud jutni. Mindennapi szólásmód az náluk, hogy a kötelesség miatt élvezik ők a javadalmat, s hogy az ő tisztük mindig teherrel jár. De bár a terheknek különféle nemei vannak, az mégis állandó sajátsága valamennyinek, hogy a misei áldozatokkal, mintegy elégtételadással, a megholtak lelkeit bűneiktől megtisztítják. Ezt a feladatot – mondom – el kell végezni mindegyiküknek, aki azokban a szent javakban részesedik. Nincs oly gazdag apátság, s nincs viszont oly szegény káplánság, mely alá ne volna vetve ennek a törvénynek. S az nem is tartozik a dologra, vajon maguk személyesen, vagy helyettes által végzik-e□ ezt a szent feladatot. Az én véleményem szerint azonban nem hiányzanak majd olyanok sem, akik ahhoz a nyomorúságos mentséghez fordulnak, hogy az ilyen piszkos dolgoknak a szennyes papokra való átruházása folytán ők mindenféle szennytől tisztán bírják a javadalmakat. De mi egyebet érnek el ezzel, mint azt, hogy egy bűntől igyekezték magukat megtisztítani, kétszeresen árulják el a haszontalanságukat? Attól ugyanis, minek a véghezviteléről látják, hogy bűnös dolog, visszatartják magukat: véghezvitelükről azonban mégis hűségesen gondoskodnak. Mármost kérlek, kiknek tulajdonítjuk inkább a gonosz cselekedettel járó bűnt, ha nem azoknak, akiknek akaratára azt elkövetik? Amikor

pedig saját parancsukkal és tekintélyükkel bűnös cselekedetre indítják azokat, akiknek szolgálatát igénybe veszik, vajon nem követnek-e el ezzel egy másik bűnt is? Ha valaki tagadná, hogy ő embert ölt, azért, mert nem saját kezével, hanem bérgyilkos által ölette meg, melyikünk nem vetné meg az ilyen embert, természetesen azért, mivel a saját beismerésével kettős vádat emel önmaga ellen, azt ti., hogy értelmi szerzője volt a gyilkosságnak, és azt, hogy egy más embert gonosz eszközzel megrontván, bűne részesévé tett? Pedig hát nem ehhez hasonló dolgot cselekesznek-e ők, midőn gondoskodnak arról, hogy Istenre a meggyaláztatást kiróják, és másokat bérrel rontanak meg, hogy ennek a végrehajtására merészkedjenek? De – mondják ők – nem rontjuk meg mi azokat, kik pénzért bármiféle istentelenség elkövetésére készen állnak. Éppen olyan ez, mintha az említett gyilkos azzal védekezne, hogy ő azt, kinek szolgálatát a gáztett végrehajtásában igénybe vette, éppen nem rontotta meg, mivel az már előbb is gazemberséghez szokott bandita volt. Amint tehát az ilyen ember a haramia vakmerőségét erősíti akkor, amikor őt tette ingerli: úgy ők is napról-napra még megátalkodottabbá teszik azok alávalóságát, akiket folyton új szentségtörésekben foglalatostkodtatnak. De nem szándékom ezt folytatni, s nem is szóltam volna róla, ha a saját gátságukkal nem kényszerítettek volna engem, midőn ebben a nagyon is ismert dologban, nem tudom miféle csalfaságot igyekeznek felhasználni. Mondom, nem támadom már tovább őket, csak afelől legyünk mi bizonyosak, hogy semmiféle szörszálhasogatással nem találhatnak kibúvóra, s hogy senki sincs közöttük, ki a fönnebb említett két istentelenséggel be ne volna szennyezve. Nincs köztük ugyanis olyan, ki a miseáldozatok végrehajtásával gyalázatos kereskedést ne űzne; s nincs közöttük senki sem, aki azoknak a hazug elégtételeknek, melyeket a sátán talált ki a megholtak váltságára, árát ne szabná. Ha a mise megsemmisíti Krisztus papi méltóságát, melynek pedig öröknek kell lennie; ha eltörli azt az áldozatot, amellyel egyszer minden bűnt kiengesztelt; ha beszennyezi az ő vérét, mely mindannyiunkat tisztára mos; ha teljesen megsemmisíti az ő halála által szerzett váltságot; ha megszentelteleníti azt a vacsorát, mellyel az ő halála emlékét nekünk ajánlotta; ha tönkreteszi Isten fölségét az által, hogy bálványt állít az ő helyére: akkor ám lássák azok, akik pénzt adnak a misék elvégzésére, hogy minő eléggé elfogadható okkal tudják tisztázni magukat, hogy vád ne érje őket mindazokban a dolgokban, amikre tudva és akarva alkalmat szolgáltatnak. Ha végül a mise magában foglalja a káromlás minden nemét, mellyel Isten és Krisztus dicsőségét el lehet homályosítani, akkor ám lássák, hogy mindannyiszor, ahányszor az áldozárt az oltárhoz küldik, nem azt a diadalt ülik-e, mellyel Krisztus egész birodalma a sátán tulajdonába megy át? S ha a keresztyén embernek szabad Krisztust az ő keresztyével együtt így gúny tárgyává tenni és pellengére állítani, akkor végül semmi sem lesz, ami nem volna szabad. Bizony inkább a halált kell ezerszer is elszenvedni, semhogy a mi hibánk folytán, valamikor ilyen gyalázat érje a Krisztus szentséges szent nevét! Mert bízhatik-e közbenjárásában az, aki őt az ő papi méltóságától, vagyis közbenjárói tisztétől

naponként megfosztja? Vajon a saját örök megszentelését a Krisztus egyetlen áldozatában találja-e az, aki ezt az áldozatot eltörli és megsemmisíti az által, hogy másokat állít helyébe? Remélheti-e a saját szennyének Krisztus vérével való lemosását az, aki ezt a vért a disznóknak veti oda, hogy megtapossák? Ébredhet-e valaki Krisztus halála folytán az örök életben való reménységre, ha ezt a halált egészen megfosztja az erejétől azért, hogy gyümölcsét másra vigye át? Az, aki a Krisztussal való közösség szent jegyét is megrontja, gondolhatja-e azt, hogy ő a vele való közösségben él, amelyen kívül csakis a halál van? Minő lelkiismereti nyugalommal lép Isten ítélőszéke az, akinek főgondját az képezi, hogy azt a dicsőséget, melyet az Úr kívánsága szerint sértetlenül kell az Ő számára fenntartani, a bálványra vigye át? S az olyan szívben, amelyből mindez hiányzik, lehet-e egy szikrája is a hitnek vagy jámborságnak? Azonkívül bámulatos dolog az is, hogy nem értik meg jól, mily gyalázatos hitszegést követnek el Krisztussal szemben akkor, mikor azokkal az elégtételekkel kereskednek, melyek – szerintük – a megholtak lelkét a gyötrelmetől megmentik. A bizonyosnál is bizonyosabb ugyanis az, hogy ahány lélek üdvét pénzért áruba bocsátják, azoktól megtagadják azt az egyedüli és igazi váltságot, mely nem aranyon és ezüstön, hanem a Krisztus drága vérében alapszik. Azt hiszem, senki sem lesz most már, aki, ha egy kissé pirulni képes, lelkiismereti ártatlanságát merné bizonyítgatni ezen szentségtelen papi állások megtartásában, amelyek közül még a látszólag legtisztábbak is oly sok átkos alávalósággal járnak.

Most hozzád intézem szavaimat, dicső férfiú, és általában mindazokhoz, kik a pápa birodalmában valami javadalmas állást töltenek be; s azt kérdezem, hogy minő lelkiismerettel merészelitek a javadalomból évenként befolyó jövedelmet bitorolni!? Ha ez a kérdés a ti bíróságaitok előtt kerülne döntésre, tudom, hogy a javadalom birtoklására teljesen elegendő volna az évek hosszú sorára való hivatkozás; de ha ezen dolog elbírálását azokra a jóra való férfiakra bizzuk, kik az igazságot és méltányosságot veszik inkább tekintetbe és nem az évek sorozatát, akkor kérlek szeretettel, minő címen véditek meg a ti birtoklásokat? Tegyük fel azonban, hogy Isten ítélőszéke előtt van szó erről a dologról, mivel ennek az eldöntése tulajdonképpen Őrá tartozik, s mivel nem is található az emberek között oly jó és oly igazságos bíró, mint Ő! Amennyire én tudom, négy osztályba sorolt jövedelmek van. Ezek ugyanis részint a tizedekből, részint a földek vagy adók évi részleteiből, részint a hízog csalásokból (amiket ti rendkívüli felajánlásoknak neveztek), részint erőszakos végrehajtásokból (amiket lelki jogoknak hívtok) állanak. A tizedekre vonatkozólag azt mondjátok, hogy ezek, mivel a mózesi törvény a lévíták számára szabta meg őket, most tirátok, (persze mint lévita nemzedékre) van átruházva a legtermészetesebb rend szerint. Először tehát erről kell beszélnünk; bár felesleges és szinte nevetséges dolognak tartom azt hogy a tizedekre vonatkozó jogról ily kétes vitát kezdjek veled, aki jól tudod, hogy ezt a lévíták helyére való következést a kapzsi

emberek ravaszsága gondolta ki fortélyosan ugyan, de minden elfogadható ok nélkül. Hogy milyen gyenge és erőtelen bizonyíték az, amit ők, az apostol leveléből (Zsid 7,12) felhoznak, hogy a papság átruházásával szükségképp átruházódott a törvény is, még kimutatni is restellem. Áron papsága kétségtelenül Krisztusra szállott át, kinek jótéteménye által nem a pénzsóvár emberek bizonyos száma, hanem kivétel nélkül a hívők egész nemzetsége felvétellett a királyi papságra. Mit tartozik ez a nem tudom miféle ál-lévítákra, kiknek Isten népe között még a legutolsó padokat sem engedjük át!? Hogyha ők ugyanolyan feltétel mellett léptek a lévíták helyére, mint amilyen a lévítákra vonatkozott, akkor miért engedik meg maguknak azt, hogy a tizedeken kívül még oly sok vagyont lenyeljenek, s mindenünnen oly különböző dolgokat gyűjtsenek össze? Azon feltétel mellett adatott ugyanis a tized a lévítáknak, hogy egy talpalatnyi földjük se legyen a lakóhelyükön kívül (Józs 14,3 s másutt is). Miért engedik meg maguknak oly szívesen és bőségesen a bor élvezését, amit pedig a lévítáknak megízlelni sem volt szabad? (*) Hagyjanak fel tehát az ilyen ostobaságokkal, amiket bár a cáfolásra méltónak nem tartok, mégis kénytelen voltam röviden érinteni, mivel látom, hogy ezekkel a tapasztalatlan embereket megtévesztik. Ha esetleg helyeslik egyesek azt az állapotot, hogy mint a zsidóknál a tizedekkel tartották el a lévítákat, úgy a keresztyén népnél is tizedet szedjenek, hogy ez szolgáljon a pásztorok és szegények táplálékául, ez ellen egy szót sem szólok: sőt az ő vélekedésükre én is ráadom szavamat, mivel valahonnan bizonyára el kell venni azt, amit az egyház szolgálnak fenntartására kell fordítani. Nem tartom azonban célszerű dolognak ok nélkül újítani azt, ami igenis méltányosan van megalkotva, csak hamis ürügyként ne hozzák fel ezt a lévítai jogot, és az egyházi pásztor bérét ne a bőséges tizedekhez mérten, hanem az apostol előírása szerint állapítsák meg, hogy ti. elégedjék meg az élete fenntartására szükséges segédeszközökkel. Egyébként mivel erre a célra vannak szánva a tizedek, egyúttal azok az éhes gyomrok, amelyek most egyedül önmagukat tömik velük, mintegy felállított korlátokkal vannak eltiltva attól, hogy a vetésből egyetlen kalászhoz, vagy egy csirkéhez is hozzányúljanak. Amint azonban ma állnak a viszonyok, mikor az őket semmiféle isteni, sem emberi jog alapján meg nem illető tizedeket erővel csikarják ki, ezzel mint a leggyalázatosabb tolvajlással idegen vagyona rontanak. – Az évi részletekre vonatkozó jog meghatározásában (ha nem csalódom) az a legáltalánosabb nézet, hogy mindezek azon adományozás címén, melyet a jogtudósok az "ok miatt" (ob causam) való adományozásnak neveznek, jutottak nektek osztályrészül azért, hogy a szentségtörő misével, és más énekes imádságokkal a megholtak lelkét a purgatórium képzelt börtönéből kicsaljátok. Arra tanították ugyanis a pápa iskolájában az embereket, hogy nekik, ha a bűnök tudatától reszketnek, csak azon feltétel alatt adatik meg a bocsánat elnyerésében való reménység, ha a büntetést Isten szigorúságának megfelelően kiállották, vagy elégtétellel megváltották. A büntetés lerovása a purgatórium tüzeiben való égettetés volt; az elégtétel pedig abban állott, hogy a barátok és papok gyomrába süllýesszék mindazt, ami az ő ítéletük szerint

elegendő a bűn kiegyenlítésére. Íme, minő forrásokból eredt s aztán minő gyarapodásokkal jutott a ti birtoklási jogotok oda, ahová, mint látjuk, manapság már elérkezett, úgyhogy nincs egy csipetnyi földetek sem, amelyet nem a purgatórium javára kellene írnotok! Most Isten előtt kérdezem tőled, édes barátom, s másoktól is, akik Isten igéjének tisztaságától nem borzadnak, s akiknek lelkéből szétfoszlott a purgatóriumról való ostoba képzelődés, hogy felfogásotok szerint vajon fennállhat-e igazságosan a ti birtoklási jogotok, mikor jól tudjátok, hogy a birtokokban levő javakat csakis azon föltétel mellett írártok rátok volt gazdáik, hogy a ti közbenjárásotok által a purgatórium gyötrelmétől megszabaduljanak, s majdnem azt mondom, hogy azon föltétel alatt, hogy ti az ő förtelmes istentelenségüknek eleget tegyetek? Persze a polgári törvények (mivel semmi sem nagyobb ellensége a szabad akaratnak, mint az elvakultság) fölmentik az adományozót, mert ezt vagy az elvakultság vezette félre, vagy ravaszul rászedték. Tudjátok azonban, hogy az ilyen adományozások csakis az elvakultságon alapulnak, sőt jó részben még a hamisítást sem nélkülözik. Ugyanezek a törvények érvénytelennek nyilvánítják az olyan adományozást, mely meg nem engedett feltétel mellett történik. Nincs azok között az adományozások között olyan, mely Isten borzalmas káromlására ne kötelezne benneteket. Hiszen semmibe sem kell venni az ilyen feltételeket! Jó, akkor ki engedte meg nektek azt, hogy ti a saját tetszésetek szerint bírjátok idegen javakat, amelyek, mivel bizonyos kitűzött feltétel mellett adatnak nektek, ha e feltétel nem teljesedik, nem is lesznek a tieitek? A kölcsönös kötelezettséggel járó szerződések rendje nagyon is elterjedt és mindenki előtt ismeretes, mely szerint a szerződés értelmében cselekedni és abból valami hasznot meríteni csak annak lehet, aki a szerződésben levő kikötésnek eleget tett. Tehát vagy idegen javakat bitoroltok, vagy csak azon feltétel mellett a tieitek azok, melyet magukban elgondoltak azok, kiknek kezeiből a javakat átvettétek. Ha az adományozóknak nem volt szabad ily gyalázatosságokat kikötni, akkor gondoljátok meg, hogyan volna szabad ilyen szerződéses viszonyba lépni!? Ennélfogva ha a ti konyhátok e tekintetben csak a purgatórium lángjának felgyújtásával tud melegíteni, akkor ennek kioltásával ugyanannyit kell veszítenie melegéből. Könnyű dolog ugyanis az emberek szeméi elé tárni a szemfényvesztéseket, hogy ezekkel kijátsszátok őket, de mikor Isten ítélőszéke elé kerül a ti ügyetek, aminthogy valamikor bizonyára fog is kerülni, akkor, mivel egyedül a tolvajlás és rablás címével van felruházva, össze is fog az omlani. Azok pedig, amik szent adományok és ajándékok címén a templomoknak való felajánlás folytán hullanak pénzes zacskóitokba, annyira telve vannak mind átokkal, hogy csodálkozom, hogy nem borzadtok el a puszta érintésükre is. Hisz nem titok előttetek, hogy miféle bálványoknak, Istennek mily nagy megalázásával és milyen babonával ajánlják fel őket, és ti a szent dolgok papjai és előljárói mégsem restellitek megvallani, hogy mindezeket, mintha nektek volnának felajánlva, ti faljátok fel. Ó, Róma, (hogy egy szóban fejezzem ki minden bajnak gyökerét, a kapzsiságot) hány, különben nem rossznak született természetet rontasz meg, s rossz neveléssel

megrontván hányat aljasítasz el mind jobban és jobban, s így elaljasítván hányat teszel tönkre?! Vajon hát oly nagy vaksággal vannak megverve az emberek, hogy mikor a felajánlók kezéből átveszik a bálványoknak szentelt adományokat, melyek az ilyen babonák papjainak vannak szánva, ugyanakkor nem gondolják meg, hogy a bálványimádásba való teljes részvételbe bonyolódnak? Ha annyira felgerjedt az Úr haragja az izraeliták ellen a préda titkos megrablása miatt (Józs 7,1 stb.), akkor miféle büntetlenséget remélnék azok, kik az átokkal teljes adományok zsebre rakása végett nem átallják a bálványoknak szánt áldozatok élén állani? – Következnek most már a végrehajtások, melyeket a ti tanácsotokra lelki jogoknak tartanak, s amelyek az önkéntes adományoktól abban különböznek, hogy ezekkel a népet ravaszul becsapják, amazokkal pedig ellenség módjára zaklatják. S éppen a veled egy rendben levő emberek, kiknek nagyobb terük nyílik a rablásra, gazdagabb zsákmányt is ejtenek. Az a római főrabló ugyanis olyan különbséget tett az övéi között, hogy minél közelebb áll valaki ő hozzá rangban, annál szabadabban zsákmányolhat. Azonban épp oly kegyetlenül pusztítják a többiek is mindnyájan azt, amiről azt hiszik, hogy az ő rablásvágyuk számára van kijelölve. Az a gyűrű tehát, a te rablásaid megpecsételője, sokkal bőségesebb zsákmánnyal áraszt el téged évenként, mint valamelyik kis plébánost a gyűjtésben és takarításban való buzgósága, de azért ennek a zaklatásai, mellyel népét az ő módja szerint gyötri és nyugtalanítja, épp oly borzalmasak és vérszomjasak. Azután ki-ki amennyihez így hozzájut, annyi sikasztásban teszi magát vétkessé. Ó, soha eléggé meg nem vethető javak, amelyekben – bár manapság (korunk romlottságánál fogva) esztelen vágyakozásukban sokan örülten áhítoznak rájuk – nincs egy fillér sem, mely tolvajlással, szentségtöréssel, vagy rablással ne volna beszennyezve! Hát ezeket élvezik oly nyugodtan és ezek miatt mondják magukat boldogoknak ők, a keresztyének? Persze, hogy ezek miatt; ha oly nagy értékűek ezek, hogy érettük le kell mondanunk abban az örök boldogságban való reménykedésről is, amelyet bizonyára nem érnek el sem a tolvajok, sem a fősvények (1Kor 6,10). – Érdemes azonban meghallgatni egyesek pompás kifogását! Vannak ugyanis olyanok, kik azt gondolják, hogy önmagukat igen szépen kimentették azzal, hogy ezeket a bárhogyan szerzett javakat nem gyalázatos módon, s nem is bujálkodva pocsékolják el, hanem részint a saját életük mértékletes módon való fenntartására fordítják, részint pedig a szegények nyomorának enyhítésére szánják. Mintha bizony képes volna a tolvaj vagy a rabló magát eléggé tisztázni azzal a védekezéssel, hogy a saját házi takarékoságát és józanságát bizonyítgatja; vagy kedves volna Isten előtt az a bőkezűség, mellyel a lopott dolgok fölöslegét a szegényeknek juttatjuk. Hiszen azt parancsolja az Úr, hogy szegjünk meg a kenyeret az éhezőknek, de a miénket (Ézs 58,7), s azt parancsolja, hogy osztogassunk a szegényeknek, de a saját vagyonunkból; viszont szigorú tilalommal tiltja azt, hogy az ebnek árát Őnéki feláldozzák (5Móz 23,18). S ezzel a jelképes mondással azt fejezi ki, hogy Ő utál minden tisztátalan és bűnös úton szerzett áldozatot. Teljesen igaz a Sirák könyvében

lévő azon mondás (34,23), hogy azt, aki a szegények vagyonából készített áldozattal áldozik, úgy veszi az Úr, mint azt, aki a fiút az atya szeme láttára öli meg. Te pedig és a te hozzád hasonlók, kiknek a gyalázatossága még ez alatt a hiábavaló és silány lepel alatt sem foglalhat helyet, mit hoztok fel majd mentségül? Veletek most már a legfőbb jog, azaz Isten ígéje, alapján nem fogok vitázni, de mit szóltok ahhoz, ha maga a kánonjog is (melynek a jótéteményéből éltek) zsarolásban mond benneteket bűnösöknek és a vitás ügyet éppen úgy fogja fel, mint ahogy mi kívánjuk? Tetszik, nem tetszik, de be kell vallanotok, hogy nem szabad semmivel sem többet eltulajdonítanotok, mint amennyit maguk a kánonok megszabnak! A ti Spartacusotok⁹ azonban nem volt oly szemtelen, hogy vadállatias rendeleteibe be ne vegye legalább Hieronymus ezen mondását: "A papok javai a szegények javai; és ha valaki ezekkel a gazdaságos és takarékos életmódon túl visszaél, az a szegényeket lopja meg." S az a borzalmas tékozlás, mely a ti házaitekben látható, hogy egyezik meg ezzel a rendszabállyal? Tudom, hogy ti, a hamis evangélium papjai, mind azt kiabáljátok, hogy én igazságtalanságot követek el rajtatok, mivel méltatlanul azon iga alá kényszerítlek benneteket, amelyet minden jámbor embernek le kell magáról ráznia. Én azonban nem szándékozom itt a ti szabadságotokról vagy szolgátságokról beszélni; de amint a föld birtoklási jogának eldöntésénél nem az a vizsgálat tárgya, hogy milyen ura van a földnek, hanem az, hogy minő jogon állapították meg az illető vidék törvényei, hogy ő legyen az ura: úgy rólatok említést sem téve azt mondom, hogy azoknak a papi állásoknak, melyeket ti a pápa fennhatósága alatt csakis az ő beleegyezésével és az ő törvényei szerint bírtok, szintén meg van a maguk alapja: mondom tehát, ez a törvény kötelez titeket arra, hogy a papságok jövedelméből többet ne költsetek a magatok dolgára, mint amennyit a pápista kánonok nektek megengednek. Ha pedig restellitok, hogy ezek a kötelékek rátok nehezednek, akkor ne bonyolítsátok bele önként magatokat! De miért fáradozom én oly aggságoskodva ezen dolog kimutatásával, mikor kétségtelen dolog az, hogy azok, akiknek bőkezűsége folytán gazdagok vagytok, nem azért vonták el örököseiktől a saját javaikat és adományozták nektek oly bőkezűen, hogy fejedelmi fényűzésre nyújtsanak módot, hanem azért bízták a ti gondozástokra, hogy közös birtokai legyenek azok a jó embereknek a szegényekkel. Titeket tehát nem annyira uraivá, mint kezelőivé tettek ezen birtokoknak! Ha a hitszegés legnagyobb foka az, ha a letéteményt valaki hűtlenül kezeli, akkor igazán semmiképpen sem lehet megbocsátani nektek, akik oly feltűnő arcátlansággal pazaroljátok el a szegények elől azt, amit csak letéteménybe helyeztek nálatok azért, hogy az ő kezeikhez jusson.

---

⁹ Ti. a római pápa. Spartacus előbb római katona, majd rabló, s később a fellázadt rabszolgák vezére volt. Kr. e. 70-ben tört ki a rabszolgaháború, s 71-ben győzte le őket Crassus, s az ütközetben Spartacus is elesett.

Ehhez a bajhoz igen közel áll egy másik is, az ti. hogy azt a méltóságot betölteni nem tudjátok anélkül, hogy különböző módokon a botránkozásoknak sokféle magját ne hintenétek el. S ez az egy ok elegendő a keresztyén embernek arra, hogy egyszerre száz papi méltóságról, még ha a leggazdagabbak és legfényesebbek is azok, azonnal lemondjon. Mert körülbelül egy olyan jámbor ember sincs, akit az ilyen példa nagyon meg ne zavarna. Azokat, kik egy kissé még gyengébbek, megrendíti az a bizonytalanság, hogy vajon tréfából vagy komolyan, rosszindulatúan vagy őszintén kelünk-e ki a pápisták ellen, mivel azt látják, hogy a mi részünkön lévő férfiak zsoldosai a pápának. Mások inkább azon tűnődnek, vajon meg van-e engedve az olyan dolog, amelytől – mint látják – azok a férfiak, kiket ők nem tartanak rosszaknak, éppen nem borzadnak. Sőt a merészebbek még a követésükre is felbátorodnak. A legtöbben azonban méltán élnek abban a meggyőződésben, hogy ti az egész vallást mesének és játéknak tartjátok. Krisztus ellenségei pedig, miféle rágalomokkal tépik meg Isten szent evangéliumát, miféle megszólásokkal gúnyolják Krisztus szolgálait és minő diadalokat ülnek! De hát minek is beszélek?! Igen kevesen vannak, akik a ti életetekbe, mint botránköbe bele ne ütköznének. Minő bódultság az, hogy egy hajszálnyira sem indultok meg az összes jó és rossz emberek ítéletein, különösen mikor azt veszitek észre, hogy a ti gyalázatokat, az említett gúnyolódások és csipkedések által, amik ugyan teljes joggal érik a ti vak kapzsiságotokat, magát Isten fölségét is kigúnyolják, az ő szent evangéliumát rágalomokkal illetik és az ő tiszteletreméltó vallását megtapossák? Ha a józan észnek, hogy úgy mondjam, csak egy cseppje is meg volna bennetek, és ha az a nem tudom miféle bősziúság testileg és lelkileg teljesen tévútra nem vezetett volna benneteket, akkor észrevennétek mindjárt az első lépésnél az Úr figyelmeztetését, hogy ne tegyétek lábatokat erre a halálhozó lejtőre. Mert minő kezdetek mellett indultatok meg? Vajon nem a pápa nevére és szavaira esküszik-e a püspökök, apátok és más főpapok egész ökörcsordája, amikor eskü alatt ígérik, hogy engedelmeskedni fognak a római széknek, és hogy a római szék méltóságának buzgó védelmezői lesznek? S vajon maguk a kisebbrendű áldozárok is az ő valamiféle esküformájukkal nem ajánlják-e föl magukat az anyaszentegyháznak való engedelmességre? Az ilyen előjelek miféle kedvező kimenetelt képesek jósolni? Sőt mennyivel világosabban fenyegetnek szerencsétlen eredménnyel?! Ezért kezdem már kevésbé csudálni a ti tompaságotokat, mert az Isten iránt tanúsított oly nagy megvetés megérdemelte, hogy ezzel büntettessek. – Nem szabad azonban szó nélkül hagynunk azt, hogy milyen mentegetődzéssel akarják némelyek magukról a bűn egy részét elhárítani. Ők ugyanis, ha elismerik is őszintén, hogy bizony rászolgálnak némileg a megrovásra, mégis azt mondják, hogy a közt illetőleg kisebb veszedelemmel jár az, ha ők állanak az egyházak élén, mint ha náluk rosszabbak vezetnék azokat; amilyenek a Krisztus esküdt ellenségei, kik határozottan az evangélium romlására törnek. De ha ezt az okoskodást elfogadjuk, akkor miért nem vonulunk barlangokba, miért nem foglaljuk

el az utakat, és miért nem állunk lesbe azon szándékkal, hogy mint az elvadult rablók szokták, az utasokat meg ne sértsük, hanem kifosztva bocsássuk őket tovább? Így ugyanis szelídebb rablásokkal nyugtalanítanók a világot! A jóra való férfiúnak azonban nem az a szokása, hogy a bajoknak némi mértékben való csökkentése végett a gonosz emberek szerepére vállalkozzék, hanem az, hogy a gazokkal és magával a gazsággal is a leghevesebb harcba szálljon, hogy így, ha igyekezetével kevésre megy is, de kötelességének mégis eleget tett. S ez őt jobban kielégíti, mint ha egy bűn miatt ezer gyalázatosságra vállalkozik. Hagyjuk hát, hogy a tolvajok hadd serénykedjenek a zsákmányszerzésben, a rablók pedig az emberek lenyakazásában: nekünk azonban, ha keresztyének vagyunk, jusson eszünkbe, hogy a teljes tisztaságra, ártatlanságra és szentségre vagyunk híva.

Ha intésemnek volt annyi eredménye, hogy, arra határozta magadat, hogy kezet nyújtasz az Úrnak, és indulataidat teljesen aláveted az ő uralmának, akkor nem kételkedem azon, hogy rám esik a tekinteted és velem együtt fogod elhatározni, hogy mii módon térhess vissza a jobb útra. Én pedig bár jobban szeretném azt, ha te a jelen kedvező alkalmat arra használnád fel, hogy a Krisztus dicsőségéért valamit bátran és merészen elviselj, mégis hacsak valami jobbra nem vagy képes, azt hiszem, hogy neked mindjárt az első napon meg kellene halnod. Rád nézve ugyanis jobb, ha bármi módon kivergődöl ebből a mocsárból, mint ha abban sokáig vesztegelve annak az örvényében napról-napra mélyebbre süllyedsz, s a sárral mindig jobban és jobban beszennyezed magadat. Sokkal jobb ugyan és kívánatosabb, hogy az Isten dicsőségének magasztalására oly kedvező alkalmat el ne szalaszd, különösen mikor olyan a te cselekvő képességed, hogy az, ha a legjobb hittel egészen az Isten iránt való engedelmességre használod, nagy befolyást gyakorolhat az evangélium ügyének előmozdítására. S nekünk is kötelességünk az, hogy gyávaságunk és bódultságunk miatt meg ne engedjük, hogy az Isten keze által nekünk felajánlott ilyenmű alkalmak eredménytelenül vesszenek el. Ha pedig azt látod, hogy a valódi és hűséges pásztor tisztét betölteni semmi módon sem vagy képes, ebből következik az, hogy inkább tedd le ezt a helytelenül rád ruházott tisztséget, semhogy azt hűtlenül kezeld. Visszalépéseddal ugyanis megmutatod legalább azt, hogy te nem vagy püspök, kinek a szerepét most betöltöd s kinek a teendőivel foglalkozol. Ha ugyanis vagy a törvényes szokás szerint valamiképpen keresztyén módra rendezett egyháznak állanál az élén, vagy még néped is volna ott, amelyet serénységeddel a Krisztussal szereztél, s amelynek szemei rád vannak irányítva mint vezérré és pásztorra, akkor sohasem egyezném bele abba, hogy meggondolatlanul elvetvén az Úr kétségtelen hívását, szabadságot végy magadnak arra, hogy máshova költözködjél, ahová a lelked vinne. A keresztyénekhez ugyanis (akiknek hivatásuk mellett ki kell tartani) nem illő az állhatatlan könnyelműség. Azt azonban, hogy az életnek arról az éppen nem helyes útjáról való visszafordulásban, melyre a sátán,

nem pedig az Úr hívása folytán léptél, mi akadályoz téged, igazán nem értem! Kétségkívül vagy teljesítened kell azt, amit – mint hallod – a püspöktől megkívánnak, vagy el kell hagynod a püspöki széket. Azokat a siralmas panaszaitokat, amiken ha valaki meg nem indul annyira, hogy nektek megbocsásson, akkor az illetőt nem is tartjátok embernek, ismerem. Hát vajon minden vagyontól kifosztva úgy meneküljünk el innen, mint valami váratlan tűzvészből? Mi lesz aztán velünk, szerencsétlenekkel? Hát azért mondjunk le mi, akik békésen és csendben lakozunk a magunkéban, hogy kóborolva és csavarogva, idegen és előttünk ismeretlen földekre menjünk? Mi, akiknek bőkezűségéből oly sokan élnek, múltó életünket mások jótékonyágából éljük le? Mi, akik gyönyörökhöz vagyunk szokva, méltóság nélkül, szűkölködve, nyomorogva és megvetve éldegélünk? Mi, akiknek most, ha tétlenkedünk is, a régi jog alapján vetnek és aratnak – mint Pál mondja (2Thess 3,8) –, a saját fáradságunkkal és kezünk munkájával szerzett fekete kenyeret együnk? Az ilyen nagyszerű panaszokra azonban röviden megfelelek ezzel: ne legyetek hát keresztyének. A keresztyén ember ugyanis arra van kötelezve, hogyha azelőtt lopott, többé ne lopjon, hanem inkább a keze munkájával segítsen úgy a maga, mint testvérei szegénységén (Eféz 4,28). Lemondani ugyanis a jelen élet támaszairól és ezektől magadat megfosztani éppoly nehéz dolog, mint elvetni az önmagadról való gondoskodást, de sokkal nehezebbnek kell tartani az annyi gáztettel terhelt lelkiismeret elviselését, melynek tövisei (ha hiszed, hogy Isten él, és hogy az ő birodalmában egy másik élet is lesz) szükségképpen állandóan kínoznak téged. Megvallom bizony, hogy keserves dolog az is, hogy szülőhelyedet, ahol kedvesen és tisztelettel fogadnak, a száműzetés színe alatt idegen vidékkel cseréld fel, ahol lenézett idegen leszel: de sokkal keservesebb dolog, bárhová mész is, az ítéletet magadban hordozni. S hogy ez ítélet felől kétségünk ne legyen, már régen kihirdette ezt az Úr az ő hírnöke által, mert Zakariásnál (11,17) ezt olvassuk: "Jaj a mihaszna pásztornak, aki elhagyja a juhokat! Fegyver a karjára és a jobb szemére! Karja szárazra száradjon és jobb szeme sötétre sötétedjék!" Itt azonban tapasztalják a hívők azt is, hogy mily alkotó erővel bír az Úr, aki az emberek véleménye szerint oly keserű állapotot – értem a szegénységet – az ő igéje fűszerével annyira kellemessé és kedvessé teszi az emberek előtt, nem mintha éppen semmi keserűséget sem ízelelnének, hanem mivel azt, miután az említett fűszer kellemes íze megenyhítette, szívesen, sőt a legnagyobb vidámsággal viselik el. S hogyha neked választanod kell egyiket vagy másikat, hogy ti. vagy a nyomorúsággal teljes becsületességre igyekezzél, vagy alávalósággal a nyomorúságot elkerüld, miért nem töltöd el inkább nyomorúságban az életedet szenten és a te hivatásodhoz méltóan egy jobb reménységben bizakodva, mint hogy azt az ideig-óráig tartó, nem tudom miféle kényelmet Isten haragjával és az örök halállal való büntetéssel váltod meg? Úgy áll bizony a dolog, hogy ha komolyan vágyódsz arra az Isten népének ígért örökségre, akkor Mózeset kell követned, mint utadnak vezérét, aki megtagadván a Fáraó családját, magára nézve jobbnak tartotta, hogy az Isten népével együtt

nyomorúságokkal illettessék, mint hogy a bűnnek ideigvaló hasznával éljen, mert nagyobb gazdagságnak ítélte a Krisztusért való gyalázatot, mint az egyiptombeliek kincseit (Zsid 11,25). Mert amint nem lehetett őt a Fáraó unokájának nevezni, úgy hogy egyúttal Ábrahám fiai közé sorozzák, sem Isten áldását nem bírhatta az egyiptomi javakkal együtt, azonképpen te is a legghiábavalóbb reménységgel kecsegteted magadat, ha abban bizakodol, hogy van helyed Isten népe között addig, míg az Antikrisztus táborában szolgálsz; ha azt hiszed, hogy részese lehetsz Isten fiával a mennyek országának, s egyúttal a gonosz rablókkal a lopásoknak és rablásoknak. Ezért nem nagyon indít meg engem az a szokásos mentegetőzések sem, hogy mi senkit sem ismerhetünk majd el keresztyének, ha meg nem tűrjük az emberi gyarlósággal járó sokféle bűnt, persze csak azokat, amelyek – mivel az emberekben semmi sem tökéletes – a jámborok testében honolnak; sőt nem marad meg nálunk még a "keresztyén" név sem, hacsak elnézéssel nem ítélkezünk a mi életünk felett. Az azonban a ti bűnötök, ha az, amit más névvel is lehetne illetni, éppen olyan, mint az, aminek méltán kell megbocsátani. A mi közös gyarlóságunkat bizony mi is jól ismerjük, s ezért bocsánatot kérünk és meg is bocsátjuk egymásnak, hogy azért, mivel néha megtántorodunk és elesünk (ami még a legtökéletesebb emberrel is gyakrabban megesik, mint kívánatos volna), meg ne szűnjünk egymást keresztyéneknek tartani. De csakis azon föltétel alatt adjuk meg a bocsánatot, ha az, aki sántikál, ingadozik és elesik, azért az Úr útján jár; s ha a sántikálás nem akadályozza őt annyira, hogy ismét fel ne keljen, és ha a járásban való nehézséget igyekszik leküzdeni: akkor bárhogy reszkessen is az ingadozás miatt, lelkében még sem csügged el sohasem; ha elesik, ismét lábra fog kapni; szóval semmiféle akadály sem késlelteti őt úgy, hogy szemeit Isten országára irányítván megkezdett útját ne folytatná. "Az ilyeneket – mondom – az ő hibáikkal és botlásaikkal együtt testvéri jóakarattal öleljük át; az ilyeneket testvéreink között megtartjuk; s az ilyeneket saját keblünkön melengetjük, mivel világos dolog róluk az, hogy keresztyénileg berendezett életükkel teljes szívből vágyódnak az Isten országa után. Bár a jámborokat sem kezeljük úgy az ő bűneikkel, hogy ezeket cirógatással és hízelkedéssel előmozdítsuk, hanem azokat, kiket az Úr elismer az ő szolgálóinak, nem vetjük ki a mi társaságunkból. Van-e azonban ehhez teljesen hasonló te benned, akinek az élete semmiféle keresztyén hivatást sem árul el, és folyásában egészen eltér az Úr útjától? Azért míg a tolvajlásokkal és rablásokkal a szegények vérért szipolyozod, amit azután kéjelegve elfecsérelsz; míg birtokodban tartod a pásztori helyet azért, hogy a leggyalázatosabb hitszegéssel pusztítsd el a juhokat; míg azon emberek között leszel, kiket Krisztus latroknak s az ő egyháza vérengző rablóinak nevez, vélekedjél magad felől úgy, amint akarsz: énelőttem azonban bizonyára sem jóra való férfiú, sem keresztyén nem leszel. Isten veled.

Ján. Jel. 3,1

Tudom a te cselekedeteidet: hogy a neved megvan, hogy élsz és holt vagy. Légy éber és erősítsd meg a többieket, kik halófélben vannak. Mert nem találtam a te cselekedeteidet tökéleteseknek az Isten előtt.

Ugyanott 3,3.

Tudom a te cselekedeteidet: hogy sem hideg nem vagy, sem meleg. Vajha hideg volnál, vagy meleg. Így, hogy lágy meleg vagy, és sem hideg, sem meleg, ki foglak hányni a számból.

Utószó a fordításhoz.

Azon sokoldalú munkásság, mely Kálvinnak mint lelkipásztornak, reformátornak és tanítónak minden idejét elfoglalta, nem tudta őt megakadályozni abban, hogy genfi működése közben is állandó figyelemmel kísérje az ő szeretett franciáit, hogy irataival a távolból is tőle telhetőleg elő ne mozdítsa a franciaországi reformált egyház fejlődését. Vigasztalt, ahol vigaszra; bátorított, ahol bátorításra; buzdított, ahol buzdításra, és feddett, ahol feddésre volt szükség. Az ő mindenre kiterjedő lelkes reformátori működésének bizonyítéka a kezünkben lévő kis munka is, mely két levelet foglal magában. E levelek közül az elsőt Cheminus Miklóshoz intézi, akivel – mint Béza mondja – igen bizalmas baráti viszonyban állott Orleansban; a másodikat pedig ugyancsak egyik ifjúkori barátjához, Roussel Gellérthez írta, akivel annak idején együtt buzgólkodott az egyház tisztaságának helyreállításán, aki azonban később elpártolván az igaz ügy szent zászlójától, előbb apáttá, később pedig oleroni püspökké lett és mint ilyen is halt meg.

Az első levél megírására az indította Kálvint, hogy igen sokan voltak Franciaországban olyanok, kik bár szívükben hívei voltak az evangéliumi igazságnak, mégis abban a hitben voltak, hogy tekintettel a veszedelmes körülményekre, meggyőződésüket nem kell nyíltan hangoztatni, sőt hogy az üldöztetéseket elkerüljék, eljártak a misékre, és külsőleg úgy viselkedtek, mintha ők is katolikusok volnának. Ezen felfogást cáfolja Kálvin, midőn az ó- és újtestamentumból vett bizonyítékokkal mutatja ki, hogy mennyire távol tartották magukat a régi keresztyének a pogány istenek ünnepein rendezett szertartásokban való részvételtől. Világos következménye tehát ennek az, hogy a tisztaszívű keresztyén embernek tartózkodnia kell a katolikus egyház vallásos ténykedéseitől, különösen a misétől, mint olyantól, mely sokkal nagyobb szentségtörést és istentelenséget foglal magában, mint a régi pogányok szertartásai. Kiterjeszkedik még a keresztyén ember magánviszonyaira is, a szolgálkkal való bánásmódra, családi életére, és ezekre vonatkozólag adja meg jó tanácsait.

Az első levéllel együtt jelent meg a második is, melynek megírására az említett barátjának Roussel Gellértnak püspöki méltóságra emeltetése adott alkalmat. Bírálat tárgyává teszi Kálvin e levelében a katolikus papi – különösen a püspöki – méltóságot, s a legtárgyilagosabb hangon mutatja ki azt, hogy mily mértékben illeti meg őket ez a méltóság s a vele járó vagyon is, és hogy ez utóbbi jövedelmének a megtartásával olyan dolgot bitorolnak, amihez a legkisebb joguk sincs.

Nyelve mindvégig egyszerű, világos, az ő megszokott szókimondásával, mely azonban ment minden nyerseségtől; s mind a két levélen a legmelegebb baráti szeretet hangja csendül végig, az elsőn az a szeretet, mely szívét-lelkét adja oda jó barátjának; a másodikon a fájó szeretet, mely a barátnak valószínű romlásán és pusztulásán kesereg.